

LUCEAFĂRUL

NUMĂR ÎNCHINAT M. S. REGELUI

I n c h i n a r e

Majestății Sale Regelui Carol II

Vlăstar de familie princiară, coboritoare dela izvoarele unui fluviu, la a cărui revărsare în mare I-a hărăzit soarta să ducă spre neatârnare și propășire un popor și spre mărire și prestigiu o țară;

urmaș a doi regi plini de virtuți, — unul întemeietor și organizator de regat, prin adâncea Sa înțelepciune, prin marea Sa putere de muncă, prin ascuțitul Său spirit de prevedere și prin voința Sa de fier, — altul întregitor de regat, prin lealitatea Sa neasemuită, prin bunătatea Sa neîntrecută și prin vitejia recunoscută a armelor Sale;

descendent a două regine cu suflete de o rară sensibilitate artistică și de o profundă duiosie omenească;

născut pe pământ românesc, — crescut în legea și limba românească, — îndrăgind de mic costumul și fluierul de cio-bănaș, alături de costumul și pușca de dorobanț, — pătrunzând, prin silințele înțelepților dascăli pământeni, întreg trecutul de suferinți și de glorie al neamului și al țării românești, — învățând să cunoști, în lung și în lat, tot întinsul pământului românesc și sufletul poporului ce-l locuiește, — luptând apoi însuși pentru țară și neam, ca cercetas și soldat român;

Măria Ta, cu princiarele daruri înăscute, cu marile virtuți moștenite și cu înaltele calități câștigate, Te-ai contopit pentru veșnicie cu glia româneacă.

Ai reintrat în Țară acum zece ani, ca un al doilea descă-

lecător, nu pe Dunărea albastră și prin T.-Severinul Micei României, ei coborînd, ca un Făt-Frumos din Povestile Peleşului, pe un „cal năzdrăvan”, din zările albastre, într’un sătuleț al României-Mari, — așteptat nu de demnitari gravi în haine mohorite, cu pâine și sare, ci de-o țărăneală bihoreană în costum strămoșesc, surâzătoare, cu un ulcior de apă înviorătoare, în mijlocul lanurilor de grâu în vâlurile ca niște drapele închinete, cu suflet cald, în care svăcnea sufletul unui neam întreg în așteptare, după cum în lanurile învălurate de adierea lui Zefir, și el de față la Vadul Crișului, palpita atunci dorul de mai bine al unei țări întregi.

Contopit de mult cu glia strămoșească, în acea clipă, pentru Măria Ta neuitată, a descălecării, Te-ai contopit și cu înălțimile ei senine, ca un bun augur și simbol al măririi și înălțării ce trebuia să vie și a venit.

Și așa ne-a fost dat și nouă celor din teritoriile realipite, să trăim zile de curată sărbătoare românească, asemănătoare zilelor trăite în 1866 de frații noștri din Principate. De-ai ști, Măria Ta, câtă grijă Te-a însoțit, din sufletul nostru, în drumul până în capitala Țării, — ce de lacrimi calde de bucurie am vărsat, când am aflat că ai ajuns cu bine la țintă, — câtă satisfacție, până la extaz, a avut sufletul nostru în acea minunată zi de 8 Iunie, acum zece ani, când totul a fost consfințit în memorabila Adunare Națională...

Ingrămădiți în jurul aparatelor de radio — o, atunci le-am binecuvântat pentru prima dată — și ascultând proclamația și legământul Măriei Tale, ne-am amintit, cei de aici, cât de dragă ne era întotdeauna, și sub stăpânire streină familia noastră domnitoare. În albumurile părinților noștri, fotografiile Măriei Tale și ale bunicii, părinților, fratelui și surorilor Măriei Tale stăteau între ale celor mai aproape și mai dragi din familie. Răsfoindu-le zi de zi, chipurile acestea le-am săpat împreună și adânc în inimile noastre. Dragostea noastră de Dinastie este plămădită nu numai din instinct, ci mai ales

printr' o educație conștientă și stăruitoare, — de aceea dinasticismul nostru este însăși ființa noastră.

Darurile aduse de Măria Ta din străfundul veacurilor, din marile suflete ale înaintașilor, — daruri călite în sbuciume omenești și străfulgerate de harul dumnezeesc în albăstrimile văzduhurilor, — au fost, sunt și vor fi încălzite, susținute și multiplicare de căldura sufletească și de devotamentul unui neam întreg.

În primii zece ani ai Domniei Măriei Tale ai pus noi temelii, solide peste veacuri, Țării noastre, întărind-o în toate cele dinlăuntru ale ei și făcând-o respectată înafară. Cu puterile ce ai, din seva pământului românesc și din tăria înălțimii românești, vei face-o și strălucitoare peste toate timpurile.

Noi, cei ce muncim la „Astra Bănățeană” pe drumul croit de Măria Ta, ne luăm voie a-Ți închina acest număr din „Luceafărul” ei, strigând într'un glas:

Să ne trăești, Majestate, împreună cu Măria Sa Marele Voevod Mihai!

SABIN EVUȚIANU
președintele „Astrei Bănățene“

REGELUI

Măria Ta, în sufletul hotarelor trăești,
Cu inima în pieptul poporului român.
Curg veacurile, înșă ca stâncile rămân
In leagăne feciorii Daciei regești.

Cu bărbăție fruntea ne-o plecăm
In ceasul izbăvirii ce ne-aduci;
Cu buzele potire la răscruci,
Toți, urma pașilor îți sărutăm.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ofranda țării pentru Tine azi:
Tărie din icoana de stejar
Și foc din cremene și-arnar
Și tinerețea munților de brazi.

Și sânge sub drapelul vitejesc
Și trăsnetele vijeliei
Și oase pentru temelii României
Să nu se clatine pământul românesc!

VOLBURĂ POIANĂ NĂSTURĂȘ

Frământări culturale bănăţene în ultimul deceniu

de **Traian Topliceanu**

Incaadrarea Banatului românesc în realitatea politică a României întregite a constituit un moment crucial în orientarea vieţii româneşti de aici. Structura românească a acestei provincii a fost — până la 1918 — stânjenită, dar în nici un caz stricată. Contribuţia pe care Banatul a adus-o în dezvoltarea culturii româneşti este pentru noi astăzi cât se poate de evidentă, deşi nu totdeauna recunoscută, poate din cauză că n'a fost cunoscută în deajuns.

Dacă încercăm să facem — acum — un scurt bilanţ al frământărilor româneşti în prima decadă a Domniei Regelui Carol al II-lea suntem conştienţi şi de seriozitatea faptului, ca şi de aceea a momentului.

Vom păstra însă linia unei atitudini de strictă obiectivitate.

ACŢIUNI CULTURALE. Au existat o mulţime de societăţi culturale cu menirea de promovare a culturii româneşti în Banat.

Ele au devenit ceva mai active la începutul decadelor 1930—1940, dar prin risipirea energiilor nu totdeauna s'a putut ajunge la realizări pozitive. De altfel s'a simţit şi lipsa unui sistem de acţiune.

Deodată cu avântul pornit peste pretutindena pământului românesc, avânt încurajat de către Suveran chiar la începuturile Domniei Sale, s'a simţit şi în Banat nevoia unei regrupări a intelectualilor în jurul fenomenului cultural-social al vieţii româneşti.

Trebuia determinată atmosfera potrivită manifestării valorilor vieţii româneşti din acest ţinut. Aceasta era cu atât mai necesar cu cât minorităţile, mai mult sau mai puţin etnice, conlocuitoare continuau să arate pe plan cultural, dar mai ales economic, o stare destul de înfloritoare şi bine dirijată.

Pentru a se potenţa viaţa românească de aci s'a crezut că e bine să se evidenţieze cu tot fastul anume figuri şi aspecte din trecutul Banatului.

Astfel am avut în această decadă câteva manifestări culturale deosebit de grăitoare.

A fost mai întâi acel mareș pelerinaj în Becicherecul Mic, satul lui D. Țichindeal, din inițiativa D-lui Sever Bocu.

A urmat aducerea rămășițelor pământești ale lui E. Murgu dela Budapesta la Lugoj.

Desvelirea busturilor Regelui Ferdinand, M. Eminescu și D. Bojâncă la Oravița în prezența M. Sale Regelui a constituit una din cele mai minunate ocazii de manifestare culturală a Banatului.

Pe urmă au fost și altele: Desvelirea busturilor lui V. Babeș și Al. Mocioni în Timișoara, a lui C. Brediceanu la Lugoj au fost tot atâtea prilejuri de evidențieri a valorii culturale a trecutului nostru.

În manifestarea vîștii românești din Banat, cu accentuarea tuturor laturilor ei variate, Adunările Generale ale Astei Bănățene dela Oravița (1938) și dela Lugoj (1939) au constituit reprezentări vii ale sufletului românesc bănățean, care au demonstrat odată mai mult câtă tărie și frumusețe cuprinde în sine această viață românească, având condiții prielnice de manifestare.

Pentru a se putea ajunge la condițiile cele mai bune de promovare a intereselor culturale și sociale românești, intelectualii bănățeni s'au grupat în Institutul Social Banat-Crișana, care și-a propus ca prin studii temeinice să evidențieze cauzele de care suferă viața românească în Banat și să aducă la cunoștința tuturor soluțiile de îndreptare a lipsurilor și înlăturare a ceea ce este bun.

Monografiile publicate de acest institut ca și studiile apărute în Revista s'au arătat a fi de o prestanță științifică unanim recunoscută în cercurile de știință sociologică.

Cum Institutul Social Banat-Crișana accentuase mai ales latura cercetărilor științifice și apoi prelucrarea materialului adunat, s'a simțit tot mai mult lipsa unei instituții de realizări practice în domeniul viteii cultural-sociale din Banat.

De aceea toți intelectualii din Banat s'au grupat în „Regionala Bănățeană a Astei“, care avea menirea să coordoneze activitatea tuturor organizațiilor Astei din Banat, făcându-le mai active în raport cu necesitățile culturale regionale.

Îndată au început să se organizeze cursuri pentru țărani la centrele diferitelor despărțăminte care au dat rezultate remarcabile. O idee nouă a fost inaugurată și anume aceea a cursurilor pentru femei, ținându-se seama de faptul că femeia are un rol hotărîtor în regenerarea familiei ca temelie al neamului.

Tot în această perioadă a luat naștere Societatea scriitorilor români din Banat „Altarul Cărții“, care a adunat pe cei mai mulți scriitori, cu scopul de a se ajunge la selectarea valorilor literare regionale în cadrele fenomenului literar românesc contemporan.

REVUISTICA. Pornind dela ideea de valorificare a trecutului istoric-cultural, reviste ca „Semineul“ din Lugoj, condusă de A. Peteanu; „Analele Banatului“ din Timișoara de sub conducerea lui I. Miloia, ziarul „Vestul“ al d. lui S. Bocu, — în foiletoane — au prezentat cu multă competență și documentare anume figuri și împrejurări cu răsune evident în conștiința publicului.

A apărut apoi „Revista Institutului Social Banat-Crișana“ în care s'a pus accentul în deosebi pe probleme de politică socială și sociologie.

Caracter mai literar și artistic, fără neglijarea elementului cultural în genere a prezentat revista „Luceafărul“ condusă de A. Cosma, care a fost cedată „Astrei Bănățene“ după constituirea din 1937.

Revista apare și astăzi în strădania de a reprezenta tot ceea ce este mai bun în Banat din punct de vedere literar, artistic și cultural. Credem că niciodată dela războiu încoace n'a fost o revistă în Banat care să fi avut adunați în jurul ei, atâția purtători de condee, cum este cazul — acum — cu revista Astrei Bănățene, „Luceafărul“.

Ea constituie unul din mijloacele de manifestare a Astrei Bănățene, cu scopul de selectare a scrisului românesc din Banat, prin posibilitatea pe care o oferă scriitorilor de a lua contact cu publicul cititor.

Tot în cadrul acestor strădanii de manifestare cultural-literară, amintim revista „Fruncea“ a d. lui N. Ivan.

ZIARISTICA. Aceasta are două aspecte: unul politic, altul cultural. Pe noi ne interesează aci exclusiv aspectul cultural.

Foiletoanele ziarului „Vestul“ au împlinit un rol serios din punct de vedere cultural, când nu era nicio revistă.

De un an apare ziarul „Dacia“ din Timișoara sub egida „Astrei Bănățene“. Pe lângă necesitatea de comunicare a întâmplărilor ce se petrec atât de zguduitor în lume, „Dacia“ rămâne — deși într'o măsură mică — oglinda faptelor ce se petrec în Ținutul Timiș și oferă și articole, care tratează probleme locale diferite. Ziarul „Dacia“ este o contribuție înaltei autorități de stat după concepția noilor orânduirii ale vieții publice românești și — sperăm — cu vremea ziarul acesta își va împlini misiunea.

Tăranul român din Banat a avut la îndemână gazete redactate pe înțelesul lui. Amintim „CUVÂNTUL SATELOR“ care este condus de I. Ciucurel și „LUMINĂTORUL“ ce apare prin îngrijirea Astrei Bănățene.

Dintre celelalte gazete în care elementul cultural a fost mai accentuat amintim „Reșița“, care apare de vreo șase ani în orașul uzină.

TEATRUL. O veche dorință a fost realizarea unui teatru permanent la Timișoara. Incercarea s'a lovit de multe greutăți, dintre care cea mai evidentă a fost lipsa de educație a publicului în aceasta privință; fiindcă atunci când se încearcă crearea unui teatru permanent trebuie să i se asigure și un auditoriu mai mult sau mai puțin permanent. Ori în Timișoara deocamdată nu poate fi cazul. De aceea spectacolele de teatru s'au mărginit la ceea ce aduceau turneele pornite dela București sau Cluj.

De câțiva ani însă „Astra Bănățeană“ cu sprijinul material al Ținutului și Municipiului Timișoara a organizat stagioni de teatru proză și operă atât în Timișoara cât și în orașele și satele mai mari din Ținut. Fixându-se prețuri mai reduse, rezultatele au fost cât se poate de mulțumitoare. În organizarea acestor stagioni, s'a ținut seama nu numai de elementul distractiv și artistic, ci și de cel educativ, fiindcă teatrul în această parte de țară nu poate fi considerat numai ca o instituție artistică, ci în primul rând de propagandă românească.

LITERATURA. În acest răstimp de zece ani literatura românească a câștigat în Banat câteva contribuții deosebit de prețioase.

Dela răsunetul pe care, la sfârșitul veacului trecut, l-au avut Ion Popovici-Bănățeanu și Victor Vlad Delamarina, Banatul — din punct de vedere literar — n'a putut să ofere literaturii românești ceva mai deosebit. Poate și din cauza împrejurărilor de altă natură care au fost potrivnice statornicirii unei atmosfere prielnice pentru dezvoltarea și maturizarea talentelor.

Dela 1930 încoace însă se observă o schimbare.

Cultura românească urmărită perseverent — oficial și neoficial — după unire începe să-și arate roadele.

Dintre scriitorii mai vechi amintim pe Mia Ceraa, a cărei contribuție s'a arătat în ultimii ani de foarte bună calitate. Poeziile ei, dar mai ales proza, povestirea, au atâtea calități artistice, încât poate fi considerată ca una din cele mai bune povestitoare române în timpul nostru (vezi cele două volume: „Inel-Irinel“ și „Galbănuș împăratului“, precum și celelalte bucăți apărute în reviste). Gh. Bălțeanu nu poate fi trecut cu vederea.

Dintre cei noi al căror talent s'a manifestat cu destulă vigoare și recunoscute calități, amintim aci pe: Gr. Bugarin, C. Miu-Lereca, Pavel P. Belu, P. Sfetcu, Corneliu Sav, R. Fabian și Dorian Grozdan.

I. Mioc, P. Butan, A. D. Bugariu, Mircea Șerbănescu etc., sunt speranțe care se vor realiza în viitor.

În proză: Ilie Ienea („Ard luminile 'n Vitol“), Gh. Atanasiu, (Adelina, Desmoșteniții și Moara roșie), Dridri Goronița, Mia Marian și D. Dragulescu.

Grigore Popiți a scris nu numai poezii ci a avut puțința să dea la iveală și o serie de date și documente foarte prețioase din punct de vedere istoriografic.

Dintre cei mai în vârstă: Volbură Poiană Năsturaș și M. Ar. Dan și-au continuat drumul, dând la iveală pagini de literatură adevărată. La Caransebeș activează Lucian Costin.

În istoriografia literară I. Miloia, A. Peteanu, A. Cosma, C. Stoicănescu, I. Stoa Udrea, I. B. Mureșanu, I. D. Suciu și Tr. Topliceanu au adus contribuții importante.

Mențiune deosebită facem pentru Anișoara Odeanu, care cu proză și poezie se manifestă la București și este bine apreciată.

Dintre scriitorii țărani care s'au evidențiat în opinia publică amintim pe P. Petrica, I. Frumosu, Ion Ciucurel, Pavel Târbățiu, Miron Ghita.

Țin să subliniez aci că în general literatura cea nouă din Banat își trage vigoarea din elementele de creație folkloristică. Tinerii poeți bănățeni se știu apropia cu multă intuiție poetică de sufletul românesc cristalizat în folklorul hănățean. De aceea această literatură pe lângă valoarea artistică propriu zisă reprezintă și o valoare culturală de netăgăduit. Pentru ca scriitorii să se poată manifesta, Astra Bănățeană le-a pus la îndemână nu numai o revistă, ci și o editură.

MUZICA. În domeniul creației muzicale Banatul s'a prezentat totdeauna cu prestanță.

În acest răstimp locul întâi îl ocupă maestrul Sabin Drăgoi al cărui talent creator s'a desăvârșit și s'a manifestat cu opere muzicale de înaltă valoare artistică și etnică. Și etnică fiindcă creația lui Drăgoi răsare din specificul etnic românesc. „Poemul Neamului“, „C. Brâncoveanu“, „Chir Ianulea“, „Liturgia Solemnă“ sunt strălucite dovezi.

Între compozitorii bănățeni sunt de amintit, Filaret Barbu, V. Ijac, I. Periam, Alma Cornea Ionescu, N. Ursu, I. Crișan, M. Popa, Eug. Cuteanu, etc., dintre care unii au organizat coruri de mare valoare interpretativă în cadrele renumitei Asociații a corurilor și fanfarelor din Banat.

Și în celelalte aspecte ale artei, sculptura și pictura, Banatul are elemente deosebit de valoroase, R. Ladea, St. Gomboșu, Simonescu, I. Isaac, C. Liuba etc., sunt nume care și-au creat drum sigur.

Din cele arătate mai sus se poate vedea, măcar aproximativ, că în această perioadă de zece ani strădaniile românești din Banat sunt, din punct de vedere al culturii românești în genere, pe căile care duc la realizări pozitive.

Este faza de defelenire a tuturor forțelor creative și după aceasta va urma desigur fixarea adevăratelor valori.

TR. TOPLICEANU

Cununie

Iată că mi se arată *)
Ciobăniță sufulcată
Și-mi cânta tril de izvor
Codrilor și munților:
— „Foaie verde lemn domnesc
A fost scris să mă nuntesc
Cu fecior împărătesc.
Și zestri-l-oiu cu ce zestre?
Ochii, inimii ferestre,
Va privi, o știu, în ei
Limpezime de știubei.
Gura, floare de piersic,
Leagăn cald de cântec mic
Cât un zâmbet de copil.
(Doamne 'n suflet adu-mi-l).
Părul, râul beznelor
Până 'n albul gleznelor.
Sânii, flacăra de foc
Două fete mari în joc,
In al horei ritm săltat . . .
Al cui vis mi i-a furat
De-i văd tremurul stelar,
Candelă într'un altar . . .
Carele de nuntă-or duce
Peste-a zărilor răseruce,
Aur din cei munți de-apus,
Bărăgan cu spicu 'n sus,
Culmi cu turme înflorite
Și cu doine învelite.
Toată datina din sat,
Zestre pentru Impărat.
Domn din cronică mi-l știu,
In veci țara lui să fiu“ . . .

GRIGORE BUGARIN

*) Fragment din poemul „Impăratul“.

Banatul muzical în ultimii zece ani

de Nicolae Ursu

Despre muzică se spune că este expresia spontană și caracteristică a culturii popoarelor și vremilor. La noi, în acest colț de țară, binecuvântat de Dumnezeu printr'o abundență de calități asupra solului și firii locuitorilor lui, nu se putea ca arta cântecului, produs al bunei stări materiale și de civilizație, să nu ia un avânt mai pronunțat față de alte regiuni mai puțin norocoase în împrejurări propice dezvoltării acestei expresiuni a sufletului și sentimentelor umane.

Astfel Banatul s'a remarcat a fi, aproape întotdeauna printre primele manifestări artistice românești atât în domeniul muzicii culte, de creație și execuție, cât și în vastul teren de cercetare al muzicii populare.

Incepând cu forma cea mai rudimentară de expresiune a sentimentelor și frumosului prin mijlocirea sunetelor, melosul popular al acestui ținut a fermecat prin însușirile atât de caracteristice, întotdeauna pe oricine l-a ascultat, chiar să fi fost el străin de neamul nostru.

Pe scara evoluției artistice și a manifestărilor colective aceste frumuseți melodice au devenit bunuri spirituale comune neamului nostru. Toată suflarea românească simte și cunoaște, iar societățile culturale muzicale de pretutindenea execută cu multă predilecție nestematele coruri bănațene ale duiosului compozitor lugojan *I. Vidu*, trecut la începutul acestui deceniu (1931) prea de timpuriu în lumea de dincolo. Vasta sa operă corală religioasă, națională și lumească, va rămâne trează și actuală încă multe generații în masele largi ale poporului, din sufletul, sentimentele și glasul căruia și-a făurit el melodiile neperitoare ale „*Logojanei*“ „*Preste deal*“, „*Negruței*“ și multe altele.

Pe acelaș plan artistic se situează un alt mare animator al muzicii corale bănățene, *Iosif Velceanu*, pierdut din rândurile noastre iarăși prea de timpuriu (1937). Dacă alături de Vidu el se numără printre făuritorii „*Asociației Corurilor și Fanfarelor Române din Banat*“ imediat după unirea lui Velceanu îi revine marele merit de a fi stimulat doinitorii bănățeni în măsură așa de pronunțată, încât în toamna lui 1936, la „*Serbarea Cântecului Românesc*“ dela Timișoara, eveniment grandios pus sub egida M. S. Regelui Culturii și Artei românești, această mare pleiadă de cântăreți să-și manifesteze până la culmile de necrezut ale frumosului și impresionantului muzical toată puterea și farmecul glasului lor în acordurile *cântecelor* măestrit întocmite de un Brediceanu, Vidu, Sabin Drăgoi, Timotei Popovici și alți compozitori, bănățeni cu toții.

Asemenea momente de manifestațiuni muzicale în masă, însă de o amploare mai redusă, am mai avut în ultimii ani la Lugoj și Oravița, cu ocazia Adunărilor Generale ale nou înființatei Regionale Bănățene a „*Astrei*“, asociație culturală care niciodată nu pierde din vedere aportul sufletesc mare pe care muzica îl oferă masselor poporului.

Adunarea acestor comori melodice cu profundă înrădăcinare până în negura trecutului, începută la noi încă înainte cu 2—3 decenii, de către *T. Brediceanu* pe valea Begheiului și Timișului, a fost continuată, mai recent, sub forma studiilor comparative de folklor muzical universal, într'o măsură mai pronunțată, de către maestrul *Sabin Drăgoi*. Colecțiunea de „*303 Colinde*“ servește drept catechism muzical în știința folklorului românesc pentru oricare viitor cercetător. „*122 melodii populare din Almăj jud. Caraș (1937)*“, „*Monografia muzicală a comunei Belinț*“ (jud. Timiș), (1935) ale aceluiaș autor; apoi „*Contribuțiuni muzicale la monografia comunei Sârbova*“ (Timiș) (Nicolae Ursu) apărută sub egida Institutului Social Banat-Crișana (1939), vastul material inedit din *Valea Bistrei* și a comunei *Ohaba-Bistra* (1938), precum și cercetările monografice muzicale nu mai puțin bogate în rezultate ale aceluiaș Institut în *Valea Almăjului* (1939), au dat puțința să se desgroape peste

o mie și ceva de melodii dintre cele mai autentice și mai frumoase cântece populare bănățene.

Să nădăjduim că pacea și liniștea zilelor de mâine vor da puțința ieșirii la lumina tiparului a acestui vast material sonor, care, pe cât este de captivant și fermecător auzului, pe atât este de interesant și de prețuit din punct de vedere științific, prin însușirile caracteristice ce posedă pentru viitoarea contribuție la documentarea unității și vechimei noastre etnice și sub raport muzical pe aceste plaiuri.

În domeniul creației muzicale distingem personalități bănățene proeminente, unele dând la iveală opere vocale corale de valoare, altele atacând cu mult succes întregul domeniu vocal și instrumental de exteriorizare a sentimentelor umane în drame muzicale devenite capodopere românești, sau exploataând sonoritățile orchestrale prin creațiuni originale de muzică pură, dela cele mai elementare forme până la apogeul filosofic muzical, la formele de sonate, simfonii, fantezii și poeme simfonice.

Ca aparținând genului coral amintim pe lângă — am putea zice — ~~relăsiicii bănățeni: Uvidu, și Valceanu, CT;~~ Popovici, cu lucrări apărute în acest răstimp pe *L. Tempea* („Liturghia“ pentru cor mixt, 1935); *F. Barbu* („Liturghie“ pentru cor bărbătesc Do. major, „Duruiana“, „Hop Cică“ și alte coruri); *I. Perianu*, (Cântece populare și naționale „Ardealul“, etc.); *I. Crișan* („Liturghie“ pentru cor mixt, „Zece coruri“); *N. Ursu* („Zece coruri populare“, „Zece colinde și cântece de stea“ pentru cor mixt și bărbătesc); *Guga, Nistor Miclea* ș. a.

În domeniul mai complex vocal și instrumental se încadrează *T. Brediceanu*, autorul prea frumoaselor colecții de „*Jocuri populare și doine românești*“ cu acompaniament de pian, care pe lângă scena lirică „*Sara mare*“, fază de trecere spre muzica de operă — acum patru ani ne-a dăruit o altă creațiune asemănătoare, „*La seceriș*“, alături de frumoasa și româneasca „*Șezătoare*“, formând buchetul de trei lucrări dintre cele mai caracteristice ale puterilor de creație a poporului nostru în port, joc și cântec.

După el *Sabin Drăgoi*, cea mai remarcabilă, profundă și

complexă figură muzicală românească, autorul adevăratei opere naționale „*Năpasta*“, a deschis drum nou la noi, compunând în acest timp misterul religios „*Constantin Brâncoveanu*“ în genul oratoriilor apusene, iar mai recent a adăugat la temelia muzicii scenice românești o nouă creațiune de operă comică „*Kir Ianulea*“.

Multe-le-i coruri mixte și bărbătești, deși pe teme populare, în stil avansat ca tehnică, prind rădăcini tot mai adânci în gustul poporului, propagând un curent nou în repertoriul românesc, acela de a trece dela genul ușor melodico-armonic la cel de imitație contrapunctică și fugat.

Cele „*XXX Coruri*“ pe melodii din comuna Belinț, „*Bănățeană*“, „*Ca la noi*“, „*Crișana*“, „*Asta-i nana*“, Rapsodia bănățeană „*Creața*“ și altele, toate apărute în acest ultim deceniu, ilustrează îndeajuns directiva nouă muzicală de care vorbim.

„*Poemul neamului*“, sinteza istorică-muzicală a plămădirii poporului român, compus pentru solemnitatea desvelirii frescei dela Ateneul Român, acum 2 ani, l-a consacrat definitiv ca pe compozitorul nostru național cel mai îndreptățit a reprezenta, după G. Enescu, numele artei românești pe firmamentul muzical universal.

Ultima-i creațiune religioasă „*Liturghia Solemnă*“ este o inovație, dacă nu chiar revoluție, față de ce s'a scris până acum la noi, în concepția de tratare a diferitelor părți liturgice, prin tematica de strană îmbrăcată în haina contrapunctică apuseană, și totuși cu menținerea în efect a spiritului răsăritean ortodox. Ceeace a creiat apusul în biserică prin celebrele „*Missae*“ pentru cor, soli și orchestră, ale clasicilor de acum o sută-două de ani, — am ajuns, în sfârșit, a avea și noi, în biserica răsăriteană, deocamdată „a capella“, prin „*Liturghia Solemnă*“ a lui Drăgoi.

Un alt nume bănățean, *Vasile Ijac*, — care pentru marea public este, poate, încă necunoscut, — apare treptat ca o personalitate muzicală cu o puternică individualitate, în stil, concepție și valoare artistică a creațiunilor sale. Fire modestă, profund psiholog al stărilor de viață socială, compozitor care și-a câștigat acest nume printr'o muncă perseverentă, ferit de re-

clamă, ba adeseaori neglijat sub raport muzical chiar de către cunoscuți, prieteni și oficialitate, — a dat la iveală până la jumătatea vieții de om lucrări, mai ales de muzică pură, a căror calitate și cantitate dacă ar fi fost valorificate, l-ar fi consacrat mai de mult la locul ce-l merită în panteonul muzicii românești.

Cele 8 caiete de „*Hedonisme*“, în care ideile epicureismului antic, plăcerile vieții dela țară și oraș, redată fidel și plastic sub toate aspectele muzicale, într'un stil și tehnică foarte avansată, sunt — după câte știm — unicele în literatura muzicală românească de pian. „*Două Sonate*“ pentru pian, „*Elegie*“, „*Sonată pentru vioară și pian*“, „*Novelettă*“, „*In Banat*“ (Dor, glumă, joc), „*Nostalgie*“, „*Moșul la drum*“ ș. a., iată titluri dintr'o singură ramură a vastului domeniu muzical ce l-a atacat cu succes.

Pentru muzica de cameră a scris un „*Cvartet de coarde*“, „*Trio*“, (pian, vioară, violoncel), „*Cvintet pentru pian și coarde*“, iar muzica simfonică românească poate cu mândrie înșira în repertoriul său cele 3 *Simfonii* ale lui Ijac, o „*Rapsodie*“, Suita „*In Ajunul Crăciunului*“, „*Poem Antic*“, Fantesia coreografică „*Caleidoscop*“, pantomima „*Ivan Turbincă*“ și un „*Concert pentru pian și orchestră*“.

Pentru orchestră de coarde a scris „*Gânduri muzicale*“, „*Reverie*“, „*Veselie*“, titluri tot atât de semnificative ca preocupare de ordin psihologic, pe cât de rare ca realizări în arta muzicală.

Genul vocal l-a ilustrat cu peste 30 de *lieduri* cu acompaniament de pian pe texte dintre cele mai deosebite ca idei și formă ale poezilor noștri moderni. Diverse *coruri mixte și bărbătești* „a capella“, precum și o „*Doină*“, cor cu acompaniament de orchestră, iată atâtea lucrări cari pot sta alături de compozițiile figurilor muzicale reprezentative ale altor națiuni, toate adânc frământate, ingenios și savant alcătuite într'un singur deceniu de viață a unui om. Vom vedea cum va răsplăti socie-

tatea românească creațiunile unui asemenea compozitor până va fi încă în viață.

Dar pe meleagurile noastre mai trăiesc și alți compozitori, cari, dacă nu sunt legați prin prima vedere a luminii vieții de acest sol, — stabiliți la noi, au găsit aici teren fertil atât pentru exercitarea profesiunii lor artistice, cât și climat propice pentru inspirațiile lor componistice de mare valoare.

Amintim aci pe compozitorul și violinistul subtil *Eugen Cuteanu*, care, în deosebi în ramura artei sale, a dat lucrări de netăgăduită valoare. „*Variațiuni*“ pentru vioară și piano, „*Cântece populare*“ pentru pian, „*Liturgie*“ pentru cor mixt cu acompaniament de orgă, „*Dans diabolic*“, „*Perpetuum mobile*“ pentru orchestră, iată câteva numai din lucrările apărute care i-au conferit după merit titlul de veritabil compozitor.

Tot bănățean de origine, dar trăind în unul din centrele Ardealului, amintim numele lui Zeno Vancea, pianist de seamă și compozitor. Asemenea un nume tânăr, *Mircea Popa*, prin studiile serioase ce a făcut, prin aptitudinile pronunțate de compozitor și începuturile de genuri simfonice ce le-a atins cu mult succes, va mări cu mândrie șirul înaintașilor.

Pe terenul pedagogic muzical se relevă cu multă competență D-na *Alma Ionescu-Cornea*, prin studiile de pian ce a publicat. Metoda însușirii tehnice a acestui instrument este mult ușurată și plăcut predată elevilor prin dese teme și crâmpie de melodii românești mai accesibile firii și gustului muzical al începătorilor români, decât sarbedele exerciții și forme muzicale elementare de inspirație streină și colorit sonor departe de neamul nostru. „*Abecedarul pianistic*“, „*33 piese miniatuare pentru piano pe motive românești*“, „*Pianul, arta și maestrul lui*“, „*Metoda de pian*“, „*Din lumea copiilor*“ conferințe, precum și numeroase articole de specialitate și cronici muzicale îi încununează activitatea de până acum.

Cu o asemenea bogată activitate artistică, Banatul muzical va pași înainte și în viitor plin de încredere în forțele lui creatoare, dovedind că dacă acest pământ formează legătura de ci-

vilizație a țării noastre cu lumea din apus, tot prin forțele spirituale și artistice isvorând din ogorul bănățean se va desena în mare măsură și cursul evoluției artei muzicale românești, spre făgașul celorlalte națiuni din concertul european.

Auspiciile Regale ale unor manifestațiuni colective de artă bănățeană, precum și Augusta atențiune de care s'au învrednicit în viața publică un Sabin Drăgoi, creatorul cântecelor renașterii naționale, și un Tiberiu Brediceanu, senatorul artei muzicale românești, confirmă întâietatea Banatului în evoluția muzicală românească.

NICOLAE URSU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Scriitori bănățeni în proză în ultimii 10 ani

de Grigore Bugarin

Genul epic, expresia unei maturități literare, a fost cultivat în Banat de scriitori cari azi au intrat în marea literatură românească, încă înainte de războiu, cum ar fi Ion Popovici-Bănățeanu, cu meseriași lui, Victor Vlad Delamarina, cu amintirile lui, Mihail Gașpar cu nuvele și romanul „Fata Vornicului Oană“, Damian Izverniceanu, portretistul peisajului bănățean din nesfârșirile câmpiei.

După eliberarea Banatului sensibilitatea acestei provincii n'a încetat nici o clipă să înregistreze sufletul colectiv românesc, într'o măsură mai mică, din punct de vedere cantitativ, dar de incontestabilă calitate. E demn de amintit că scriitorii acestei provincii, nu s'au aventurat în subiecte „tari“, predilecția unor autori românci la modă. Peste scrisul lor plutește seninătatea unor suflete de înaltă ținută morală, fără lunecare într'un didacticism sterp.

Adăugând sufletul eroilor din proza scriitorilor bănățeni la sufletul eroilor din proza scriitorilor ardeleni, facem ceiace au făcut întotdeauna simțirile din aceste părți ale țării: peste realismul unei vieți aspre, turnăm belșugul de soare al unor inimi mai senine, mai îndrăgostite de cântec.

Ultimii zece ani, au îmbogățit patrimoniul spiritualității românești din Banat, cu realizări bine încheiate. În fruntea scrierilor în proză stă opera d-nei MIA CERNA. Sufletul acesta blând s'a exteriorizat într'o poezie suavă. Povestirile sale, comoară de artă, stau alături de cele mai frumoase realizări ale genului în literatura română. Limba perfectă; stilul original și împodobit cu metafora făurită de popor, dau un ansamblu de artă fără precedent în literatura feminină a românilor.

Editura „Astra Bănățeană“, tipărind o parte din povestirile sale, a făcut cecece se cheamă misiune culturală. Suntem datori d-nei MIA CERNA nu numai o sinceră admirație ci și răspândirea operei sale peste tot cuprinsul țării. În mâinile fiecărui copil povestirea sa e hrană sufletească. I-aș asemui scrisul cu valoarea educativă a operei d-lui Mihail Lungianu.

„JNEL-IRINEL“ și „GALBĂNUL IMPĂRATULUI“, cuprind bogății de frumusețe românească. Impreună cu celelalte povestiri ale d-nei Mia Cerna, aceste colecții sunt o mândrie a noastră.

Fiindcă am început cu scrisul feminin, continuăm ca atare și anume, oprindu-ne la proza d-șoarei ANIȘOARA ODEANU. Editată în Capitală, d-șoara Odeanu e cunoscută publicului prin romanele „Intr'un cămin de domnișoare“ și „Călător în noaptea de ajun“.

Primul roman, un jurnal de sinteză psihologică, iar al doilea mărturisirea unui sbucium sufletesc, de o bine reliefată analiză, dovedesc realizări mature. Concepută pe leit-motivul vieții tinerei generații românești, opera d-șoarei Odeanu, are pe alocuri o fină ironie a caracterelor. Construită cu pricepere și cu o impresionantă conștiință a lucrului făcut, scrierea d-șoarei Odeanu e lipsită de desmățul erotic al altor încercări de acelaș gen. Realitatea, cât o fi ea de crudă sau lipsită de etic, se justifică în opera d-șoarei Odeanu nu prin pasiuni animalice, ci prin omenescul jertfei și al resemnării.

Trebuie să amintim aici, că d-șoara Anișoara Odeanu, e autoarea frumoaselor povești pentru copii, cari au împodobit odinioară paginile revistelor pentru copii din capitală.

În rândul scriitoarelor bănățene se însirue d-na MIA MARIAN. Volumul său, „Simțiri păgâne“, este în primul rând o alegere de subiecte cari cuprind veșnica problemă a lumii: dragostea. Oare titlul dat schițelor și nuvelor d-nei Mia Marian, nu vrea să spună că această suferință atât de căutată (de om, ieșind din orânduile liniștitei armonii, după care sufletul omului e tot atât de insetat? Omenescul dragostei e pământean, pe când eternitatea ei e legată de cer.

Cu mijloace nepretenzive, d-na Mia Marian își rezolvă temele în cadrul unei voite simplități. Se rezumă la efecte cari decurg dela sine, nu complică nimic; nu declamă virtuți și nu murdărește bunul simț. Nu legitimează axiome. Răspunde întrebărilor ce și le pune, clar.

Între prozatorii cari au tipărit volume compacte, loc de cinstă ocupă de GH. ATANASIU. Romanul „DESMOȘTENIȚI“, induloșătoare iconă din lumca surdo-mușilor, l-a impus atenției generalei D-l Gh. Atanasiu, directorul Institutului de surdo-muți din Timișoara, a observat ca specialist în materie, sufletul acestor oameni, cu adevărat desmoșteniți. Pasajii întregi din romanul său sunt analize sufletești scurse apoi în mediul de viață pe care Dumnezeu l-a hărăzit incompletelor sale făpturi. Dar sufletul lor e nobil. Nu cumva e inobilat de imperfecțiunea fizică?

Al doilea roman al d-lui Gh. Atanasiu, „Adelina“, e un răspuns la țecga jertfei pentru domnia înțelegerii între oameni. Acest roman s'a bucurat de un meritat succes de librărie.

Romanul de consacrare, opera prin care d-l Gheorghe Atanasiu intră în rândul creatorilor de valori epice din țară, este „MOARA ROȘIE“.

Subiectul e o descriere a stărilor de lucru din revoluția deslănțuită imediat după război. Acțiunea se petrece în Banat. Conflicte puternice între eroii de neamuri diverse. Splendida conștiință românească a țaranului bănățean, puternicia sa conștiință națională, supusă unui tratament brutal din partea foștilor stăpânitori cari mai nădăjduiau în continuitatea cetroplrii lor, trăește în acest roman ca un imn adus milenarei virtuți românești, semn al continuității noastre istorice.

Tot scriitor în proză, cu o mare putere de a descrie frumosul naturii, s'a dovedit a fi d-l M. AR. DAN, epigramistul în deobște cunoscut. Volumul d-sale „Insula Ada-Kaleh“, apărut într'o elegantă jtinută grafică, e scris cu multă căldură, într'un stil limpede și atrăgător. Firea sensibilă a maestrului M. Ar. Dan, s'a mărturisit într'o limbă de aleasă românită și cu dragoste adâncă. „ADA-KALEH“, e o carte de prestigiu.

Istoriograful Dr. AUREL E. PETEANU, un alt îndrăgostit de peisajul românesc bănățean, înfățișează în cartea sa „Priveliști bănățene“, de curând apărută, o parte din frumusețile naturale ale regiunii, evocator. „Valca Carașului“ centrul spiritualității populare a românilor din Banat; „Cazanele“; regiunea Băile-Herculane, etc., sunt totațtea comori naturale pe care mulți nu le cunosc și de unde fiecare suflet ar culege frumusețe. D-l Dr. Aurel E. Peteanu, ni le prezintă într'o descriere vie.

Un pictor în cuvinte al oamenilor și al locurilor din Banat, e d-l VIRGIL BIROU. Nu și-a adunat în volum scrierile sale, dar le-a răspândit în revistele principale din Banat și țară. D-l Virgil Birou aduce o notă de noutate în scrierile sale, romanțând în schițe, adevăruri istorice și descriind locurile și mediul epocii în culori vii și originale. Datinele noastre își au de-asemeni un loc de frunte în scrierile sale. Felul cum le prezintă aduce cu maniera din cartea Principesei Martha Bibescu „Izvor, Țara Sălciiilor“.

Un scriitor bănățean de mână întâi e fără îndoială d-l ION ȚEICU. Apărut de curând în revistele și ziarele noastre, popularul „medic al țaranilor“, după cum e cunoscut în jurul Oraviței, d-l Ion Țeicu, e un fin analist al sufletului omeneș. Scrie schițe, cu puterea unui talent maturizat. Nimic din încercările debutului. Scrierile sale sunt realizări depline. Publicistica românească a anunțat apariția volumului de schițe „Păgânii“. Ar fi o contribuție valoroasă pentru literatura românească.

Încă de pe acum, când cea mai mare parte a operei sale e necunoscută publicului, din puțnului apărut în reviste și săptămânale cu tiraj foarte restrâns, d-l Ion Țeicu a impus mai mult ca oricare altul. Aceasta e o dovadă că cei cari l-au cunoscut s'au sesizat de creațiunile sale mai umlt ca oricând. L-am urmărit la câteva șezători literare. La noi de regulă proza ucide, șezătoarea literară, chiar dacă e opera unui scriitor consacrat. D-l Ion Țeicu însă, a reușit întotdeauna să ridice nivelul șezătorilor în cadrul cărora și-a dat contribuția.

În peisajul său abundă lumina; în sufletul oamenilor săi domnește fertarea. Am citit manuscrisul volumului „Păgânii“. E o superbă icoană a firii oamenilor din Banat.

Între prozatorii tineri, d-l Aurel D. Bugariu, dovedește a fi bine înzestrat. Volumul „Incrustări în bancă“, e un fericit debut. Cu mai multă putere de analiză, fructul unor cunoștinți mai avansate, serie d-l Mircea T. Bandu. Gîngăș și totodată plin de temperament, e d-l Mircea Șerbănescu. Promițător până la încredere, d-l Dorel Drăgoescu.

Cu aceste nume n'am gătat gama scriitorilor bănățeni în proză. Se mai adaugă și alte valori, mai mari sau mai mici, cari dacă până acum nu au reușit să-și câștige o platformă determinată, nu înseamnă că sunt pe punctul de a rămâne în anonimat. Se observă o firescă ascensiune a scriitorilor noștri. Graficul producțiilor lor urcă paralele calitativ și cantitativ. Un nume demn de reținut, d-l I. Ivănuș.

Privirea mea asupra prozei bănățene din ultimii 10 ani, a prins și nume care au însemnat toată vremea competențe, cei cari scriu istorie literară, critică, monografia vieții bărbaților de seamă, ș. a., cum sunt d-nii Traian Topliceanu, Ion Stola Udrea, Dr. Aurel E. Peteanu, Ion B. Mureșianu, Aurel Cosma, Nicolae Ivan, Ion Dimitrie Suciu, etc., valori și vigori de spiritualitate românească.

Folklor astrans cu migală, adnotat și prezentat în formă atrăgătoare, ne-au dat d-nii Gheorghe Cătană și Lucian Costin.

Inchei reportajul meu, oarecum incomplet, amintind că între prozatorii bănățeni, numele d-lui ILIE IENEA, e cel mai dificil. Romanul său, „Ard iminile 'n Vitol“, scris cu o putere de imaginație întâlnită la romancierii ca Upton Sinclair, ne trimite în anul 2000 și-atâta, într'un viitor al perfecțiunii mecanice și al înțelegerii între oameni. În ceea ce mă privește, eu cred că nu mecanica va defini buna înțelegere pe pământ și sufletul. Dar, pentru că mai trebuie să vedem ce-o fi și pe celelalte planete, lăsăm sufletul în pagubă pentru câștigul mașinii. Ne ucidem cu cele mai neînchipuite arme — ce culme de cultură și civilizație! — ca să asigurăm bietului stomac un pumn de grăunțe mai mărișor ca al vecinului.

POETUL GRIGORE POPIȚI, cântărețul din fluer al sufletului românesc bănățean, a scris despre acest suflet schițe și nuvele, răspândite în revistele din Banat și țară. Peisaj local, descris cu dragostea bănățeanului pentru pământul natal; suflet românesc limpede ca zările cerului nostru; „zăconul“ satului românesc, document de mitologie carpatică, au găsit la Grigore Popiți un realizator.

Și acum, cea mai „bănățeană“ scriitoare: DRIDRI GORONIȚĂ, al cărui nume sună ca un murmur de pârâu muntenesc, lăsată să încheie modestele mele cuvinte scrise aici, ca o coroană a duhului nostru local, mă duce pe aripele operei sale în vorba dragă a Banatului meu. „MI-

RESME DIN BANAT“, volumul cu care ne mândrim e scris cu inima. Că vorbe s'o îmbrace sufletul meu? Dar eu nu am cuvinte să scriu tot ce simt. Sunt îndrăgostit de creația acestei scriitoare. La mine, acasă, cetesc în fiecare zi o propoziție, o pagină, o schiță întreagă. Cetesc și recitesc mereu. Mă copleșește. Cu această confesiune de credință, cred că orice părere a mea nu va mai putea fi „obiectivă“ pentru cetitori.

*

Proza românească scrisă în Banat, în ultimii 10 ani, nu e o încercare. E o atitudine de spiritualitate românească. Trăim acest început. Ne găsim în miezul unei conștiințe românești.

GRIGORE BUGARIN

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Pictura bănăţeană

de Aurel Cosma

Introducere.

Pe drumul de evoluţie al picturii bănăţene s'au format dealungul anilor diverse curente cari au dat naştere unor discipline şi şcoli cu metode şi cromatici din cele mai variate. De la tehnica primitivă până la cea mai desăvârşită optică şi manieră coloristică se pot încadra pe linia de permanentă înnoire o pleiadă numeroasă de artişti bănăţeni cari, abordând aproape toate genurile de pictură, au creat opere de netăgăduită valoare. Ele reprezintă pentru istoria Banatului nu numai incontestabilele dovezi despre superioritatea spirituală şi culturală a Românilor autochthoni din această provincie, dar în acelaşi timp şi proba evidentă că neamul nostru de aici a ţinut pas cu tendinţele de continuă propăşire a picturii universale. Deşi urmele picturii bănăţene descoperite până acum nu ne mărturisesc decât despre un trecut de două veacuri, totuşi lucrările artiştilor ne arată că ei au parcurs, cu un ritm mult mai accelerat decât celelalte popoare, aceeaşi cale de dibuiri şi afirmări, formând şcoli şi grupări pe cari le găsim în altă parte la diverse epoci pe o scară de mai multe secole. Românii bănăţeni au ajuns la acelaşi nivel de expresie şi manifestare picturală ca lumea artistică a celor mai avansate ţări, realizând în timp scurt ceea ce nu putuseră crea în lungul vremilor de oropsire şi de soartă nemiloasă. Astăzi avem o generaţie de făuritori cari au deschis perspective de strălucire picturii bănăţene.

Privită în complexul ei, pictura bănăţeană are multe părţi

comune cu orientările și mersul evolutiv al picturii universale, diversele ei faze de dezvoltare putându-se încadra în marile discipline recunoscute și consacrate de lumea artistică. Cu toate acestea, se remarcă o evidentă originalitate în metoda de lucru, dar mai ales în combinația de culori a pictorilor bănățeni, cari au rămas strâns legați de tradiția și ambianța locală, creând sub directă influență a climatului artistic generat de pământul lor natal. Fără îndoială, se pot vedea multe înrâuriri străine asupra picturii bănățene, fiindcă artiștii noștri au stat în contact cu cei veniți din altă parte, iar în timpurile mai noi arta modernă a reușit să-și facă drumuri de penetrație și în Banat. Aceste curente n'au avut însă darul să eucecească energiile creatoare ale provinciei noastre și să le smulgă din atmosfera unui tradiționalism specific bănățean. Ele în schimb au răscolit în sufletele purtătorilor de peneluri imbolduri noi, arătându-le bogatele descoperiri de concepție, de viziune și de înfăptuire în domeniul artelor plastice. Pictorii bănățeni s'au emancipat de sub rigorile sau anacronismele unor metode perimate pe măsura răspândirii noilor pedagogii, fără să cadă însă cu desăvârșire într'o nouă încătușare. Ei s'au pus la curent cu toate realizările din altă parte, dar nu le-au adoptat în întregime. Au tras din ele învățăminte și concluzii folositoare, aplicându-le treptat sub forma unor rezultate ale experiențelor proprii. De aceea, examinând operele pictorilor bănățeni, constatăm în primul rând o viguroasă afirmare a personalității și talentului fiecăruia, deși fiecare din ei poate fi clasat într'una din marile școli universale, fără ca să se identifice însă complect cu dogmele preconizate de ele. În al doilea rând, găsim în paleta fiecăruia acea gamă de nuanțe calde și impresionante pe cari numai puterea de pătrundere vizuală a coloritului bănățean, desprins din farmecul peisajului și a vieții locale, le-a putut-o da.

Și în Banat, ca pretutindeni, cele dintâi urme de pictură trebuie căutate în ornamentația primitivă și în arta țărănească, apoi în multitudinea icoanelor religioase făcute de zugravi anonimi și vândute în târguri. Legende și documentele scrise ne amin-

tesc și despre existența unor școli de pictură bisericească atașate pe lângă vechile mănăstiri românești din Banat, cari au pregătit o serie de maieștri pentru împodobirea numeroaselor lăcașuri dumnezeiești ridicate în diversele sate de Români, mai ales în regiunile muntoase ale provinciei. Adevărata artă își are începuturile ei abia după plecarea Turcilor, adică pe la mijlocul veacului al XVIII-lea. Intre cei dintâi pictori de biserici cari ne-au lăsat opere de mare valoare artistică sunt Nedelcu și Dimitrie Turcu. Au urmat apoi o serie de școli particulare în diferitele centre românești ale Banatului, cari în realitate nu erau decât niște ateliere familiare, unde arta picturii era cultivată din tată în fiu, și în jurul cărora s'au format multe talente ale căror lucrări se mai păstrează pe iconostasele bisericilor bănățene.

Pictura clasică datează la Români bănățeni abia din secolul trecut, când se ridică din mijlocul lor două figuri proeminente de mari artiști, cu renume ce depășea încă de pe atunci hotarele provinciei. Constantin Daniel și Nicolae Popescu pot fi considerați ca cei mai de seamă pictori pe cari i-a avut neamul românesc din Banat înainte de unire. Operile lor din muzeie și biserici, precum și din numeroase case particulare, au rămas mărturie despre înaltele lor cunoștințe academice în domeniul artelor plastice. Pe drumul indicat de ei a urmat Ioan Zaicu și Virgil Simonescu, amândoi aducând însă clasicismului unele rectificări de tehnică și cromatică, adaptând în cadrul normelor academice un desen mai vioiu și un colorit mai deschis, dând mai multă luminositate tablourilor.

Dela unire încoace pictura bănățeană a traversat o perioadă de viață mai intensă și de fecunde creații. Numărul mare de talente cari au început să se afirme s'au grupat și au pornit în diverse direcții artistice. Astfel pe terenul picturii bisericești am văzut manifestându-se cu multă competență o pleiadă de tineri în frunte cu Atanasie Demian, Ioachim Miloia și Catul Bogdan. Impresionismul care a scos în evidență minunatele peisagii bănățene și-a găsit demni reprezentanți în pictorii Corneliu Liuba, Ioan Isac, Corneliu Minișan, Aurel Ciupe și alții, iar acvarela și desenul în Brutus Haneș și Diodor Dure.

Astăzi pictura bănăţeană este îndrumată pe drumul bun al evoluţiei, datorită artiştilor cari au ştiut să o ridice pe temeiul unui tradiţionalism specific la rangul marilor discipline şi şcoli universale, precum şi graţie publicului care a început tot mai mult să se intereseze de mişcarea artelor frumoase.

Originea picturii româneşti în Banat.

Simţul artistic şi energia creatoare de frumos, înăscute în sufletul generos al poporului român din Banat, au dat la iveală dealungul secolelor numeroase roade şi pe terenul picturii. Înainte de a se putea vorbi despre începuturile artelor plastice în această provincie de străvechi tradiţii româneşti, găsim în adâncimile trecutului o serie de manifestaţii şi forme cromatice cari pot fi considerate în ansamblul lor ca produsul geniului ţărănesc. Într'adevăr, nenumăratele urme de artă rurală, cu primitivele dar sugestivele ei motive, precum şi multitudinea atât de variată a ornamentaţiei casnice nu sunt decât fructul colectiv al poporului dela sate, care l-a moştenit din generaţii în generaţii împreună cu limba şi cu străbunele datini româneşti. Desigur că multe influenţe străine s'au suprapus în cursul vremii peste fondul coloritului tradiţional, infiltrând în puritatea originalităţii locale fel de fel de nuanţări cu substraturi contraste. Totuşi, din desimea lor putem desprinde acea gamă de gusturi picturale cari alcătuiesc specificul românesc al geniului bănăţean. Vechimea lor nu poate fi pătrunsă, fiindcă ea se pierde, prin perioadele atâtor invaziuni, cari n'au putut să le distrugă, până în cele mai profunde timpuri apuse. Prin urmare, singurele produse cromatice ale poporului nostru din Banat cari ne-au rămas ca urme de cultură picturală dinaintea ocupaţiei turceşti sunt aceste ornamentaţii ţărăneşti ce se mai află, sub înfăţişări transformate, pe covoare, chilimuri, vase, îmbrăcăminte şi mobile săteşti.

Şcolile primitive şi iconarii.

Despre o pictură propriu zisă nu poate fi vorba decât după plecarea Turcilor, când a început o nouă epocă pentru Ba-

nat. Cel puțin din veacurile anterioare nu s'a aflat până acum nici o dovadă ori reminiscență. Probabil însă că pe lângă vechile mănăstiri românești din Banat existau și călugări sau maieștri cari se îndeletniceau cu zugrăvirea icoanelor sfinte. Este cert că biserici și locuri de închinare aveau Românii bănățeni și înainte de năvălirea otomană, ori nu se poate presupune că ele n'ar fi fost înzestrate cu icoane, cari la început erau poate aduse din altă parte, dar cu timpul zugrăvite chiar de Bănățeni.

Cea dintâi amintire istorică despre pictura românească din Banat o găsim în secolul al XVIII-lea, după retragerea Turcilor, când se fonda în diversele părți ale provinciei școli de zugravi români cu menirea ca să-i pregătească pentru pictarea nouilor biserici ce se ridicau în locul celor distruse de năvălirea semilunei. Școlile acestea erau inițiate și susținute de vechile mănăstiri românești, ba chiar și de particulari. Cronicile ne pomenesc despre vestita școală de pictură religioasă a lui *Vasile Diaconovici Loga*, bunicul marelui pedagog bănățean de mai târziu. Această școală funcționa în comuna Srediștea de lângă Vârșeț deja dela 1736 încoace și a dat pictori renumiți, ca pe *Raicu* din Vârșeț, pe *Petruți* din Timișoara și pe *George*, fiul lui Vasile Diaconovici Loga. Ei au fondat la rândul lor alte școli. Cu ei începe șirul de artiști bănățeni cari au format școala primitivă a picturii românești din această provincie. Cea mai mare parte a lor erau iconari, zugrăvind pe sticlă sau pe lemn diverse imagini de sfinți, pe cari le vândeau apoi la târguri, dar fără îndoială mulți dintre ei au ajuns la o manieră mai perfectă de a lucra cu penelul. Dovadă despre concepția și metoda lor mai avansată ne-o prezintă numeroase biserici din vremea aceea, în cari se păstrează și astăzi sub negura fumului de tămâie atâtea creații de o înfățișare artistică, cu linii și nuanțe studiate. Deși felul lor de tratare a subiectului nu are încă o disciplină bine stabilită, totuși se remarcă în lucrările lor o vădită intențiune de a deslega problema anatomiei și perspectivei. În general, predilecția lor este îndreptată spre compoziția religioasă, unicul gen de pictură reclamat de nevoile timpului. Făcându-se o bună selecțiune printre icoanele lor, s'ar

putea scoate în evidență și s'ar putea înzestra muzeele cu o serie de lucrări caracteristice, din cari s'ar putea trage concluzii critice privitor la începuturile picturii românești în Banat.

Vechea pictură românească.

Anii de copilărie ai picturii bănățene îi găsim în străvechile biserici, cari erau singurele locuri unde arta românească putea nestingherit să-și facă un leagăn de dezvoltare. Urme multe nu ne-au rămas. Putem doar aminti fragmentele de iconostas dela mănăstirea din *Partoș* și picturile dela *Mănăstirea Zlatița* de lângă Dunăre. Toate acestea pot fi considerate ca datând din timpul ocupației turcești, fără să se poată stabili nici măcar cu aproximație anii când ele au fost pictate.

Cea mai veche urmă de pictură bănățeană a fost descoperită în 1929 la biserica din Lipova cu prilejul lucrărilor de restaurație. Meritul acestei descoperiri îi revine lui Ioachim Miloia, care sub grosimea de mortar a putut desvălui două straturi de picturi datând din două epoci diferite. Primul strat poate fi atribuit unui zugrav bizantin din veacul al XV-lea, iar al doilea este opera minunată a pictorului bănățean Nedelcu realizată pe la 1735. Dr. Ioachim Miloia, care era directorul muzeului din Timișoara și specializat la Roma tocmai în domeniul restaurării vechilor picturi murale, a fost însărcinat de d-l Sever Bocu, ministrul de atunci al Banatului, să desgroape și să descifreze misterul străvechilor fresce din catedrala Lipovei, despre care se știa că era biserică episcopescă și mănăstirească.

Cel mai vechi strat de pictură bizantină din biserica dela Lipova ni s'a înfățișat foarte deteriorat și fragmentar, neputându-se scoate la iveală decât două fresce spălăcite și șterse de umezeala mortarului care le-a acoperit atâta vreme. Aceste două tablouri murale se află la intrarea principală a bisericii în cespărțământul femeilor. Pe peretele din stânga este zugrăvit sfântul Pahomie, iar pe cel din dreapta sfântul Theodosie. Altă urmă din veacul al XV-lea n'a putut fi desvăluită până acum. Din aceste două fresce, cu o tonalitate cromatică mult alterată față de cea inițială, se pot desprinde o serie de informațiuni

artistice și istorice din epoca aceea. În ce privește coloritul lor, el îmi reamintește vechile fresce pe cari le-am văzut în mănăstirile de pe muntele Athos. De altfel întreaga tehnică a zugravului anonim dela Lipova este cea practică în atelierelor athonite. Vestmintele de un roșu închis și figurile sumbre de un brun-gălbui denotă o vădită influență a artei bizantine astfel după cum se făcea de călugării zugravi ai sfântului munte. Probabil că și vechea pictură a bisericii dela Lipova se datorește unui monah care învățase măestria paletelor într-una din răspânditele școli bizantino-athonite. Presupunerea aceasta ne-o confirmă și tehnica desenului, fiindcă atât fețele sfinților, cât mai ales hainele lor sunt de o construcție geometrică și liniară, lucru ce poate fi mai bine remarcat pe cutele ornatelor. Figurile lor rigide cu contururi colțuroase și cu mâini imobilizate nu prezintă nici o urmă de preocupări anatomice. În ansamblul lor privite, aceste două fresce au caracteristicile bizantinismului athonit. De aici se pot trage alte concluzii pentru starea culturală și religioasă a Românilor bănățeni din epoca premergătoare invaziunii turcești. Biserica noastră ortodoxă era în plină înflorire, iar credincioșii români în bună stare materială dacă și-au putut permite să-și ridice lăcașuri atât de majestuoase și împodobite cu picturi zugrăvite de maestri veniți din Athos. Probabil a existat o legătură mai strânsă între Români din Banat și între lumea artistică a Bizanțului. Un studiu mai aprofundat și un examen mai minuțios al vechei picturi dela Lipova ne-ar putea revela în aceste direcții numeroase ipoteze și constatări de mare valoare istorică.

Zugravul Nedeleu.

În timpul ocupației turcești biserica dela Lipova a trecut prin mai multe transformări fiind folosită de năvălitori pentru diversele lor scopuri. După plecarea definitivă a trupelor otomane s'a impus o radicală renovare arhitectonică și picturală. Nu s'a putut până acum stabili în ce stare de conservare era la epoca aceea prima pictură a zugravului athonit din veacul al XV-lea. Desigur că ea nu s'a putut păstra în cursul celor două secole de ocupație decât în măsura în care a fost acoperită cu

tencuială nouă sau cu var. În anul 1732 au început deci lucrările de restaurație. Biserica din Lipova a fost atunci pictată de maestrul bănățean Nedelcu, a cărui semnătură a fost descifrată pe perețele interior de sub o fereastră. Lângă numele pictorului nu este indicată nici o cifră de an, dar se presupune că el a zugrăvit biserica pe la 1735, căci renovarea ei a început în 1732. Suprafața pictată de Nedelcu atingea după un calcul aproximativ vreo șase sute de metri pătrați, dintre cari însă n'au putut fi desvăluți decât o treime, și aceasta numai datorită priceperii și grijei cu cari a procedat regretatul Ioachim Miloia când în 1929 a îndepărtat tencuiala și straturile superioare aplicate pe ste minunatele creații ale lui Nedelcu.

Pictura lui Nedelcu a împodobit pereții bisericii dela Lipova aproape 60 de ani. La 1792 biserica a fost din nou și radical reparată, acoperindu-se cu ocazia aceasta și toată opera maestrului, iar iconostasul de zid pe care Nedelcu zugrăvise sfinți și scene biblice a fost demolat și el, după cum ne arată un vechi proces verbal din arhiva parohiei. A fost un adevărat sacrilegiu artistic inutila reparație dela 1792, fiindcă biserica se găsea atunci într'o bună stare. Istoriografii vor fi chemați să lămurească motivele pentru cari a fost distrusă monumentala și valoroasa pictură a lui Nedelcu.

Tot stăruitoarelor cercetări întreprinse de Ioachim Miloia se datorește și descoperirea altor icoane pictate de Nedelcu pe lemn în 1749, cari au împodobit iconostasul vechei biserici din comuna Butin. Deoarece însă această biserică de lemn din Butin a fost adusă aici în 1810 din comuna Călnic de lângă Oravița împreună cu iconostasul ei, deci și cu picturile lui Nedelcu, ridicându-se atunci în Călnic o biserică de piatră, se presupune că zugravul Nedelcu a activat și în regiunea Carașului. De aici alte două concluzii. Una este că Nedelcu desigur s'a bucurat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea de un frumos renume în tot Banatul, căci altfel n'ar fi fost chemat chiar el să picteze catedrala mânăstirească dela Lipova și o biserică de lângă Oravița, deci la o distanță destul de mare pentru exercitarea unei profesii în vremea aceea. Și cealaltă concluzie este că Nedelcu era de origine din părțile Oraviței, pentru că numele acesta

atât de specific bănăţean îl întâlnim numai în regiunea aceea.

Până acum nu dispunem de alte date despre Nedelcu. Regretatul Ioachim Miloia a muncit mult în direcţia desgropării tuturor informaţiunilor privitoare la vieţa şi opera acestui mare zugrav bănăţean, dar moartea prematură a vrednicului director dela muzeul din Timişoara a pus capăt şi acestor cercetări. Vom fi nevoiţi a-i studia opera lui Nedelcu din puţinele picturi cari ne stau la dispoziţie. Iată cum a fost caracterizată pictura lui Nedelcu de către Ioachim Miloia, cel mai bun şi competent cunoscător al acestei picturi:

„Deja în scurta dare de seamă despre cele găsite la Lipova relevam caracterul frumos bizantin al picturii lui Nedelcu, care cu toate că observă strict legile picturii orientale în distribuţia spaţiilor, în mişcarea figurilor, în caligrafarea cutelor, în aranjamentul mobilierului, în formele hainelor, etc., totuşi introduce mai multă umanitate în figuri, dându-le acea atmosferă simpatică pe care o găsim bine exprimată în aceste patru tablouri“ (este vorba de icoanele aflate în biserica dela Butin).

Despre pictura lui Nedelcu din catedrala Lipovei, profesorul Ion Stoia-Udreă, după un examen şi studiu critic făcut la faţa locului, a scris între altele o frumoasă sinteză:

„Nu putem şti dacă a murit tânăr sau bătrân, dar lucrările rămase de el denotă un talent ajuns la maturitate, un artist deplin format, cu aceeaşi pricepere şi artă desăvârşită lucrând pe lemn ca şi în frescă. Deplin stăpân pe desen şi pe culoare, păstrează primitiva simplitate a compoziţiei convenţionale bizantine. Nu a încercat să spargă cadrele convenţionalismului oriental, dar nici nu s'a lăsat anihilat de acest convenţionalism, ci a păstrat o vădită libertate de mişcare, de afirmare a personalităţii lui în interiorul cadrelor canonice. Desigur că pictura lui poartă caracterul pur bizantin, înfăţişarea şi atitudinea figurilor, descrierea în cele mai mici amănunte a cutelor, a draperiei, construcţia spaţială a compoziţiei şi aranjarea figurilor pe un singur plan, hieratismul, convenţionalismul sărbătoresec şi rigid respectat cu sfinţenie, arată o supunere deplină canoanelor picturii orientale, dar pentru aceea nu e lipsit de unele particularităţi, cari denotă o uşor pronunţată influenţă

ccidentală. Aceasta se observă mai ales în năzuința de umanizare a figurilor, în tendința de a se apropia tot mai mult de culoarea firească a pielii, de a da gesturilor o creștere mai naturală, mai verosimilă, precum și în construcția de o anumită arhitectură a mobilierului“.

Dintre cele mai importante compoziții ale zugravului Nedelcu s'au conservat la Lipova: Judecata din urmă, Acoperemântul Maicii Domnului, Hristos ca arhiereu șezând pe un tron străjuț de doi îngeri, Sf. Maria pe un alt tron între doi îngeri, Patriarhii Avram, Isac și Iacob, — iar la Butin: Hristos în tron binecuvântând, Maica Domnului cu Iisus în brațe, Sf. Nicolae și Sf. Ioan Botezătorul. Ioachim Miloia a mai găsit un întreg iconostas pictat de Nedelcu și avea intențiunea să publice un studiu mai vast despre opera acestui mare zugrav bănățean, despre care susținea într'un articol de revistă că era „un artist crescut la un centru artistic important, poate chiar la Athos, căci în ceea ce dânsul a produs nu găsim o clipă de șovăire, o clipă de diletantism diformător, ci orice trăsătură la dânsul are o rațiune bazată pe cunoașterea profundă a conceptelor de artă orientală“. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fără îndoială că Nedelcu a exercitat o mare influință asupra gustului de artă care era în fază de renaștere la Români bănățeni. Nivelul artistic al operei sale este o dovadă evidentă despre starea avansată a culturii românești din Banatul acelei epoci în care a trăit. Desigur că au mai fost și alți pictori a căror nume și lucrări n'au putut fi încă desgropate. Știm doar atât că în vremea lui Nedelcu a trăit și zugravul *Vlașici* care a pictat iconostasul bisericii de lemn din comuna Surducul-Mare, comandat de „Kinezul Șandru Baloșin“ și alții, după cum se vede din inscripția de pe ușile împărătești.

Biserici pictate de Vasile Diaconul.

O altă figură proeminentă a vieții artistice românești din Banatul dela mijlocul secolului al XVIII-lea a fost ierodiaconul Vasile, bunicul marelui cărturar bănățean Constantin Diaconovici Loga. Am văzut că el venise din Oltenia și se stabilise la

Srediștea, organizând aici în 1736 o școală de pictură religioasă. Acest maestru zugrav, cunoscut atunci sub numele de ierodiaconul Vasile Alexievici, a adus cu sine 50 de familii românești din Tismana și a populat cu ele regiunea Vârșetului, atât de devastată de pe urma războaielor cu Turcii. Este foarte probabil că acest *Vasile fiul lui Alexa* a pictat multe biserici românești în partea sudică a Banatului, unde poate fi fixat terenul său de activitate artistică. Din acestea n'au putut fi descoperite până acum decât străvechea biserică de piatră dela Clopodia, care a fost pictată în 1762 de el și de fiul său *George Diaconovici*, ajutați de elevii școlii dela Srediștea. Păcat că pictura lor a fost rasă de pe pereții bisericii în 1910 când s'au făcut reparații la ziduri. Totuși preotul de atunci, Petru Olde, a păstrat copiile după inscripțiile aflate pe vechea tencuială. Textul acestor două inscripții era:

„Această sfântă biserică sau zugrăvit la anul 1762 în zilele luminațiilor împărați Marii Terezii ai apusului și ai Romei, fiind stăpânitori și ai pământului acestuia, fiind episcop Ioan Georgevici; și am început a zugrăvi la luna lui Iunie la 20 zile și am sfârșit în luna Septembrie la 7 zile 1762“. Iar cealaltă inscripție preciza numele pictorilor: „Această sfântă biserică am zugrăvit, fiind zugravi eu ierodiaconul Vasile Alexievici și cu fiul meu George și cu Ioan Popovici și cu Radu Lazarevici, fiind ucenic Stancu Da . . . la anul 1762“.

Din această pictură a bisericii dela Clopodia au fost salvate cele patru icoane principale de pe catapeteazmă, cari nefiind zugrăvite pe ziduri au scăpat cu ocazia reparațiilor din 1910. Ele au fost achiziționate pe seama muzeului din Timișoara de Ioachim Miloia, care publicând reproducerile lor a scris următoarea apreciere asupra picturii lui Vasile Diaconovici: „Influența apusului e foarte simțită. Stilizarea caligrafată reprezentată atât de elegant de zugravul Nedelcu în prima jumătate a sec. XVIII-lea începe să dea îndărăt; împletitura geometrizată a cutelor începe să se destrame, volumul să fie construit prin punere de valori, prin modeste degradări de umbre, printr'o respirație largă a compoziției, prin gesturi libere, mai naturale decât în trecut, printr'un oval mai real, prin semnele

unei vieți interioare, ale unor senzații vioaie de bucurie, însfârșit printr'o concepție de mai pronunțat adevăr“.

Privind icoanele lui Vasile Diaconovici observăm o emancipare de sub rigiditatea bizantină și o deslegare a formelor de sub încătușarea geometrică. Technica lui e mai avansată, contururile mai ondulate, iar cromatismul său are ceva din paleta primitivilor italieni din cinquecento. Figurile sale sunt mai viabile și privirile lor au o expresivitate, o luminoasă pătrundere. Proporțiile liniilor se armonizează cu mișcările cari se degajează din ele. In general toată pictura sa denotă un studiu prealabil și o concepție, cari o ridică la rang de adevărată artă.

Opera lui George Diaconovici.

Cu George Diaconovici, care învățase arta zugrăvirii în școala tatălui său Vasile, începe o epocă de înflorire pentru pictura bisericească. El a ajuns un „maestru iscusit“ și l-a depășit cu mult pe tatăl său atât în compoziție, cât și în tehnică. Operele lui conservate în diversele bisericii bănățene ne-au rămas mărturie despre talentul și puterea sa de creație. Și în lucrările lui se remarcă aceeași influință occidentală ca în icoanele tatălui său, dar ea este filtrată prin vădita sa personalitate, care îl face să iese din comun.

George Diaconovici poate fi considerat ca un făuritor de nou curent artistic în pictura bănățeană, fiindcă prin metodele sale de compoziție și de armonizarea culorilor, a ajuns să abandoneze rigorile școlii bizantine și să se apropie de maniera celor din apus. Opera lui poate fi plasată ca un punct de hotar, ca o perioadă de tranziție între iconografia bizantină și pictura precursorilor renașterii artei bănățene. Dela cei vechi a păstrat numai elementele de construcție impuse de dogmele bisericii, mai ales gruparea și atitudinile sfinților, atât de caracteristice, iar restul stilului și al înfățișării figurale, precum și tonalitățile armonizate într'un cadru mai perfect le-a împrumutat dela occidentali.

Despre George Diaconovici știm că s'a născut la 20 Aprilie 1736, deci în anul când a înființat tatăl său școala de zugravi și cea de „dăscălie“ la Srediștea-Mare. Prin urmare este născut

în Banat, unde a activat toată viața sa. Aici s'a căsătorit și a avut 9 copii, dintre cari cel mai mare era scriitorul Constantin Diaconovici Loga, născut la 1760.

George Diaconovici a fost fără îndoială cel mai renumit pictor bănățean din jumătatea doua a veacului al XVIII-lea. Aceasta ne-o arată și faptul că a fost chemat pretutindeni să zugrăvească bisericile românești, mai ales pe cele din valea Begheiului, situate în comunele dela Lugoj spre răsărit până la poalele munților ardeleni. Faptul acesta prezintă o semnificație deosebită, deoarece ctitorii acestor biserici, în loc să facă apel pentru zugrăvirea lăcașurilor ridicate de ei la pictorii dela Lugoj cari erau mai aproape de valea Begheiului și unde era în plină ascenziune o vestită școală de zugrăvi, au preferat să-l aducă pe George Diaconovici din părți mai îndepărtate, numai ca ctitoria lor să fie împodobită cu icoanele maestrului dela Srediștea.

Primele portrete bănățene.

În multe din aceste ctitorii, alături de pictura bisericească se află și portretul donatorului, care de obicei era cel mai bogat și fruntaș țăran al satului. Au o nebanuită importanță aceste descoperiri, pe cari le-a făcut tot regretatul Ioachim Mișoia când a studiat la fața locului pictura vechiilor biserici de lemn așezate pe cele două versante ale Begheiului severinean, adunând un imens material documentar pentru lămurirea vieții culturale și religioase a Românilor bănățeni din secolul al XVIII-lea. Prima importanță a descoperirii portretelor ctitorilor este că ea ni-l înfățișează pe George Diaconovici ca cel dintâi pictor portretist al Bantului, iar a doua este că prin această descoperire am ajuns să avem imaginea fidelă a țăranului român bănățean din epoca aceea. Prin urmare atât din punct de vedere artistic, cât și etnografic, portretele pictate de George Diaconovici sunt prețioase contribuții și dovezi pentru evidențierea superiorității culturale și spirituale a elementului românesc din Banatul de altădată.

Examinând de exemplu portretul ctitorului Ioan Medescu

din biserica de lemn a comunei Povârgina, pe care a pictat-o George Diaconovici la 1785, observăm cu câtă finețe și subtilitate a lucrat acest artist, împrumutând în tehnica sa figurală aproape toate metodele occidentale. Desenul este perfect, atitudinea demnă, liniile bine conturate, ansamblul armonios, iar coloritul natural. Fața expresivă și privirea de o mândrie sigură, n'au nimic artificial. Intreaga făptură a țăranului îmbrăcat într'un vestmânt sărbătoreesc îți face impresia că trăiește. Pictorul a știut să dea vieață portretelor sale.

Iconostasele lui George Diaconovici.

Cei mai productivi ani de activitate artistică ai pictorului George Diaconovici sunt cei dela sfârșitul veacului XVIII-lea, din care epocă ne-au rămas cele mai multe urme despre pictura sa bisericească. Astfel bisericile din Povârgina (1785), Bătești (1783), Ritișor (1790), Căvăran (1799) și Bujor. Este de exemplu foarte interesantă pisania din biserica de lemn a comunei Povârgina, care a fost caligrafată pe peretele nordic al altarului de George Diaconovici ca o amintire a operei sale:

„Această sfântă biserică de nou sa făcut și sa împodobit precum sa . . . supt împărăția împăratului Iosef al doilea prin blagoslovenia preaosfințitului episcop Sofronie al Timișului, fiind protopop Petru Petrovici a Sarazului și preot paroh Ioan Ioanovici din Făget, ctitor Ioan Medescu ce sau numit Constantin și Dumitru Chiricescu fiind chinez Petru Păcurariu ajutând și Petru Diacovici din Fabrică, sau sfințit la anul 1785 Septembrie și am zugrăvit eu Georgie Diacovici din Vârșeț sau din Srediște“. (Este probabil că acest Petru Diacovici din Timișoara-Fabrică a fost fiul pictorului și i-a ajutat tatălui său la zugrăvirea mai multor biserici.)

În vremea aceea, mai ales la bisericile de lemn, iconostasele erau singurele picturi în afară de icoanele mobile ale sfinților cari se foloseau la procesiuni și la miruire. Aceste iconostase erau podșabele interioare cari ridicau valoarea bisericii de aceea ctitorii sau credincioșii căutau pictori renumiți pentru zugrăvirea lor. În acest domeniu a fost neîntrecut George Dia-

conovici. Iconostasele lui sunt de o frumusețe impresionantă și foarte decorative. În partea de ornamentație se resimte influența stilului baroc, dar în compoziție se reflectează viguroasa sa personalitate. Aceste iconostase sunt mărturiile marelui său talent, inovator și desțelinător de drumuri noi pentru pictura bănățeană.

O altă ramură de activitate era pictarea iocanelor de sfinți pe pânză ce se cusea apoi pe draperia steagurilor bisericești. Ca toți zugravii timpului său, și George Diaconovici a pictat prapori, dintre cari un vechi exemplar se mai păstrează în biserica „Sf. Ioan“ din cimitirul Caransebeșului.

Influența tehnicii occidentale asupra picturii bănățene.

Dacă George Diaconovici a marcat o etapă de tranziție dela vechea pictură bizantină la cea apuseană, toată pleiada de artiști cari i-au urmat a mers înainte pe această cale a emancipării. Pentru arta bănățeană se deschide o nouă perioadă caracterizată prin influința tehnicii occidentale asupra picturii bizantine. Zugravii noștri au ajuns în contact cu cei veniți dela Viena sau din altă parte a apusului ca să picteze nouile biserici catolice cari se ridicau în comunele înființate prin colonizări. Dela acești străini pictorii români au învățat noi metode de lucru și o nouă tehnică de colorit, pe care au început-o să o adopte fără ca să se lase dominată de ea. Fondul bizantin al iconografiei românești a rămas intact, numai aspectul cromatic și liniar a suferit schimbările impuse de manierile apusene. În general au fost introduse în atelierile pictorilor români, cari până atunci erau singurii artiști plastici indigeni, concepțiile renașterii italiene. Această înrâurire a pătruns în Banat prin două căi, una directă venită cu măștri italieni aduși de coloniștii lombardezi, și alta ajunsă aici prin pictorii vienezi cari de mult purtau în tehnica lor metodele artei italiene. De aceea vedem în operele pictorilor români din perioada care leagă sfârșitul veacului al XVIII-lea de începutul celui următor o înviorătoare influință a renașterii italiene.

Privind de exemplu icoanele lui Ștefan Ponerchiu din catedrala Lipovei rămânem uimiți în fața unei atât de pronunțate înrâuriri italiene. Atmosfera ce se degajează din tablourile acestui pictor, care a lucrat la Lipova între anii 1784 și 1787, ne reamintește căldura vizuală ce se desprinde din coloritul maestrilor italieni. Ștefan Ponerchiu a avut o paletă bogată și variată, combinându-o într-o nesfârșită gamă de nuanțe. În tehnica lui amestecul cromatic se produce fără contrasturi, și imperceptibil, prin o armonizare mai perfectă a tonurilor. Între icoanele sale ce se află pe iconostasul bisericii dela Lipova amintim pe: „Sf. Ioan Botezătorul“, Arhanghelul Mihai și Gavril de pe cele două uși laterale ale altarului cu câte un medalion deasupra lor reprezentând, unul „Stejarul Mambrului“ și celălalt din stânga „Jertfa lui Iacob“, apoi un alt medalion mai mic înfățișând „Ispita lui Isus“. Este remarcabilă și compoziția „Nașterii Maicii Domnului“. Ștefan Ponerchiu a restaurat și pictura lui Nedelcu de pe curbura celor două abside.

O altă operă minunată care datează din perioada aceea este și pictura bisericii Sf. Ioan din cimitirul Caransebeșului. Autorii ei au rămas în semi-anonimat, deoarece nu știm decât atât că i-a chemat „Ioan“. Poate să fi fost elevi de ai pictorului George Diaconovici sau chiar membri ai familiei sale, fiindcă aflăm multe puncte comune între arta lor și a tehnicii maestrului dela Srediștea, deși pictura dela Caransebeș pare mult mai avansată și mai apropiată stilizărilor occidentale. Fără îndoială că ea poate fi considerată ca una dintre cele mai însemnate și valoroase capo d'opere artistice pe cari le-a dat Banatul în domeniul picturii bisericesti. Ea datează din 1787 după cum ne arată inscripția de pe peretele altarului în locul unde se face slujba proscomediei: „Primește Doamne și zugra via Ion, Ioan sin ego Ion ucenic Iuli 1 1787“. După un an, în timpul războiului dela 1788, Turcii au distrus în mare parte proaspăta pictură murală încât ea a fost restaurată la 1808.

Aici este locul să-l amintim și pe pictorul Vasile Ioanovici alias Barbulovici, care s'a născut la Timișoara în 1767 și a locuit în orașul său natal, avându-și aici și atelierul. Despre

activitatea lui nu ne-au rămas date mai sigure și nici operele lui n'au putut fi încă descoperite.

În această perioadă s'a realizat o îmbinare mai desăvârșită între pictura bizantină și cea apuseană, dând naștere la o nouă tendință care și-a găsit exprimare prin dorința artiștilor noștri de a pleca să facă școală în străinătate. Între cei dintâi cari s'au dus să facă studii în apus au fost pictorii Mihai Velceleanu și Dimitrie Turcu.

Pictorul Mihai Velceleanu.

Originar din comuna Ramna, pictorul Mihai Velceleanu, al cărui autoportret datând de pe la 1820 se află în pinacoteca muzeului din Timișoara, a fost primul bănățean care s'a dus la academia de arte-frumoase din München ca să învețe și să pătrundă tainele tehnicii occidentale. Întors acasă, a fost angajat să picteze o serie de biserici, dintre cari s'au putut descoperi până acum cele din următoarele comune: Cuptoare Secul (1824), Călnic (1830), Doman, Fizeș și Delinești (1869). Atelierul și l-a instalat la Bocșa-Montană, transformându-l într-o adevărată școală de pictură, la care veneau numeroși elevi și ucenici, chiar și zugravi, ca să se împărtășească din învățăturile academice. Mihai Velceleanu a fost un reformator în arta bănățeană. El a rupt cu trecutul bizantin și a introdus în tehnica sa numai metodele dela München. În pictura sa religioasă se remarcă o vădită influență a lui Weigel, lucrând la zugrăvirea bisericilor cărășene după modelul iconografiei construite de acest artist german. Cartea lui Weigel conținând cele 840 de icoane compuse din scenele Testamentului vechi și nou și purtând notele marginale scrise cu litere cirile de Velceleanu se păstrează la muzeul din Timișoara.

Pictorul Dimitrie Turcu (1810—1883).

Născut la 20 Februarie 1810 în Oravița, Dimitrie Turcu era fiul servitorului Ioan dela oficiul „cămăral“. A umblat la școala primară română, apoi la cea germană, unde a învățat și desenul. Profesorul său văzându-l talentat, l-a îndemnat pe tatăl

său să-l dea la școală mai departe ca să învețe pictura. Din cauza sărăciei de acasă, Dimitrie Turcu a fost trimis într'o cizmărie, unde după doi ani a ieșit calfă. Intre timp însă, sub imboldul lăuntric al talentului său, se ducea în ascuns la profesorul Krammer ca să ia lecții de desen. Tocmai atunci zugrăvia pictorul Arsenie Petrovici biserica din Oravița. Dimitrie Turcu l-a rugat să-l primască de ucenic și să-l învețe pictura. După mari stăruințe din partea maestrului, părinții lui Turcu s'au învoit ca fiul lor să abandoneze meseria de cizmar, în speranța unui câștig mai mare, mai ales că pictorul le-a vorbit cu mult interes despre talentul promițător care putea să-i asigure tânărului Dimitrie Turcu o carieră mai frumoasă și mai rentabilă. După doi ani de muncă pe lângă maestrul Arsenie Petrovici, a ajuns zugrav, deși n'avea atunci decât 19 ani. De teamă ca să nu ia lumea în cap, părinții l-au însurat cu Ioana Miletici, fiica unui cetățean de vază din lumea românească a Oraviței. Dimitrie Turcu și-a deschis imediat un atelier în care a început să lucreze ca pictor independent diverse comenzi pentru populația și bisericile din Caraș, îndeosebi prapori, icoane sfinte și portrete. Prima biserică a pictat-o la Mehadia în anul 1829, deci la vârsta de 19 ani. Au urmat apoi altele, fiindcă renumele său a străbătut foarte iute toată partea de sud a Banatului. Și azi se mai află în multe case din regiunea grănicerească numeroase icoane pictate de acest artist, care devine foarte popular. Iată bisericile cari au fost împodobite cu opera maestrului Dimitrie Turcu: Gârbovăț (1831), Dalboșeț (1832), Prilipeț (1832), Crușovaț (1833), Domașnea (1834), Ticvaniu-mic (1835), Bârzasca (1836), Liubcova (1836), Mircovăț (1837), Tuffer de lângă Orșova (1838), Muceriș (1839), Rudăria (1840), Lăpușnicel (1841), Bocșa-Montană (1845), Ciclova-Montană (1844—1845), Borlovenii-vechi (1847).

Consilierul cameral Grenzenstein (K. K. Hof-Kammerrath) i-a apreciat activitatea artistică a lui Dimitrie Turcu, care făcuse în 1847 portretul împărațului Ferdinand și al palatinului Iosif, și l-a luat sub protecția sa, asigurându-i existența prin acordarea unui decret de negustorie în Oravița și îndemnându-l să plece la academia de belle-arte din Roma. Turcu avea însă o

familie grea pe care trebuia să o susțină și atât din cauza lipsei de bani, cât și de teama evenimentelor politice cari amenințau să ia proporții tot mai mari, a fost nevoit să renunțe la planurile unei călătorii de studii în Italia. În schimb când a izbucnit revoluția dela 1848, a plecat cu soția și cu cele patru fete în Oltenia și în Muntenia, unde a stat doi ani, câștigându-și traiul cu pictarea portretelor pe la casele boierești. Ar fi interesant să se facă cercetări pentru descoperirea acestor lucrări, cari l-au consacrat ca pictor cu renume și în principatul românesc al Munteniei.

După potolirea focului revoluționar, Dimitrie Turcă se întoarce la Oravița, iar în anul 1851 începe pictarea bisericii din Sasca-Montană. În anul următor pleacă la Viena ca să facă studii la academia de pictură, dar neavând suficiente mijloace de trai, n'a putut sta multă vreme în capitala austriacă. În 1853 a fost deja înapoiat acasă începând din nou să picteze bisericile și anume: cea unită din Săcaș (1854), Broșteni (1855), Topleț (1856), Bozovici (1858), Dognecea (1859), Mircovăț (1860), catedrala din Caransebeș (1862—1863), Prilipeț (1864), Târnova (1865), Gârliște (1866—1867) și biserica din Straja (1872).

Ca date biografice mai putem aminti că fiica lui, Eufemia, s'a căsătorit cu pictorul *Nicolae Hașca* din Orșova, care decedă la adânci bătrânețe în 1929.

Nicolae Hașca era originar din comuna Topleț și a învățat pictura în școala socrului său Dimitrie Turcu, cu care a colaborat la zugrăvirea multor biserici. Intre cele pictate numai de *Nicolae Hașca* amintim: Pârvova (1860), Cornea (1864), Lăpușnicul mare (1878), Borlovenii noi (1879), Gârbovăț (1886), Bănia (1897), Pătaș (1901) și Pecinișca (1903). El a restaurat la 1872 pictura socrului său din biserica dela Topleț, care datase din 1856. Tot *Nicolae Hașca* l-a ajutat pe Dimitrie Turcu la pictarea bisericii din Rudăria în anul 1840, deci ca foarte tânăr ucenic, și în anul următor la pictarea bisericii din Lăpușnicel, pe care a restaurat-o apoi mai târziu, în 1862.

Precursorii renașterii picturii bănățene.

Acești doi mari artiști bănățeni, Mihai Velceleanu și Dimi-

trie Turcu, împreună cu toată pleiada de pictori cari au urmat pe drumul directivelor date de ei, pot fi considerați ca precursorii renașterii artelor plastice în Banat. Toată pictura bisericească a secolului al XIX-lea poartă ceva din concepțiile și tehnica acestei mișcări. În locul vechei arte bizantine se răsfe o compoziție nouă originală și specifică acestei provincii, care nu poate fi definită nici prin dogmele celor din trecut și nici prin normele academice importate, fiindcă ea este generată din antagonismul acestor două pedagogii opuse. Ea poate fi caracterizată ca fiind pictura religioasă a pământului bănățean astfel după cum au simțit-o și au creat-o artiștii prin puterea talentului lor ca o expresiune a gustului format din respectul tradiției și din nevoile evoluției.

Aici este locul să pomenim numele și bisericile zugrăvite de unii dintre cei mai de seamă pictori cari au urmat această cale a precursorilor și au activat în decursul secolului al XIX-lea.

Dimitrie Popovici a fost unul dintre cei mai talentați elevi ai lui Dimitrie Turcu, ajutându-l pe acesta la pictarea bisericilor din Domașnea, Bârzasca, Ciclova-Montană, Borlovenii-vechi, Dognecea, Prilipeț și Gârliște Fiul acestuia, *Mihai Popovici*, a ajuns să picteze singur bisericile din Iablașița (1856) și Greoni (1870), iar la cea din Bozovici l-a asistat pe Dimitrie Turcu. S'au creat în rândurile pictorilor bănățeni o serie de dinastii familiare, cari s'au menținut generații de-a rândul prin transmiterea secretului artistic din tată în fiu. Astfel s'a perpetuat și familia Diaconovicilor, stabilită cu atelier de pictură în Țaransebeș și poreclită după obiceiul bănățean cu numele de „zugravu“.

Dintre elevii lui Mihai Velceleanu putem să-l amintim pe *Dimitrie Mihailovici*, care l-a ajutat pe maestrul său în 1830 la pictarea bisericii de piatră din Călnic. Aceasta a fost zidită în locul celei de lemn zugrăvită de Nedelcu și vândută credincioșilor din comuna Butin, cari fiind săraci nu puteau să-și ridice o biserică nouă. Tot sub influența lui Velceleanu a stat și pictorul *Nicolae Marișescu* din Bocșa-Montană, despre care se știe în temeiul nouilor descoperiri că a pictat în anul 1821 biserica

din Comoriște, iar mult mai târziu pe cea din Slatina. *Theodor Gherdanovici* din Lugoj l-a ajutat pe Velceleanu la pictarea bisericii din Ezeriș, apoi a zugrăvit mai târziu bisericile din Sintești, Temerești și Sadova nouă. De școala lui Mihai Velceleanu se țin și pictorii *Ciolac* din Oravița și *Giura* de origine din Macedonia.

Printre urmașii lui Dimitrie Turcu se cuvine să-i amintim în primul rând pe următorii pictori de biserică, menționând și operele lor: *Ioan Ștefanovici* (Bucovăț 1823), *Zaharia Achimescu*, din Caransebeș, (Bolvașnița 1840, Plugova 1861), *Lazar Zbăgan* din sudul grăniceresc al Banatului (Căvăran 1848, Tincova 1852, Crivina 1860, Târnova 1886, Drinova 1911), *Ion Badiu* din Lugoj (Sărăzani 1880, Tapia 1882, Zgribănești, Prisaca, Visag, Jena, Ohaba Mâtnic, Satu-mic 1901, Pogănești 1901, Hitiăș 1902, Honorici 1905) și *Gheorghe Putnic* din Biserica Albă (Iertof 1878, Vrănuț, Moldova nouă, Vucova 1889, Giurgiova, Broșteni 1901, Pojejena română 1910).

În afară de aceste grupuri de zugravi Banatul a mai avut în cursul veacului al XIX-lea o seamă de pictori români a căror activitate a fost absorbită în cea mai mare parte de comenzi diversele parohii ortodoxe. De aceea în preocupările lor artistice problema găsirii de metode noi pentru pictarea bisericilor a ajuns pe planul întâi. Este remarcabilă evoluția spre manierile academice pe care a înregistrat-o pictura noastră bisericească din Banat dealungul secolului trecut. Din mulțimea acestor pictori vom menționa aici trei figuri din trei centre diferite ale Carașului. Astfel *Dimitrie Simovici* din Oravița care a zugrăvit cu Turcu biserica din Dalboșeț, apoi *Gheorghe Marișescu* din Reșița care a pictat bisericile din Ruschța, Văliuz și Rusova veche, și în sfârșit talentatul maestru *Filip Matei* dela Bocșa română, care a realizat nenumărate opere de artă bisericească. Între bisericile pictate de Filip Matei amintim pe cele din comunele: Racovița (1870), Banloc (1877), Ramna (1879), Mărcina și Giurgiova (1882), Ciclova (1892), Iam (1898), Cadăr (1905), Vărădia (1906), Voiteg (1910), Maidan (1911), Giulvăz (1912), Ghilad (1913), Forotic și Ghertenış (1917), Ră-

căjdia (1927), Dubova (1928) și Semlacul mare (1936). A pictat în 1878 împreună cu Gheorghe Putnic biserica din Iertof. Filip Matei a mai pictat bisericile din: Vasiova, Percosova, Petrila, Alibunar și din alte sate bănățene, fiind unul dintre cei mai reputați maștri ai iconografiei noastre religioase.

Aici trebuie să amintim și numele lui *Bartolomeu Delliomini* din Caransebeș, care a pictat multe biserici românești din Banat, între cari cele din comunele: Nădrag, Petroman, Apadia, Armeniș, Icloda, Sacul, Silaj, Sârbova, Toager, Teregova și altele.

Toată această pleiadă de pictori și zugravi de biserici cari au premers renașterii artei bănățene au avut marele merit de a fi abandonat formele vechiului bizantinism și de a fi dat o importanță mai mare studiului perspectivei bazat pe legile geometrice, precum și o deosebită atenție anatomiei corpului. Culorile pe cari le întrebuițau erau mai delicate, iar desenul mai simetric. Tot la ei putem găsi obârșia tendinței naturaliste. Interpretarea naturii își căpăta o înțâietate în arta lor de a picta, iar ceea ce era nenatural rămânea neglijat.

E greu de la fixa, prin studiul operilor, fazele de progres ale picturii până în timpul renașterii artei bănățene, fiindcă cele mai mari și mai importante lucrări erau frescele și iconostasele, cari nu s'au putut prea bine conserva. Totuși, din examinarea tablourilor păstrate până astăzi se poate spune că precursorii aceștia prin munca lor fecundă și prin studiul serios al desenului și al culorilor, au pregătit calea clasicismului, care și-a ajuns apogeul pe vremea marelui maestru Nicolae Popescu. Acești precursori ai renașterii bănățene mai au și meritul că au transformat cu totul pictura bizantină, aducând la baza compoziției naturalismul, iar ca fundamentală condiție a desenului: anatomia, proporția și perspectiva, conform legilor geometrice. Deci au reușit să stabilească o legătură între pictură și știință.

Pictura clasică.

Renașterea artei bănățene poate fi plasată pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Constantin Daniel și Nicolae Popescu erau

cele două genii cari au inaugurat o nouă epocă în istoria picturii din Banat, iar operele lor au rămas pentru posteritate ca o dovadă de splendoare a spiritului atât de subtil și de generos, care a promovat și a dominat toate curentele renașterii noastre. Mulți pictori academici n'am avut în timpul acela, fiindcă poporul român era destul de sărac și nu putea să-și permită încă luxul unei arte mai scumpe. Mijloacele materiale ale bisericilor noastre ortodoxe erau mult prea reduse decât să poată încuraja și plăti comenzile de lucrări artistice mai mari. În această stare de împrejurări neprielnice desigur că renașterea picturii bănățene n'a putut atinge proporțiile unor mișcări similare din altă parte. Totuși, dacă nu s'a putut produce cantitativ, este însă remarcabilă calitatea superioară a puținelor manifestări de operă clasică. S'au găsit talente viguroase, cari înfrângând nevoile și greutățile vremilor, au reușit prin fecunditatea și strălucirea puterii lor de creație să ridice pictura românească din Banat la un nivel de înaltă concepție și tehnică artistică. Clasicii bănățeni, cari s'au inspirat foarte mult din arta italiană, au introdus în tehnica paletelor metode optice pentru compunerea unui colorit, ca să dea cele mai variate nuanțe dintre umbră și lumină. În concepția lor formele și desenul erau subordonate coloritului, iar varietatea tonurilor și efectelor de lumină aveau precădere în pictură. Compoziția se baza mai mult pe concursul fanteziei, decât pe elementele pe cari le pune natura la dispoziția lor. Cu toate acestea, cromatica lor a rămas sumbră, închisă, de o tonalitate profundă și câteodată mistică, mult asemănătoare coloritului ce îi caracterizează pe clasicii din apus.

Cele mai reprezentative figuri ale clasicismului bănățean din pictura românească sunt: C-tin Daniel, Sava Petrovici și fiul său Pavel Petrovici, apoi Nic. Alexici și Nic. Popescu. În afară de Nic. Popescu ceilalți patru artiști au fost revendicați de către Sârbi ca aparținând neamului lor. Temeiul greșit al acestei revendicări a fost de mult dovedit, el fiind construit pe niște ipoteze trase din faptul că aceștia au pictat biserici ortodoxe-sârbești. Ori în epoca lor biserica românească era subordonată ierarhiei sâr-

bești și era deci natural ca artiștii români să picteze pentru așezămintele și bisericile sârbești. În schimb s'au aflat documente și scrisori suficiente cari au arătat originea și naționalitatea românească a acestor artiști. De exemplu când s'a publicat concursul pentru pictarea catedralei sârbești din Timișoara-Cetate, s'au prezentat oferte atât din partea lui Constantin Daniel, cât și din partea lui Sava Petrovici și Nicolae Alexici. Deoarece era vorba de realizarea unei opere de pictură ortodoxă și fiind ei cei mai mari artiști români ai timpului, era natural ca să concureze pentru obținerea acestei comenzi, care a fost apoi atribuită și îndeplinită de Constantin Daniel. Acesta, despre care Sârbii susțineau că era „Tizian“-ul lor, în realitate nu știa nici măcar sârbește, căci toată corespondența și actele purtate cu autoritățile bisericii sârbești erau scrise în limba germană. Pe de altă parte s'au aflat numeroase dovezi și manuscrise de ale lui Constantin Daniel din cari rezultă indubitabilă sa origine și naționalitate română. Desigur că aceasta o știau și Sârbii, și totuși pictarea catedralei a fost încredințată unui român, fiindcă nici ceilalți doi concurenți nu erau sârbi ci tot români.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Constantin Daniel (1798—1873).

Din cauza misterului care a planat asupra vieții sale, Constantin Daniel a fost prezentat de diferiții istoriografi într'o lumină de informațiuni nesigure și de date familiare neverificate, de multeori chiar inventate. Tot ce s'a scris despre originea și naționalitatea sa era eronat, dând adesea naștere la unele exagerări sau reticențe privitoare la viața sa. El nu și-a aflat încă adevăratul și scrupulosul său biograf, care să-l înfățișeze în splendoarea strălucirii sale de mare maestru român, fiindcă toți cari au scris despre el s'au mulțumit să construiască ceva artificial pe temeiul datelor deja cunoscute, dar neverosimile și contestate. Cercetări și descoperiri noi au relevat până acum suficiente probe despre originea și naționalitatea română a artistului. În afară de documentele scrise au rămas și mărturiile ale timpului cari au confirmat acest lucru. Astfel declarația farmacistului Leopold Menezzer din Becicherecul-mare, care cu-

noscându-l bine pe artist, a dovedit că pictorul Constantin Daniel însuși spunea că era român și de român îl considera toată lumea cu care a ajuns în contact. S'au aflat nu demult corespondențe scrise într'o duioasă limbă românească de către Constantin Daniel nepoatei sale dela Lugoj. Aceste manuscrise sunt păstrate de descendenții ei, Dr. Victor Cristureanu, împreună cu o parte a moștenirii lăsate de maestru, între care se află ineditul și singurul autoportret al lui Constantin Daniel, precum și portretul soției sale Sofia Dely. În schimb nu s'a găsit nici o urmă de dovadă că Daniel ar fi fost sârb, în afară de simpla afirmație necontrolată a unor autori străini. Din contră este cert că el nu știa nici să vorbească și nici să scrie sârbește, lucru ce se confirmă și prin faptul că toate chitanțele și actele date de el comunității sârbești din Timișoara n'au fost scrise în sârbește, ci în limba germană.

Originea și naționalitatea română a lui Constantin Daniel sunt pe deplin dovedite. Rămâne încă de a se lămuri și identitatea părinților săi, despre cari s'a înregistrat până acum o vagă informație, mai mult o presupunere. Se știe că pe tatăl său l-a chemat Grigorie Daniel, afirmându-se despre el că a fost ostaș în armata rusească de sub comanda lui Suvarow, care trecea pe la începutul anului 1798 prin părțile bănățene îndreptându-se spre Italia și Elveția împotriva Francezilor. Se crede că cu ocazia aceasta Grigorie Daniel s'a desfăcut de convoiul trupei din care făcea parte și a rămas la Lugoj, unde s'a căsătorit. Alte date despre părinții pictorului Constantin Daniel nu s'au putut descoperi. Chiar și acestea, precum și simpla afirmație a unora că soția lui Grigorie Daniel ar fi fost sârbă, n'au fost cu nimic dovedite sau susținute. Chiar admitând ipoteza că Grigorie Daniel ar fi venit la Lugoj cu armata rusească, și în acest caz este evidentă naționalitatea sa, căci în armata aceasta se aflau mulți români din regiunile nordice ale teritoriului nostru etnic. Prin urmare, pornind dela teza istoriografilor de până acum că Grigorie Daniel ar fi venit în Banat cu trupele țarului, putem să-l considerăm de origine român moldovean.

Constantin Daniel era o figură bizară, misterioasă, nu-i

plăcea să vorbească nici celor din anturajul său intim despre părinții și despre copilăria sa. Un singur lucru accentua, că era născut la Lugoj și că era român. Nici anul nașterii nu-l știa exact, spunea însă că s'a născut sau în 1798, sau în anul următor. În anul 1810 s'a stabilit la Timișoara, probabil singur, fără părinți, fiindcă despre ei nu s'a putut afla ce au devenit și cât au mai trăit. Cine știe ce tragedie s'a petrecut în familia lor, încât acest copil fără copilărie, a fost nevoit la vârsta de 12 ani să pornească singur pe drumul greu al vieții și să-și găsească rosturile la Timișoara. Prea mare i-a fost desigur durerea ce-i copleșea sufletul, dacă a căutat în tot restul vieții sale să îngroape în taină și uitare anii copilăriei și amintirea părinților. Avea o fire tăcută, închisă, și totdeauna refuza să vorbească despre sine. Unde a învățat arta picturii și pe lângă ce maestri a lucrat nu se poate preciza cu certitudine, fiindcă Constantin Daniel singur se lăudă că era autodidact și n'a stat sub influența nici unui artist, realizând totul prin ceea ce a putut crea cu propriul său talent. Este și explicabilă originalitatea picturii sale, deoarece în vremea aceea Banatul n'avea maestri așa de mari cari să-i depășească talentul și să-i imprime o direcție. Fără îndoială că a trebuit să treacă prin mai multe ateliere de pictori unde să se inițieze și să învețe meșteșugul penelului și tehnica culorii, dar aceste ateliere nu erau decât treptele inevitabile ale scării care să-l înnalțe spre strălucirea carierei sale.

Când soarta l-a adus la Timișoara, Constantin Daniel a ajuns în atelierul pictorului Arsa Teodorovici († 1835), unde talentul său l-a ajutat să producă în scurtă vreme adevărate opere de artă cari au generat în sufletul maestrului o gelozie, urmată de concedierea tânărului elev. Incontestabil că Daniel, pentru a-și câștiga existența și pentru a-și continua studiile de pictură, a mai muncit și în alte ateliere. Nestatornicia sa poate l-a purtat dela un maestru la altul și este foarte probabil că mai mult a învățat dela artiștii străini, italieni și vienezi, cari erau în trecere prin Timișoara sau veniseră aici pentru îndeplinirea unor lucrări. Din mulțimea anonimă a maestrilor săi Constantin Daniel nu s'a ales cu o influență dominantă, ci a ieșit

cu o maturitate artistică, susținută și dublată de vigurosul său geniu creator. De tânăr a început să lucreze pe cont propriu. A făcut mai ales portrete, ajungând în tehnica lor la o perfecțiune egalabilă cu arta marilor făuritori venețieni ai renașterii italiene. Cât a stat la Timișoara e greu de stabilit, fiindcă, după emanciparea sa a început să cutreere satele bănățene în căutarea comenzilor de icoane religioase, îndeosebi de portrete pe cari le făcea pentru un „galben“ (o monedă de aur)

La 27 Februarie 1827 s'a căsătorit în biserica romano-catolică din Becicherecul-Mare cu Sofia Carolina Iosefina Dely (născ. 14 Aprilie 1806 și decedată la 7 August 1872). Soția sa a fost originară din Becicherecul-Mare, unde pictorul și-a cumpărat după cununie o casă, pe care a aranjat-o cu mult gust artistic și a încercuit-o cu o frumoasă grădină de flori. A ținut ca soția lui să se bucure de un cămin stabil în timpul colindărilor sale după lucrări.

În primăvara anului 1829 ajunge până la Panciova, unde încheie la 26 Maiu contractul pentru pictarea bisericii ortodoxe de acolo cu prețul de 2800 florini, primind separat pentru două tablouri o altă sumă de 1200 florini. Pictarea bisericii a terminat-o în 1833, lucrând între timp și la diverse portrete, dintre cari zece ale nobilei familii Iagodici, unul al starețului Teodosie dela Voilovici, și altul reprezentându-l pe părintele Ioan Popovici așezat pe catafalc. Din Panciova a trecut în fruntea comună românească Uzdin, unde a pictat biserica și minunatul iconostas alcătuit din numeroase imagini de sfinți. Acest iconostas al bisericii românești din Uzdin este ca o bijuterie, fiind considerat ca unul dintre cele mai valoroase opere ale maestrului Daniel. La Uzdin a lucrat alți patru ani. S'a constatat că avea o metodă de a picta încet, dar temeinic și minuțios. Nici odată n'a predat un tablou până ce nu era sigur de perfecțiunea lui. Cu aceste două biserici și cu numeroasele portrete și-a creat un renume în tot Banatul, devenind în curând cel mai mare pictor al provinciei.

După terminarea lucrărilor din sudul Banatului, s'a mutat iarăși la Timișoara, menținându-și însă ca domiciliu stabil casa din Becicherecul mare. În timpul acesta catedrala sârbească din

Cetate a publicat concurs pentru pictarea unui nou iconostas în locul celui vechi vândut cu 500 florini lui Ioan Stoianovici, care l-a dăruit apoi bisericii din Cuvejdia. La acest concurs au participat în afară de el încă patru artiști dintre cari doi erau dela Drezda, iar ceilalți doi erau bănățeni: Nicolae Alexici și Sava Petrovici. Lucrarea a fost atribuită lui Constantin Daniel pentru 6000 florini, prin hotărîrea consiliului dela 18 Septembrie 1837. El a început pictarea în luna Maiu a anului următor și a terminat-o în Noembrie 1843. Iconostasul acesta al catedralei sârbești din Timișoara-Cetate se compune din 52 de icoane, constituind și azi o admirabilă expoziție permanentă a marelui nostru maestru.

Constantin Daniel de mult avea intențiunea să plece în Italia și să vadă operele marilor maestri ai renașterii, dar planul nu și l-a putut realiza decât în anul 1848. A doua călătorie în străinătate a făcut-o în 1851, când afară de orașele italiene a mai vizitat și Viena. Era prima escapadă a sa din mediul tradițional al Banatului, în care numai cu ajutorul energiei sale creatoare a izbutit să-și afirme puternicul său talent. Era pentru el cea dintâi ocazie de a lua contact cu lumea artistică din afară și de a contempla în fața marilor pânze clasice taina combinației cromatice și subtilitatea compoziției. S'a întors acasă complet reconfortat în concepții și îmbogățit în viziuni alegorice. A adus cu sine o nouă paletă și o nouă optică, complectată cu disciplina și tehnica ce le-a putut învăța și pătrunde din operele lui Tizian, Veronese și Tintoretto. Marea personalitate artistică a lui Constantin Daniel și-a găsit drumul de afirmare prin metodele acestor mari maestri venețieni. De atunci a început o nouă perioadă în activitatea sa.

Biserica din Dobrița, pe care a pictat-o din August 1852 până în Septembrie 1855, dar mai ales iconostasul bisericii din Iarcovăț (1858—1861), sunt cele mai strălucite dovezi ale unor înfăptuiri noi, inspirate dintr'un geniu care și-a primit botezul renașterii italiene. Daniel a devenit un iscusit meșter al culorii. Gama lui de nuanțe și tonuri vibra pe o întindere nesfârșită între lumină și umbră. Evita coloritul viu, iar în amestecul pa-

letei avea o pricepere perfectă datorită profundelor sale sensibilități. Figurile sale erau idealizate, iar fața și mâinile lor erau de o fineță și gingășie impresionantă. Nuditatea și coloritul epidermic era de o luminositate tițianică. Sfinții săi erau pătrunși de divinitate, iar madonele de o înfățișare angelică. Soția sa i-a pozat adesea pentru aceste madone, cari ar putea fi egalele din punct de vedere al valorii artistice cu numeroase opere străine ce împodobesc pereții marilor muzei.

Ultimii ani ai vieții sale Constantin Daniel i-a trăit alături de soția sa în casa lor din Becicherecul mare. Copii n'a avut, dar a adoptat o fată, care s'a măritat cu farmacistul Pokorny din Gad. Marele maestru al culorii a murit la 25 Maiu 1873 în Becicherecul mare și a fost înmormântat în cimitirul de acolo alături de soția sa, care decedase cu un an înainte. Averea i-a moștenit-o soția lui Pokorny și nepoata sa Nera căsătorită Laios din Lugoj, care era fiica sorei sale. Această Nera avea două fete dintre cari Maria Laios s'a căsătorit cu Petru Cristureanu, tatăl doctorului Victor Cristureanu în posesiunea căruia se află azi scumpele relicve artistice ale pictorului Daniel.

Constantin Daniel a activat numai în Banat, mai ales la Timișoara și la Becicherecul mare. Desigur că s'au păstrat în părțile acestea numeroase opere ale căror identitate încă n'a putut fi stabilită. O cercetare în această direcție ne-ar aduce fără îndoială multe surprize prețioase.

Pictorul Sava Petrovici (1794—1857).

Un alt pictor român din școala clasică bănățeană era Sava Petrovici despre care în mod greșit se susținea că era de naționalitate sârbă. Mai puțin talentat decât Daniel, lucrările lui ni-l înfățișează totuși ca pe un artist de mari posibilități tehnice. Nu era un colorist atât de fin, dar creațiile lui păstrau liniile clasicismului. Mai puțin vioiu în expresii și cu tonalități mai închise, portretele sale nu conțineau nimic artificial și nici idealizări, ci se apropiau mai mult de realitate. Respectând dogmele clasicismului, el făcea pictură realistă. În Timișoara s'au păstrat numeroase portrete executate de el. Tot Sava Petrovici

I-a pictat și iconostasul bisericii sârbești din Mehala. În ceea ce privește viața sa, știm doar atât că s'a născut în comuna Izvin la 1794, iar după căsătorie s'a stabilit în Timișoara-Fabric, apoi în Cetate, unde a murit la 9 Iunie 1857.

Pavel Petrovici (1819 — ?).

Despre fiul lui Sava Petrovici ne-au rămas și mai puține urme. Este sigur însă că în pictură l-a depășit cu mult pe tatăl său. Acest artist, Pavel Petrovici, a fost victima temperamentului său aventuros. Nu era statornic și îi plăcea să ducă o viață de boem, fără griji, și mereu pe drumuri. El s'a născut în Timișoara la 1819. După ce a terminat școala primară s'a apucat de pictură. S'a căsătorit cu o fată din Modoș în 1838, deci la tânăra vârstă de 19 ani. Trei ani a stat cu soția sa și cu doi copii la Modoș, pictând portrete și icoane sfinte. În biserica din Modoș se mai păstrează nouă bucăți de tablouri în ulei făcute de Pavel Petrovici. În 1843 și-a părăsit familia și a plecat în lume, colindând Indiile și China ani de-a rândul și câștigându-și existența din pictarea portretelor. S'a întors în Europa, la Paris, în 1847, dar acasă n'a mai venit. Ultima scrisoare ce a primit-o familia dela el purta data anului 1851. De atunci nu s'a mai aflat nici o urmă despre el.

Nicolae Alexici (1811—1873).

Contemporan și rival al lui Constantin Daniel, Nicolae Alexici s'a inițiat și el în arta picturii la maestrul Arsa Theodorovici din Neoplanta, unde se stabilise acesta după plecarea sa din Timișoara. Pictorul Nicolae Alexici însă n'a putut să atingă aceleași culmi de realizări artistice, deși făcuse studii academice la Viena și în Italia. Era în schimb un perfect cunoscător al desenului, dând liniilor și formelor o prioritate față de colorit. Aici este fundamentală deosebire între arta lui Daniel și a lui Alexici. Pentru primul conta mai mult cromatica, iar pentru celalalt minuțiozitatea și exactitatea desenului. Privind tablourile lui Nicolae Alexici îți face impresia că liniile contu-

rurilor șerpuieste sub culoare. Cu toate acestea, pictura de aparență metodică și circumspectă a lui Alexici radiază multă căldură. Se poate spune cu drept cuvânt că a fost un mare pictor academic, păstrând în tehnica sa o conduită severă și ordonată.

Original din părțile sudice ale Banatului, Nicolae Alexici s'a născut în anul 1811. La vârsta de 20 ani s'a dus la Viena, unde a urmat doi ani academia de arte frumoase. În 1833 a trecut în Italia unde și-a continuat studiile încă trei ani. A făcut apoi o călătorie în țările balcanice. În 1840 s'a așezat la Timișoara, unde s'a căsătorit cu Maria Stanchici, fiica unui ofițer din Verona, care fusese mutat din Italia ca să facă serviciu militar în capitala Banatului. După câțiva ani însă își stabilește domiciliul la Arad, unde a locuit până la moartea sa. A decedat la Arad în ziua de 1 Ianuarie 1873.

Activitatea artistică a lui Nicolae Alexici a fost prodigioasă și extrem de fecundă. A pictat enorm de mult, fiind copleșit de atâtea comenzi, cari veneau din toate regiunile Banatului. De aceea primele sale lucrări din tinerețe sunt mai valoroase, fiindcă le putea realiza mai încet, având mai mult timp la dispoziția sa. În afară de nenumăratele portrete și icoane sfinte, Nicolae Alexici a mai pictat și o serie de biserici românești și sârbești. Între cele românești amintim: Arad, Fibiș, Capolnaș și Cuvin, precum și numeroase iconostase așezate în diversele noastre biserici.

Nicolae Alexici a întemeiat o dinastie de pictori, fiindcă atât fiul său Dușan, cât și descendenții acestuia, au urmat pe calea artistică, zugrăvind biserici, icoane religioase, ba chiar și portrete. Nici unul însă din urmașii lui Nicolae Alexici n'au ajuns la perfecțiunea sa tehnică.

Pictorul Nicolae Popescu (1835—1877).

Alături de renumitul artist Constantin Daniel, cel mai mare pictor român bănățean din trecut a fost Nicolae Popescu. Numeroasele sale desene și tablouri păstrate de Muzeul Bănățean din Timișoara, precum și picturile diverselor biserici cari se mai pot mândri și azi cu opera marelui artist, ne înfățișează nu numai prodigiosul său talent, dar în același timp și finețea

manierei sale de a compune subiecte de o profundă concepție artistică. Din toată opera sa rezultă că a fost cel dintâi pictor bănățean care a ridicat arta la rang academic, trasând liniile de conduită și fixând normele clasicismului pentru o nouă metodă de tehnică și de cromatică.

Lumea îl cunoaște pe Nicolae Popescu numai sub latura activității sale artistice. Puțini știu că el a fost un însoțit naționalist, care a muncit și a luptat pentru emanciparea neamului românesc. Când a fost la Roma, și-a petrecut multă vreme în fața columnei lui Traian, făcând numeroase desene după baso-reliefulurile din marmură, cu scopul ca întorcându-se acasă printre Românii bănățeni, să le răspândească și să scoată în evidență originea noastră latină. Și azi se mai află împrăștiate în multe părți aceste desene. Românisul înflăcărat și credința în desrobirea neamului său și le-a manifestat mai ales când a prevestit unitatea noastră națională cu jumătate de veac înainte de împlinirea ei. Ne-au rămas două dovezi despre această mărturisire de credință a pictorului Nicolae Popescu. Una este o schiță de compoziție pentru o mare lucrare în care voia să simbolizeze unirea, și alta este inscripția descoperită nu de mult pe cărțile celor doi evangheliști pictați pe bolta bisericii din Seleuș, în Banatul iugoslav. Pe cartea deschisă a unuia dintre acești evangheliști se poate citi textul următor: „Cu foc m'am nutrit și cu sudoare cruntă m'am adăpat pentru națiune. Viitorul Românilor va fi mare, însă trebuie luptă și iarăși luptă. Dumnezeu cu noi. N. Popescu“. Iar pe cartea celuilalt evanghelist stă scris: „Doamne caută din ceriu spre servul său, Nicolae Popescu, ajută-i lui și națiunei române și scapă-i de tirani, 1870. Nicolae Popescu“. Aceste inscripții cari denotă un curaj și un sentiment ce-l va onora întotdeauna pe marele nostru pictor bănățean, se păstrează și azi ca un simbol de credință românească pe bolta bisericii din Seleuș. Inscripțiile acestea profetice au stat decenii de-a rândul neobservate, fiindcă erau prea departe de puterea vizuală a ochiului și nimeni nu s'a gândit să cerceteze ce a scris Nicolae Popescu în cărțile evangheliștilor. Foarte și autorul lor a dorit să fie ele scoase la lumină numai după înfăptuirea visului său național.

Nicolae Popescu a stat trei ani în comuna Seleuș, terminând cu pictarea bisericii în anul 1872. Pentru această operă a fost onorat cu suma de zece mii florini. A mai pictat și biserica noastră ortodoxă din comuna Pesac.

Nicolae Popescu s'a născut în Zorlențul-Mare, județul Caraș, la 6 Octombrie 1835 din părinți săraci. Tatăl său era zugrav de icoane, meserie care nu-i prea aducea suficient pentru a putea trăi. Clasele primare le-a făcut în satul său natal, fiind unul dintre cei mai buni elevi. Deja de pe atunci s'a manifestat la el talentul artistic. De pe atunci a început să picteze icoane, probabil văzând și învățând dela tatăl său. Preotul satului, Lazar Țiapu, descoperindu-i talentul l-a luat sub protecția și îngrijirea sa, iar mai târziu, după moartea bătrânului Popescu (1849), l-a trimis să învețe meșteșugul zugrăvelii la pictorul academic Mihai Velceleanu din Bocșa, unde a stat doi ani, probabil până la moartea maestrului său. De aici a trecut la pictorul Mihai Popovici din Oravița, apoi s'a dus la Budapesta, de unde însă nu peste mult a plecat în 1860 la Viena ca să urmeze artele frumoase. Aici a putut sta patru ani datorită bursei primită dela fundația familiei Mocioni. În anul 1864 s'a dus dela Viena la Roma, unde s'a înscris la „Accademia di San Luca“. În Italia s'a deschis înaintea lui Nicolae Popescu marea perspectivă de carieră artistică și acolo a început să creeze într'adevăr opere prețioase. Se spune că Popescu și-ar fi vândut un tablou Papei dela Roma cu considerabila sumă de 30 mii de lire. Tot la Roma s'a căsătorit cu o italiancă numită: Paulina Farnesi, despre care pictorul bănățean susținea că se trăgea din vechea și nobila familie a Farnesilor.

În 1870 se întoarce în Banat împreună cu soția sa și se stabilește în Zorlențul-Mare. Admiratori a avut foarte mulți. Românii însă, fiind mai săraci, nu prea puteau să-l ajute, iar străinii nu voiau să-i comande lucrări fiindcă era român. După ce termină cu pictarea bisericii din Seleuș, se mută la Vârșet, dar nici aici nu-i merge, deoarece nu are pentru cine picta. Pleacă apoi în România veche ca să-și încerce norocul. Ajuns în Gorj, pictează în 1874 împreună cu Zaharia Achimescu din

Caransebeș biserica dela Târgu-Jiu. Nu și-a găsit însă rosturile nici aici. A plecat din nou la Roma, unde în toamna anului 1875 s'a stabilit într'o locuință din Vicolo dei Spagnoli 29, cu gândul de a rămâne definitiv în Italia împreună cu familia sa. În vara anului 1876 a venit în Banat să picteze biserica din comuna Pesac. Tablourile iconostasului le-a făcut însă la Roma în timpul iernii și le-a adus la Pesac în vara anului 1877, când a terminat cu pictarea bisericii. După aceea umblă pe la episcopii dela Arad și Caransebeș cu un plan de a înființa o academie de arte frumoase cu ajutorul acestora. Din memoriul său depus la Consiliul eparhial al Caransebeșului rezultă intențiunea lui Popescu de a organiza o școală de pictură religioasă pentru pregătirea zugravilor de biserică.

Pe la sfârșitul anului 1876 Nicolae Popescu se așează în Lugoj, unde își închiriază o modestă casă în strada Olarilor. Dacă moartea prematură nu l-ar fi doborât în ziua de 29 Decembrie 1877, el urma să restaureze și să picteze biserica ortodoxă română din Lugoj. Corpul său neînsuflețit a fost înmormântat în cimitirul istoric al acestui oraș de mari tradiții naționale.

Viața lui Nicolae Popescu este o adevărată tragedie. S'ar putea scrie multe amănunte impresionante din sbuciumările sale sufletești. Poate se vor afla condeie bănățene cari să-i romanțeze vieța pe baza atâtor documente și date cari se păstrează în arhiva episcopiei din Caransebeș și în cea dela Muzeul Bănățean din Timișoara, unde sunt catalogate și scrisorile lui Nicolae Popescu trimise din Italia protectorului său, conțelui Sigismund Ormos, care era binecunoscut pentru dragostea sa față de artele frumoase.

Academia de pictură proiectată de Nicolae Popescu.

Vom insista puțin asupra proiectului elaborat de Nicolae Popescu pentru înființarea unei academii de arte frumoase la Caransebeș, fiindcă atât din punct de vedere cultural, cât și artistic prezintă o mare valoare istorică. A fost de altfel prima încercare din Banat cu proporții și planuri așa de mari.

Memoriul lui Popescu, scris cu o îngrijită caligrafie și înregistrat la Consiliul eparhial din Caransebeș sub No. 238/1877, este datat la 22 Iulie 1877 și cuprinde o largă expunere a programului contemplat de marele artist bănățean, care spre regretul tuturor n'a ajuns să-și înfăptuiască idealul său atât de trăreț. Intre altele memoriul arată textual: „Subsemnatul m'am decis a mă așeza în Caransebeș și a înființa aici o școală de pictură după programul alăturat. După cum se poate vedea din acest program, școala de pictură are de scop a desvolta la poporul român arta picturii pe baza picturii bisericești care, precum a fost la alte popoare, este și la poporul nostru începutul natural al dezvoltării și lățirii acestei arte. Din firea lucrului urmează că subscrișul am lipsă de cea mai călduroasă sprijinire din partea dieceselor române cu atât mai vârtos, fiindcă eu nu dispun de mijloacele necesare spre a învinge greutățile ce se ivesc la înființarea acestei școli. Acest sprijin ar fi de două feluri, adică sprijin în bani spre a acoperi spesele pentru o localitate, rechizite și modelele necesare, și sprijinul moral pentru predarea de tot felul de pictură bisericească la această școală, ca cu timpul școala să devină în stare a se susține însăși din propriile sale mijloace. Mai departe vin a descoperi venerabilului Consistoriu, că împărtășind eu această idee cu Frea Sfinția Sa Părintele Episcop al diecezei Aradului, nu numai că a primit cu plăcere, dar mi-a promis tot putinciosul sprijin atât în bani cât și în lucru de pictură bisericească“. Și memoriul își continuă argumentarea, scoțând în relief mai ales nevoia de a pregăti elemente românești capabile pentru pictarea bisericilor, cari negăsind întotdeauna maștri români, dau comenzi unor zugravi străini.

Scopul școalei era „de a instrui pe elevi ca să poată despinge cu colori după natură“. Programul ei era fixat de Nicolae Popescu după cum urmează: „Școala începe cu pictura bisericească, apoi dezvoltându-se va trece la pictura din istoria națională și universală. Invățământul se împarte în patru graduri mari de câte 1 sau 2 ani. Afară de instrucțiunea practică în desen și pictură, se propun și studiile auxiliare nece-

sare pentru arta picturii, precum: anatomia, perspectivele, istoria universală, istoria bisericească și istoria artelor“.

Ideia lui Nicolae Popescu a fost îmbrățișată cu multă însuflețire atât de episcopia Caransebeșului, cât și de lumea românească. Boala i-a pregătit sfârșitul înainte de a-și putea vedea realizat minunatul său vis. Multele nenorociri și desamăgiri cari s'au ținut de capul lui în ultimii ani, l-au împins spre căutarea unor consolări, pe cari numai alcoolul i le putea procura. Pieptul său destul de plăpând începu să se macine, iar tuberculoza înrădăcinată în adâncul plămânilor i-a pus capăt vieții tocmai la câteva luni după ce se iviră posibilitățile unui trai mai ordonat.

Clasicismul romantic al lui Popescu.

Nicolae Popescu era un mare doctrinar al clasicismului bănățean, ajungând prin studii și cercetări personale să dea o definiție nouă acestei picturi și să formuleze perspectivele unui romantism, pe care și-a clădit mai ales concepțiile sale artistice din ultimii ani. El n'a produs, ci a creat. El n'a lucrat în serie și n'avea preocupări de fecunditate cantitativă, ci grija lui cea mai mare era să realizeze opere perfecte și totdeauna noi. Nici odată nu s'a repetat și nu s'a copiat pe sine, fiindcă era cuprins de ritmul unei permanente evoluții. Era stăpân pe desen și pe culoare deopotrivă. Compozițiile le studia în prealabil prin diverse schițări și creionări, iar timpul liber și-l folosea pentru adâncirea problemelor de plastică. Inregistra pe hârtie fel și fel de mișcări pentru a găsi cele mai potrivite formule anatomice. Examina sub diferite aspecte fenomenele naturii, ca din complexul lor să scoată ceea ce avea darul de a-l sensibiliza. Avea un instinct pentru captarea frumosului, pe care îl reda apoi într'un chip atrăgător și seducător.

Nicolae Popescu a evoluat dela disciplina pur academică spre un clasicism romantic. În lucrările sale de mai târziu observăm contribuția unei abundente imaginații, iar în pictura sa religioasă chiar o ingenioasă îndrăzneală de a evoca patetic faptele biblice. Câteodată a alunecat și spre alegorism, fără să-și piardă însă direcția clasică dela care nu s'a abătut nici odată.

Totuși în creațiile lui se resimte o mobilizare și o animare mai pronunțată a figurilor, abandonând stabilitatea de poză a clasicilor. Personagiile sale se mișcă și îmbracă un caracter de viață prezentă. Ansamblul compoziției se ține dela sine, se leagă printr'o armonizare de atitudini și gesturi. În portrete aceeași eleganță și manieră. Opera lui Popescu este atât de complectă, încât cuprinde în ea rezultatele unor studii și experiențe la cari puțini artiști au putut ajunge. Dacă soarta nu i-a îngăduit să-și vadă școala realizată, în schimb la concepțiile și tehnica lui a putut să crească o nouă pleiadă de pictori bănățeni, cari au continuat pe acest drum, depășind însă formele clasicismului și atingând curentele romantice și alegorice. Pictura bănățeană a fost îndrumată spre un neo-clasicism, dând talente de noi făuritori, cum sunt Ioan Zaicu și Virgil Simonescu.

Pictorul Ioan Zaicu și romantismul religios.

Ioan Zaicu dacă avea alte posibilități de afirmare și dacă trăia într'un mediu mai prielnic tendințelor sale artistice, cari denotă o vădită avansare spre romantismul religios, ar fi putut ajunge la mari realizări și creații. Dar greutățile vieții și lipsa unui teren de muncă și de manifestare l-au forțat să-și tempezeze zborul spre concepții mai înalte. Sufletul său sensibilizat cu vibrații de o profundă religiozitate și animat de înclinări romantice l-a predestinat să devie un mare reformator de artă. Dacă soarta l-ar fi favorizat puțin, desigur că noua cale a romantismului religios pe care apucase l-ar fi condus spre apogeul unei cariere strălucite.

Ioan Zaicu s'a născut la 1868 în comuna Fizeș din județul Caraș, din părinți plugari. Învățătorul Martin Tiapu dându-și seama de talentul elevului său, îl duce după terminarea școlii primare ca ucenic în atelierul pictorului Filip Matei din Bocșa. Aici se inițiază în tainele zugrăvelii, învățând foarte iute meșteșugul. Ajungând calfă, pictează împreună cu maestrul său numeroase biserici, între cari și pe cea dela Comloș. Adunându-și un mic capital, pe care l-a complectat cu o modestă burșă primită dela Fundația Gojdu, Ioan Zaicu pleacă în 1892 la Viena și se înscrie la academia de arte frumoase. La Viena du-

ce o viață retrasă și plină de privațiuni, dar foarte intensivă în muncă și studii. În decursul celor patru ani cât a stat acolo a făcut progrese uimitoare, perfecționându-se mai ales în desen. În timpul acela dădea încă preferință formelor față de colorit, ca să ajungă mai târziu un subtil înfăptuitor al îmbinării acestor două elemente printr'o desăvârșită armonizare a tonurilor și desenului. Intors acasă, a fost în 1897 încredințat cu pictarea bisericii dela Nădlac pentru suma de cinci mii florini. Cu prilejul acestor lucrări face cunoștința dsoarei Vioara Ruga cu care se căsătorește și se stabilește apoi în casa părinților ei dela Jimbolia, unde își deschide un atelier de pictură. În 1911 se mută la Timișoara, cumpărându-și o casă în strada Porumbescu Nr. 9. Atunci a fost angajat să picteze biserica românească din Timișoara-Fabrică, ultima sa operă, deoarece boala de rinichi i-a fost fatală. A murit în Martie 1914 și a fost înmormântat în cimitirul ortodox român din Timișoara-Elisabetin.

În afară de numeroasele compoziții și portrete, Ioan Zaicu a mai pictat bisericile din comunele: Nădlac (jud. Arad), Fazecaș-Vârșand (Ungaria), Cerneteaz (jud. Timiș-Torontal, Borlova (jud. Severin), Siclău (jud. Arad), Feni (jud. Severin), Iladia (jud. Timiș-Torontal), Pocioveliște (jud. Bihor), Doclin (jud. Caraș), Checia-română (jud. Timiș-Torontal), Sânnicolaul-mare (jud. Timiș-Torontal), Cenadul-unguresc (Ungaria) și altele.

Muzeul din Timișoara a achiziționat o frumoasă colecție din operele pictorului Ioan Zaicu, mai ales o serie de schițe și studii din cari se pot vedea preocupările și evoluția artistului. O mulțime de tablouri se mai găsesc în case particulare, îndeosebi la rudele și prietenii săi.

Neo-clasicismul lui Virgil Simonescu.

Din mijlocul învățăturilor academice s'a emancipat o altă energie creatoare, un alt talent viguros și revoluționar, căutând să-și facă drumuri noi printre diversele dibuiri și reacțiuni împotriva clasicismului. Virgil Simonescu a ieșit dintr'un mediu academic, de unde n'a luat cu sine decât strictul necesar pentru făurirea unor noi curente, cari să învioreze, atât printr'o cro-

matică mai luminoasă, cât și printr'o tehnică mai maliabilă, pictura clasică. De aceea putem să-l considerăm ca pe cel mai reprezentativ exponent și creator al neo-clasicismului bănățean.

Profesorul Virgil Simonescu s'a născut în comuna Gladna-română de lângă Făget în ziua de 15 Aprilie 1881. Tatăl său Leon Simonescu era brigadier silvic. Școala primară a urmat-o în satul său natal, iar studiile secundare la liceul săsesc din Sibiu, apoi la Orăștie și la Lugoj, unde a luat bacalaureatul în 1902. Impotriva voinții părinților săi a plecat după aceea la München, unde a studiat patru ani la academia de arte frumoase cu profesorii Raupp, Feuerstein și Dietz mai ales pictura religioasă bizantină. Vieța de student în străinătate a dus-o împreună cu Aurel Vlaicu și cu sculptorul Alexandru Liuba, cari studiau și ei la München. Tot din timpul acela datează colaborarea artistică a lui Virgil Simonescu la revista „Lucaefărul” din Budapesta, care apărea sub conducerea poetului Octavian Goga.

Adevărata sa activitate artistică începe imediat după terminarea studiilor, deci la vârsta de 26 ani, când întorcându-se acasă, a fost însărcinat să picteze bisericile din Boldur, Gruini și Mehadia (1907—1908). Cu primele sale venituri a pornit într'o nouă călătorie de studii, de data aceasta în Italia, apoi la Paris, Düsseldorf, Berlin, Lipsca, Viena și alte centre artistice.

Virgil Simonescu a pictat de atunci peste douăzeci de biserici, dintre cari cele mai monumentale sunt catedrala unită din Lugoj și biserica ortodoxă română din Orșova. Intre celelalte trebuie amintite în primul rând bisericile din: Făget, Buziaș, Voivodinț, Vârșeț, Vlaicovăț, Bocșa-română, Reșița, Coșteiul mic și mare, Ferendia, Șanovița, Măgura și Sohobol.

Ca portretist a eternizat figurile marilor bărbați bănățeni, între cari și chipul atât de expresiv al neuitatului tribun Coșolan Brediceanu.

Virgil Simonescu este unul dintre pictorii bănățeni contemporani cărora nu le place să-și etaleze lucrările în expoziții, de aceea nici n'a luat parte la nici o expoziție în afară de cea colectivă din 1923 dela Timișoara.

Ca date biografice mai putem aminti că s'a căsătorit în

1907 cu dsoara Otilia Birlea-Jucu și are doi băieți, pe Tului și Leon, iar dela 1919 funcționează ca profesor de desen la liceul din Lugoj.

Examinând opera pictorului Virgil Simonescu ne frapează în primul rând căldura și luminoșitatea coloritului său, care este incompatibil cu nuanțele obscure ale clasicilor. Cromatica lui oscilează între tonalitatea impusă de academie și între paleta impresionistilor. De aceea optica și tehnica sa poate fi plasată la marea cotitură a drumului picturii bănățene, făcând legătură între generațiile artiștilor dinainte de unire și cei de azi. El prepară terenul pentru introducerea impresionismului în Banat.

Scoala impresionistă.

În Banat impresionismul a străbătut numai după unire, dar curentul său a ajuns așa de puternic încât domină azi tot climatul în care trăiesc și activează pictorii acestei provincii. Introducerea lui n'a întâmpinat dificultăți ca în altă parte, fiindcă publicul de aici era deja pregătit pentru înțelegerea unor astfel de creații. Cluj / Central University Library Cluj

Impresionismul bănățean nu trebuie privit însă numai sub aspectul unei doctrine importate. Sursele lui sunt mai adânci și au ramificații și în nevoile sufletești ale poporului român din Banat, a cărui geniu național avea rezerve fecunde pentru făurirea unor concepții proprii și originale, cu totul opuse clasicismului. Era o frământare de idei, o evoluție de spirit, care a deschis orizonturi noi nu numai pentru pictura bănățeană, dar în același timp și pentru literatură și muzică.

Impresioniștii au preconizat o nouă tehnică și o nouă estetică pentru pictură. Ei s'au sustras rigorilor academice, au abandonat atelierul și s'au dus să ia contact direct cu natura. Au pictat în aer liber și au făcut tablouri în întregime după natură. Erau interpreții fideli ai lumii exterioare. Arta lor era empirică. Intuiția și inteligența vizuală erau determinate pentru metoda lor de lucru, care era de altfel foarte simplă: copia natura. De aceea impresionii au adus multă lumină și multă atmosferă în pictură. Viziunea lor ascuțită a dat o intensitate

de colorit vesel tabloului, care se scâldea într'o baie de soare. Culori deschise, tonuri pure și divizate într'o infinită gamă de nuanțe luminoase formează acel adevăr optic, care este fundamentul doctrinei impresioniste. Este remarcabilă această armonie vizuală care îmbină fără tranziții tonurile vii cu contrastele, care combină fără gradații de nuanțe culorile închise cu cele clare. Opoziția între lumină și umbră, este una dintre caracteristicile picturii impresioniste.

Adeptii clasicismului îi acuzau pe impresionisti că neglijează compoziția și concepția spirituală a tabloului, că nu se gândesc și nu meditează asupra subiectului. Pentru impresionisti era însă mai important să observe natura, să-și aleagă subiectul, să-l aranjeze și să-l interpreteze cu un sentiment de sinceritate artistică. Ei aveau oroare de pictura făcută în atelier, de pictura făcută cu ajutorul imaginației sau fanteziei. Pentru ei totul era ochiul, percepțiunea naturii. Ceeace era pentru muzică urechea, același lucru era pentru pictură ochiul. Artistul era interpretul sincer al naturii, el înregistra pe pânză ceeace vedea cu ochiul său. Ca o consecință a faptului că impresionistii trăiau și lucrau în mijlocul naturii, în cea mai mare parte ei tratau motive de peisagii. Ei nu se preocupau de compoziția poetică a tabloului, ei nu apelau la spiritul și sentimentul psihologic ca și clasicii, și nici nu se făceau robii meditației artistice ca și pictorii academici, ci redădeau pur și simplu viziunea peisagistă așa cum o percepeau.

Influența lui M. H. Georgescu asupra picturii bănățene.

Marele maestru al impresionismului românesc, pictorul Marin H. Georgescu, decedat la 14 Decembrie 1932 în vârstă de 40 de ani împliniți, și-a legat o parte a activității sale artistice de Banat, recoltând din splendorile acestei regiuni minunate subiecte de peisagii și lăsând asupra picturii bănățene vizibile și radicale urme de noi orientări. Prietenia mea cu M. H. Georgescu și stăruitoarele invitații ce i le făcusem l-au determinat să vie la Timișoara și să-și petreacă vacanțele din va-

ra anului 1922 în Banat. Cele câteva luni trăite în mijlocul poporului bănăţean, atât de iubitor de artă şi de frumos, l-au înălţat sufleteşte pe maestrul bucureştean în aşa măsură încât mereu îmi spunea că s'a ataşat mult de această provincie, având dorinţa de a munci pentru propăşirea ei culturală. A găsit aici un teren şi elemente bune pentru o rodnică pepinieră de arte plastice. Gândul lui, pe care mi l-a mărturisit, era să întemeieze la Timişoara o Academie de belle-arte, pe care s'a oferit să o conducă fără nici o pretenţie bănească, venind aici să stea mai multe zile pe an. Imprejurările erau însă nefavorabile pentru realizarea acestei intenţiuni. El a fondat mai târziu o proprie academie la Bucureşti, care a funcţionat până la moartea sa, iar la Timişoara ideia lui n'a putut rodi decât o asociaţie de artişti, cu scopuri mari, dar fără viitor.

Şederea în Banat a lui M. H. Georgescu a fost de bun augur atât pentru pictura sa, cât şi pentru artele bănăţene. El s'a întors în capitală cu peste o sută de lucrări culese din pitorescul peisagiilor bănăţene, cari au format punctul principal de atracţie al expoziţiei sale deschisă în Aprilie 1923 la „Maison D'Art“ din Bucureşti. Succesul şi admiraţia unanimă, stârnite de această expoziţie cu subiecte bănăţene, au fost viu comentate şi înregistrate cu multă simpatie de toată presa şi de publicul iubitor de artă. Marin H. Georgescu a primit o nouă consacrare, iar Banatul a fost mândru că şi-a văzut minunatele sale privelişti eternizate în opera unui mare artist.

Influenţa ce a exercitat-o Marin H. Georgescu asupra picturii bănăţene a fost considerabilă. A fost aşa zicând un revoluţionar al concepţiei şi al tehnicii picturale, preconizând printre artiştii bănăţeni ideia că cel mai bun atelier este natura. I-a scos pe aceştia din studiourile lor şi i-a chemat sub cerul liber, învăţându-i să pătrundă farmecul picturii în „pleine air“. A deschis noi perspective pentru arta plastică din Banat, fondând o direcţie impresionistă care a dat fericite şi numeroase rezultate. Dintre adepţii săi bănăţeni, cari s'au grupat în jurul lui, trebuie citaţi în primul rând pictorii Corneliu Liuba şi Ioan Isac, fiindcă în operele lor se remarcă mai simţitor influenţa lui

Marin H. Georgescu. Amândoi l-au însoțit pe maestrul bucu-reștean în turneul său și l-au asistat la cercetarea și examina-rea peisagiului, precum și la fixarea lui în culori, învățând de-la el nu numai tainele tehnicei și ale cromaticei, dar și sub-tilitățile de deslegări vizuale.

Itinerariul artistic al lui Marin Georgescu în Banat avea ca puncte de popasuri în primul rând cetatea Timișorii și cartierele mărginașe de unde putea mai bine prinde perspectivele orașu-lui scăldate în zările amurgului. L-au pasionat foarte mult țăr-râncile din partea Buziașului, cu pitorescul lor port național, armonizând din sugestivele oprege bănățene vibrante culori de o vie expresivitate. În satul natal al pictorului Ioan Isac, la Ciclova-Montană, a descoperit vraja luminozității caselor țără-nești bătute de lumina soarelui, realizând o gamă nesfârșită de nuanțe și contrasturi. Se știe că pictorul Georgescu era un mare maestru al contrastelor, susținând cu drept cuvânt că efectul unui tablou este în raport direct cu jocul dintre lumină și um-bră. După concepția sa ceea ce percepe ochiul nu putea fi decât rezultanta unei combinații vizuale dintre diversele contraste.

La Ciclova-Montană pictorul bănățean Ioan Isac a învățat de la maestrul Georgescu tot meșteșugul penelului și a pătruns tot secretul paletii. Săptămâni de-a rândul au lucrat împreună, fie cu șevaletul, fie cu caseta de culori pe genunchi, fixându-se adesea asupra aceluiași subiect. De aceea descoperim în opera lui Isac atâta asemănare și atâtea linii comune cu cele din creațiile marelui artist bucureștean. Mai ales tehnica și coloritul par să fie atât de apropiate.

Marin H. Georgescu avea predilecție pentru panoramele cu multă perspectivă, fiind unul dintre cei mai desăvârșiți inter-preți ai adâncimilor în spațiu. Ori regiunea Carașului, cu atâtea văi și dealuri, îi oferea nenumărate subiecte. În general căuta să fixeze pe primul plan un „arbore grigorescean“ după cum îi numea pe stejarii tunși până la coroana superioară, cari stăteau izolați și majestuoși în mijlocul câmpiilor presărate cu flori multicolore. Și pe Georgescu îl încâtau acești arbori pitroești pe cari îi regăsim în numeroase tablouri ale marelui nostru Nicolae

Grigorescu. In jurul acestor stejari îi plăcea să brodeze restul peisagiului. L-am urmărit adesea în timpul când lucra și mi-am dat seama de admirabila sa putere de intuiție artistică, de perfectă sa pricepere tehnică și de finețea sa coloristică. Marin H. Georgescu era un maestru al desenului, el însă nu întrebuinta niciodată cărbunele pentru fixarea liniilor pe tablou, ci își întipărea în viziunea sa toată construcția peisagiului, marcând doar cu penelul unele distanțe și gradații pe cari urma să-și construiască treptat adâncimea perspectivei. El trata înainte de toate primul plan al subiectului, căruia îi dădea o importanță structurală și îl îmbrăca într'o tonalitate mai expresivă, lăsând fondul perspectivei să plutească într'un colorit de atmosferă transparentă.

Cu totul alta era tehnica lui Marin H. Georgescu când picta casele țărănești din satele cărășene sau diverse lucruri îmbăiate în soare. Aici își aplica metoda contrastelor, fixând pe tablou în primul rând petele de umbră, ca după aceea să treacă la scoaterea în evidență a efectelor de lumină. In aceste cazuri nuanțele paletelor sale variau într'o cromatică combinată din galben, portocaliu și ocre, pe un fond abundent de Silberweiss ori de Kremserweiss. Prin justele îmbinări de culori a ajuns să interpreteze cu atâta căldură și precizie orice lumină sau reflexie ce dădea peisagiului un înveliș de sugestive și impresionante tonalități.

Cu vreo 45 de tablouri pictate în Ciclova-Montană, Marin H. Georgescu s'a dus la Maidan, în comuna natală a pictorului bănățean Corneliu Liuba, unde împreună cu cei doi adepți ai săi și-a continuat opera artistică. De aici a trecut la Oravița și la Anina, apoi s'a înapoiat cu prietenii săi la Timișoara. Al doilea turneu l-a făcut la Caransebeș și la Orșova, unde a stat mai mult timp, traversând în fiecare dimineață Dunărea până la Ada-Kaleh. Toată ziua o petrecea în compania pictorilor Ioan Isac și Corneliu Liuba pe această insulă turcească. Coloritul exotic și fermecător al ambianței, casele de construcție orientală și căile pavate cu cărămizi roase de vreme și de atâta circulație, terasele de cafenea cu jucători de table și cu oameni îmbrăcați

în costume locale, precum și zidurile cetății cu pitoreștile lor arcade au fost atât de atractive pentru Marin H. Georgescu și pentru amicii săi bănățeni încât s'au pasionat să picteze o serie de subiecte din încântătoarele vederi ale Ada-Kalehului. Marin Georgescu se simțea aici la largul său. Lucra enorm de mult și cu plăcere, probabil fiindcă avea la îndemână din belșug cafele bune și țigarete fine, pentru cari avea o slăbiciune deosebită. Este impresionantă influența pe care a exercitat-o și cu această ocazie asupra pictorului Ioan Isac, care și-a însușit multe secrete din maniera maestrului său. El l-a urmat integral în disciplina sa, fiind cel mai tipic reprezentant al impresionismului de „pleine air“ în Banat, în timp ce pictorul Corneliu Liuba s'a emancipat de sub această influență păstrând din ea numai unele norme de colorit luminos pe cari le-a combinat prin prizma personalității sale cu maniera impresionistilor moderni.

Pictorul Ioan Isac.

Strămoșii pictorului Ioan Isac se trag din o veche familie de Bufeni, veniți din Oltenia și colonizați în regiunea muntoasă a Carașului. Comuna natală a pictorului, Ciclova-Montană, este unul dintre cele mai importante centre de Bufeni. În satul acesta a fost bunicul său, Ginuță Isac, ani de rând primar, iar tatăl său Gheorghe își câștiga existența cu căratul lemnului din pădurile marelui domeniu al Societății Reșița. Mama pictorului, Ana Isac, este de naștere din comuna bufenească Rusova-nouă și se trage din familia lui Alexa Ardeleanu.

Ioan Isac s'a născut la 2 Aprilie 1885. Școala primară a făcut-o în Ciclova-montană, apoi a urmat cinci clase secundare la Oravița. Inclinația pentru pictură se manifestă la el deja pe vremea când umbla în clasele primare și când își umplea manualele și caetele cu diverse desene pe cari le făcea după natură sau după lucrurile văzute, mai ales cu căruțe, cai, flori și cu sfinți după felul celor din biserica satului care se picta tocmai atunci. Învățătorul său, Alexandru Frâncu, îl pedepsea pentru că își murdărea cărțile.

Ioan Isac avea intențiunea să termine șase clase secundare

și să se înscrie apoi la Școala de Belle-Arte din Budapesta. Tocmai când și-a luat certificatul clasei V-a, s'a introdus noul sistem de învățământ conform căruia nu se mai admiteau la Arte Frumoase decât elevi cu bacalaureat sau cu diploma unei școli normale. A fost nevoit să renunțe pentru moment la planul său. Ca să nu-și mai piardă vremea cu continuarea claselor secundare, s'a dus la Timișoara, unde s'a înscris la Școala Pedagogică.

La Timișoara îl avea ca profesor de desen pe pictorul N. Hrabet, care văzând talentul elevului său, îl îndemnă să lucreze, iar profesorul de psihologie Brunovsky îi dădea să-i deseneze diferite chipuri și scene pe care le tipărea apoi în manualele sale didactice.

Terminând Preperandia nu putea continua studiile la Belle-Arte, deoarece n'avea bani să meargă la Budapesta. La vreo școală de Stat nu putea fi numit învățător, fiindcă tocmai atunci veni Apponyi cu legile lui de maghiarizare, iar la școală confesională românească nu putea ajunge ușor pentru că avea diploma școlii normale de Stat. Se hotărî să se apuce de pictură. Făcu portretul lui Avram Iancu și îl donă „Reuniunii de citire și cântări din Ciclova-Montană“, deschizându-se în jurul acestui tablou un mare și lung proces din care abia a putut scăpa nepe-depsit.

După un an ajunge învățător suplinitor în comuna Sacul, iar în celălalt an la școala de stat din Anina. De aici începe seria sa de transferări, trecând din nou prin școala din Sacul, apoi pe la Steierdorf, Sárospatak, și în sfârșit la școala grănicerească din Sân-Mihai.

În vacanțele din anii 1912 și 1913 a lucrat în comuna sa natală cu pictorii unguri dela Budapesta, ca Mányi Mihály, Kobor Gyula și Kiss Rezső, cari veniră la Ciclova, ca să picteze peisagii.

De atunci Ioan Isac nu se mai despărți de paletă, decât în 1916, când fu înrolat la regimentul 8 de honvezi.

După unire simțindu-se nevoia puterilor didactice la diferitele școli secundare din Transilvania, se organizează pe lângă

Universitatea din Cluj cursuri pregătitoare de profesori, la care sunt chemați mai ales învățătorii. Ioan Isac termină aceste cursuri și este numit ca profesor de desen la Școala normală din Timișoara, unde funcționează și astăzi.

Adevărata școală artistică a făcut-o însă, după cum am văzut, pe lângă marele pictor Marin H. Georgescu din București.

Venirea pictorului M. H. Georgescu la Timișoara a dat un nou avânt de dezvoltare artelor plastice din Banat. Toți artiștii se grupară în „Asociația Bănățeană de Arte frumoase” de sub prezidenția profesorului Iosif Velceanu. La îndemnul lui M. H. Georgescu, această Asociație urma să înființeze o Academie de Belle-Arte la Timișoara. Planurile erau frumoase și comitetul Asociației era animat de cele mai bune sentimente, dar lipseau mijloacele materiale pentru realizarea lor. Totuși, această asociație a lăsat urme apreciabile în istoricul mișcării artistice din Banat. La 23 August 1923 a deschis o expoziție mare de pictură, sculptură, artă industrială și casnică. Expoziția aceasta a fost aranjată cu prilejul adunării generale a „Astrei”. Ioan Isac a expus aici vreo 40 de lucrări. De atunci începe seria expozițiilor sale.

În toamna anului 1926 a fost mutat la liceul „Gh. Barițiu” din Cluj, unde organizează alte expoziții personale, participând însă și la Salonul din București. În vara anului 1927 a făcut o călătorie de studii la Constantinopol și la Cairo, întorcându-se cu o mulțime de peisagii egiptene, orientale și turcești. A mai făcut niște vederi la Constanța și la Balciac. Toate aceste lucrări, în număr de 90, le-a expus la Cluj, între 8—23 Aprilie 1928. În Septembrie 1928 s'a întors la catedra sa din Timișoara. Aici începe noua sa activitate artistică înregistrând numeroase succese cu periodicele sale expoziții. Una dintre cele mai reușite era aceea din sala fostei cafenele Ferdinand din Timișoara, dela 1—17 Decembrie 1935, când s'a prezentat cu o bogată serie de peisagii din Belgrad, Sarajevo, Ragusa, Gravosa, Nettuno, Venezia, Anzio, Rocca di Papa,

Albano, Frascati, Siena, Roma și alte localități italiene și jugoslave.

Din toate lucrările pictorului Ioan Isac se desprinde marea dragoste pe care a purtat-o pentru natură. Ori de câte ori îl întrebau prietenii că unde lucrează, fiindcă îl știau fără atelier, el le răspundea: „Atelierul meu este natura”. Această pasiune pentru toate frumusețile naturii, pe cari numai trăind și lucrând în mijlocul ei le putea pătrunde, înțelege și interpreta, această infinită atracțiune de a picta sub cerul liber l-a făcut pe Ioan Isac inițiatorul direcției artistice de „pleine air” în Banat.

Pictorul Corneliu Liuba.

Intre pictorii bănățeni Corneliu Liuba ocupă un loc de frunte. Este unul dintre aceia cari au știut să creeze adevărate opere de artă. Maniera sa de a picta, la început impresionistă, a evoluat tot mai mult spre o emancipare desăvârșită de sub rigorile clasicismului. În timp ce impresionistii introduceau în arta lor tonuri deschise pentru a da tabloului mai multă lumină și mai multe efecte, precum și pentru a da impresia frumosului prin contrastul nuanțelor reflectate de părțile luminate sau umbrite ale subiectului, Corneliu Liuba a mers și mai departe și nu s'a mulțumit numai cu negațiunea culorilor închise și sobre ale școlii clasice, ci a căutat să-i dea picturii sale un substrat de lumină mai intensă și mai transparentă. De aceea paleta sa este dominată de culoarea albă, iar peisagiile sale radiază atâta lumină.

Ca peisagist ne-a prezentat în numeroasele sale expoziții și la Saloanele Oficiale din București o serie de vederi frumoase din satele românești ale Banatului, din Balcic și din Praga.

Corneliu Liuba este un mare iubitor de natură. Peisagiile sale atât de pitorești, scăldate în abundența unei luminozități impresionante, te cuceresc prin coloritul lor vesel și prin adâncimea lor atmosferică.

Aeolo însă, unde talentul său se manifestează cu toată puterea de creație, sunt motivele de flori, sunt minunatele buchete de trandafiri și de crizanteme, cu nesfârșita gamă de nuanțe splendide ce se reflectează în lumina coloritului atât de natural al petalelor.

Corneliu Liuba a mai dat dovadă că este și un bun portretist. Figurile și portretele sale au vieață, au linii expresive și culori naturale. Liniile desenului său mărturisesc cunoștințe de anatomie și de diferite condiții tehnice pe cari numai o practică îndelungată le poate da.

În afară de pictură Corneliu Liuba a făcut și artă decorativă. Multele diplome și albume pe cari le-a pictat, poartă variate și fine motive de decorație sau ornamentație.

Cu privire la vieața și activitatea sa de până acum, vom nota aici câteva date biografice, arătând în primul rând că se trage din vechia familie Liuba dela Maidan. Corneliu Liuba s'a născut la 1880 în comuna Retișor din Banatul jugoslav. Părinții săi locuind în Vârșeț, i-au dat la Școala primară germană de acolo, apoi la liceul real din același oraș. Ultimele două clase secundare și bacalaureatul le-a făcut la liceul modern din Kecskemét. În vara anului 1901, după terminarea liceului, simțind o vocațiune pentru arhitectură, s'a hotărît să se înscrie la secția de arhitectură a Școalei Politehnice din Budapesta. La îndemnul profesorului său de desen dela liceul din Vârșeț, Corneliu Liuba s'a dus însă la Academia de Belle-Arte din Budapesta. Fiind înscris ca „elev sărac” și având nevoie de sprijin material, prin intervenția „Societății Petru Maior” a primit o cameră mobilată ca administrator la ziarul „Poporul Român”. Prin munca și sârguința sa a reușit să obțină în anul II-lea o bursă de 200 coroane, care s'a urcat în următorii doi ani la 300 coroane. La recomandarea rectorului Academiei, a renumitului pictor Bartolomeu Székely, căruia îi făcuse și portretul, Corneliu Liuba a mai primit dela marele bănățean Dr. Alexandru Mocioni un ajutor anual de o sută de coroane.

Corneliu Liuba a început să picteze deja din timpul pri-

melor clase de liceu. Ii plăcea să copieze desenele pictorului bănăţean Nicolae Popescu şi să facă peisagii, pe cari le vându de familiilor Mocioni şi Babeş.

După terminarea Academiei de Belle-Arte din Budapesta, obţinând în 1905 diploma de profesor de desen, s'a înscris la cursul de perfecţionare, fiind în acelaşi timp numit profesor practicant la liceul din circumscripţia a V-a. Nu peste mult a renunţat la postul acesta din Budapesta şi s'a dus la gimnaziul din Subotica (Szabadka), unde îl aştepta un post de profesor suplinitor, pe care l-a şi ocupat în Noembrie 1905. La 1 Aprilie 1906 devine profesor titular, iar în anul 1910 este definitivat, având această calitate până în vara anului 1919.

Până în 1910 a fost şi profesor de pictură şi de desen la Şcoala profesională de fete din Subotica. Plecând dela această şcoală din cauza unor intrigi făcute de un profesor maghiar dela liceul de fete, a pus bazele unei alte şcoli profesionale de fete şi băieţi, pe care a condus-o în calitate de director până în anul 1914, când a fost înrolat pentru războiu. La şcoala lui Corneliu Liuba erau înscrişi 160 de elevi, iar la cealaltă nu erau decât 16. Pentru şcoala sa Corneliu Liuba primea dela Primărie o subvenţie de 1400 de coroane, pe când cealaltă şcoală nu primea decât 400 de coroane, deşi avea de prezidentă pe soţia Primarului. Primăria i-a mai pus la dispoziţie în mod gratuit şi un atelier, unde C. Liuba a organizat o şcoală permanentă de pictură, care a fost frecventată de copiii elitei din Subotica.

În August 1919 Corneliu Liuba vine la Timişoara şi ia conducerea Şcoalei de arte şi meserii, pe care o reorganizează şi o înzestrează cu noi maşini în locul celor devastate de armatele de ocupaţie. În 1920 a înfiinţat pe lângă această şcoală şi un curs de artă decorativă, iar după câteva luni ia parte activă la fondarea „Societăţii de arte frumoase”. În Ianuarie 1923 s'a dus la Praga să urmeze Secţia de arhitectură a Şcolii Politehnice, obţinând în 1926 diploma de inginer-arhitect. Astfel după atâţia ani de zile şi-a putut satisface dorinţa pe

care o avusese în momentul terminării liceului. În anul 1933, când a fost mutată Școala de Belle-Arte dela Cluj la Timișoara, a fost încredințat cu predarea cursului de „noțiuni de arhitectură”.

Corneliu Liuba a făcut mai multe expoziții de pictură. Astfel în epoca dinainte de războiu a luat parte la expozițiile din Zombor, Seghedin, Vârșeț și Timișoara, iar dela unire încoace la expozițiile din Ardeal, Timișoara, Praga și București, expunând aproape în fiecare an și la Salonul Oficial din Capitală.

Numele lui Corneliu Liuba a dobândit cuvinte de frumoașe aprecieri în paginile criticelor noastre artistice, iar opera sa, adânc pătrunsă de o puternică și originală viziune creatoare, va forma în evoluția picturii bănățene o nouă școală de concepție și de tehnică.

Optica diafană a lui Corneliu Minișan.

Activitatea artistică a pictorului Corneliu Minișan ne relevă icoana pură a unui suflet și cuget, cari prin puterea lor de adâncă percepere și filtrare optică a lucrărilor, precum și prin claritatea și luminositatea redării lor, au mers pe linia tradițională a impresionismului românesc, îmbogățându-l cu sugestive licăriri de vederi și exprimări personale. Acolo unde personalitatea pictorului Corneliu Minișan se remarcă în toată splendoarea, este gama nesfârșită de nuanțe a paletii sale din care își trage izvorul bogatelor și variatelor expuneri coloristice. Lunga-i carieră artistică și talentul robust i-au adus numelui său multă strălucire. Peisagiile sale diafane și pătrunse de sensibilitate fină, precum și subiectele de „natură moartă”, tratate cu atâta măiestrie, au cucerit admirația tuturor. Câmpul vizual prin care se reflectează înregistrările spiritului său de observație și de cumpănire cromatică, este secretul artei sale, fiindcă prin această viziune își leagă sufletul de minunatele descoperiri pe cari le smulge din noianul dărniciilor naturii. El culege și reține ceea ce ochiul său găsește sublim, câteodată chiar și amă-

nunte ce altora ar părea nefsemnate sau banale, și din acest rod al percepției sale artistice, botezat în lumina străvezie a paletelor, își alcătuește mintal opera și o transpune apoi pe pânza lui ca să-i dea înfățișarea externă. De aceea tablourile lui Corneliu Minișan sunt forme de veritabile înfăptuiri artistice, cari în structura lor își mențin punctele esențiale ale fondului scos din natură, dar în complexul lor poartă nota caracteristică și originală a valorii talentului și personalității sale.

Corneliu Minișan este bănățean din naștere și aradan prin adopțiune. În realitate el aparține bătrânei pleiade de artiști, atât de puțini la număr, cari s'au alipit cu dragoste și cu pasiune meleagurilor din vestul țării, unde au aflat pentru sufletul lor bogate surse de inspirație. Născut la 27 Ianuarie 1885 în comuna Nereu din Torontal, a trecut la școala primară din Cerad, apoi la liceul real din Debreșin. La Sighetul Marmației a urmat pedagogia de stat, iar la Viena școala de artă grafică și plastică. După terminarea studiilor s'a stabilit la Arad. A avut până acum peste 60 de expoziții în toate orașele din Transilvania, la București și în Iugoslavia. S'a bucurat de multe succese în viață. Desigur însă, că cele morale erau mai numeroase decât rezultatele bănești ale muncii sale. Are tablouri răspândite pretutindeni, atât în saloanele particulare, cât și prin sălile divrselor instituțiuni publice și muzeie.

Pictorul Anton Rugescu.

Tot printre impresionisti putem să-l amintim și pe pictorul Anton Rugescu, deși arta lui de o vădită originalitate era atât de liber concepută, încât era mereu în căutarea unor formule cromatice și tehnice, cari să nu poarte nici un fel de încătușare. Avea o extremă sensibilitate pentru colorit, iar optica lui i-ar fi putut clasa printre moderniști. În tehnică îi urma pe impresionisti, iar în combinația de tonuri pe cei mai avansați moderniști. Intrebuința cu predilecție roșul închis și brunul verzui. Subiectele sale favorite erau peisajul și natura moartă. Studii multe n'a făcut, dar era un sânguincios autodidact. Despre viața lui știm doar atât că după ce a stat la academia de belle-

arte din Iași puțină vreme, s'a angajat funcționar la poștă ca să-și poată câștiga existența. A venit la Timișoara și a luat conducerea oficiului poștal din strada Dacilor unde a funcționat câțiva ani până în 1928, când a murit în plină tinerețe. La Timișoara a pictat foarte mult, lăsând aici în numeroase case particulare și în muzeu lucrări de o nebanuită valoare. O parte din opera sa a fost expusă în anul următor, ca un omagiu postum.

Concepția modernă a lui Aurel Ciupe.

Personalitatea robustă și talentul viguros i-au deschis lui Aurel Ciupe drumul atâtor afirmări și creații artistice, încât a ajuns să fie în Banat nu numai făuritorul unei noi direcții în pictură, dar și cel mai autentic reprezentant al concepțiilor moderne. Opera sa este rodul unor cercetări și experiențe tehnice, pe cari le-a făcut în atmosfera marilor ateliere din Paris și Roma, fără să se supună disciplinelor străine. Lucrările lui poartă timbrul originalității, iar influențele maestrilor săi nu se resimt decât foarte vag.

Pictorul Aurel Ciupe este un regenerator de artă pură, este un cercetător neobosit și un idealist însuflețit. I-a studiat pe clasici, pe romantici și pe impresionisti, nu pentru a le însuși metodele, ci pentru a le concilia concepțiile, ca să facă din pictură o operă durabilă. Inteligența sa creatoare a deschis drumuri noi, emancipând pictura de sub rigorile unor norme academice și dându-i orientări spre direcții mai liberale. Aurel Ciupe este atașat de impresionisti, fără să le aplice însă cu desăvârșire metoda de a înregistra jocurile de lumină în vibrații cromatice. Nu descompune, ca și ei, lumina și nu-i fixează diversele și variatele ei ondulații, fiindcă nu întrebunțează nuanțe intermediare. El divizează culorile, ca să le confunde apoi într'o impresionantă fluiditate și armonie vizuală. El nu amestecă culorile pe pânză, ci le compune pe paletă. Fiecare culoare are pentru el o valoare proprie, fiecare culoare vibrează separat, dar dă o armonie perfectă ansamblului, întocmai ca și melodia diverselor instrumente într'o muzică simfonică. În concepția lui Aurel Ciupe lumina nu trebuie să existe pentru pictor, ci

numai senzațiile colorante cari se produc în ochii lui. Lumina nu trebuie reprodusă, ci numai reprezentată prin culoare. Tehnica lui Ciupe se bazează pe o impresie optică. Contraste de culori, fără tonuri intermediare. El a fondat în Banat o nouă școală, o nouă doctrină și un nou curent în pictură.

Aurel Ciupe face parte încă din generația tânără de artiști bănățeni. Născut la 16 Maiu 1900 în Lugoj, primele studii și liceul îl termină în orașul său natal. În vara anului 1918 pleacă la Budapesta, ca să se înscrie la academia de arte frumoase și la facultatea de drept. După câteva luni îl surprind evenimentele politice în capitala Ungariei și înțelegând imediat rostul vremilor, pleacă la București și lucrează în atelierul maestrului George D. Mirea, avându-l la desen ca profesor pe Strâmbu. În 1919 primește o bursă dela Consiliul Dirigent, pe care o completează cu ajutorul primit de acasă, și se duce la Paris unde stă trei ani, urmând cursurile dela academia Julien. În acest timp lucrează și în atelierele marilor pictori francezi Pierre Laurens și Paul Albert Laurens, învățând o serioasă metodică picturală, dar lăsându-se antrenat în alte direcții, mai moderne și mai independente. Intorcându-se în țară, merge la Iași pentru echivalarea studiilor făcute în străinătate, și după ce lucrează în atelierul lui Popovici, obține în 1923 diploma academiei de arte frumoase. În anul următor pleacă la România și se înscrie la Institutul Superior de belle-arte în clasa profesorului Coromaldi, trecând la finea anului școlar examenul de licență. Între timp tatăl lui Ciupe fusese numit președinte la Curtea de Apel din Târgu-Mureș, astfel după terminarea studiilor sale din Italia nu se mai întoarce în Banat, ci la Târgu-Mureș, unde stă și astăzi, menținând însă o strânsă legătură cu viața și mișcarea artistică a provinciei sale natale. Dela 1923 până la 1933 funcționează ca profesor la școala de arte frumoase din Cluj, făcând în intervalul acesta de timp o serie de călătorii în străinătate. Astfel în 1927 la Paris, unde lucrează câteva luni în atelierul maestrului André Loth, apoi la Venezia și Saint-Tropez. În anul următor se duce la Viena, iar în 1930 vizitează din nou Parisul și Normandia (Honfleur). La 1933, după mutarea școa-

lei de arte frumoase din Cluj la Timișoara, Aurel Ciupe este nevoit să se întoarcă la Târgu-Mureș, unde își avea interesele familiare și unde organizează o școală liberă de pictură, primind și funcțiunea de director al muzeului municipal. Pe lângă fecunda sa activitate didactică, muncește să dea un nou impuls vieții culturale și artistice din Târgu-Mureș, reușind în timp scurt să reorganizeze și să îmbogățească colecțiile pinacotecii acestui oraș.

Opera pictorului Aurel Ciupe este prodigioasă. Prima dată se prezintă în fața publicului cu expoziția din 1924 dela Lugoj, apoi urmează lunga serie de alte expoziții, personale și colective, participând aproape în fiecare an și la Salonul Oficial dela București.

Atanasie Demian, făuritor de artă nouă.

În opera lui Atanasie Demian putem distinge până acum trei momente artistice de o importanță capitală pentru concepțiile și tehnica sa cromatică. Prima fază este cea dela Paris, când se resimte asupra lucrărilor sale o pronunțată influență a școlii lui Maurice Denis, a doua este perioada de emancipare și de dibuire dela revista „Gândirea“ cu vădite tendințe pentru căutarea și făurirea unei arte noi, iar cea mai recentă este epoca de strălucire a compoziției sale de stil românesc și a afirmării originalelor sale creații de tradiționalism liric în pictura noastră națională. Pentru a pătrunde și a înțelege mai bine aceste trei aspecte ce caracterizează în mod cronologic și evolutiv tablourile lui Atanasie Demian, le vom examina sub lumina mediului în care a trăit și a activat marele nostru artist.

Temperamentul viguros și talentul formidabil, înzestrat cu inepuizabile resurse de inventive și ingenioase concepții, l-au ridicat pe Atanasie Demian la rangul unui mare reformator. El a depășit de mult cadrele restrânse ale provinciei bănățene, înnălțându-se pe culmile artei românești și făcându-și drum sigur de strălucită izbândă printre regeneratorii picturii universale.

Atanasie Demian este bănățean de origine, dar succesele sale artistice l-au dus de mult din mijlocul nostru și i-au

deschis orizonturi mult mai largi. La începutul anului 1940 a revenit însă în orașul său natal, ca să ducă la îndeplinire poate cea mai măreață operă pe care i-a rezervat-o destinul să o lase posterității. El a fost însărcinat să picteze monumentală catedrală din Timișoara, unde îl așteaptă o muncă de cel puțin trei ani, având de a-și eterniza în frescă și tempera, pe o suprafață de peste șase mii de metri, tot rodul și sinteza descoperirilor sale de tehnică și doctrină cromatică.

Născut la Timișșara în 25 Maiu 1899, Atanasie Demian se țrăge din o veche familie de români macedoneni. Bunicul său, Dumitru Demian, era comerciant în Sighișoara, unde venise din Melenikos (la nord de Salonic), și se căsătorise cu sora sculptorului Aldea, care făcuse iconostasul catedralei din Blaj. Moartea prematură a lui Dumitru Demian, i-a determinat pe cei trei fii ai săi să părăsească Sighișoara și să se stabilească în capitala Banatului. Unul dintre aceștia, Otto Demian, a ajuns general în armata austro-ungară și secretar de stat la Budapesta în timpul războiului, funcționând până în 1918, când a murit, celalalt Dr. Aurel Demian a fost prefect la Arad, iar ultimul Anastasie Demian (1876—1932), tatăl pictorului, a ajuns la Timișoara directorul societății engleze de asigurare „Standard”. Mama lui Atanasie Demian, Maria Stoia, era originară din Lipova.

Atanasie Demian a urmat școala primară în Timișoara-Iosefin iar studiile secundare la liceul piarist din acest oraș, trecând bacalaureatul în 1917. Talentul său artistic s'a evidențiat când era în prima clasă primară, câștigând premiul întâi la concursul organizat pentru învățământul elementar, unde participase cu o compoziție de desen făcută după povestirile lui Esop. În 1917 intră la armată și ia parte în războiul mondial. După prăbușirea fronturilor, Timișoara fiind ocupată temporar de trupele sârbești, tatăl pictorului se mută la Budapesta, unde însă nu stă multă vreme. Două luni, cât a locuit în capitala Ungariei, Atanasie Demian face studii de pictură cu profesorul Rippe! Ronay. În Decembrie 1918, primind bur-

să dela Consiliul Dirigent, a plecat la Roma, unde s'a înscris la academia de belle-arte. Nici aici n'a stat mai mult de două luni, fiindcă dorința de a învăța pictură religioasă, mai ales bizantină, l-a determinat să meargă la Ravena, apoi la Paris, unde a intrat în primăvara anului 1919 să studieze și să lucreze în așa numitele ateliere de artă sacră („Ateliers d'art sacré“), întemeiate și conduse de Georges Desvallières și Maurice Denis, inegalabili maștri ai picturii bisericești.

Divizionismul în pictura lui Demian.

Prima fază a activității sale artistice este cea din Franța, unde a stat până la sfârșitul anului 1924. Spiritul religios în care a crescut la liceul piarist din Timișoara l-a ajutat foarte mult ca să adâncească problemele misticismului catolic din pictura pe care începea să o facă sub îndrumarea maestrului său Maurice Denis. Acesta l-a inițiat în secretul cromatismului impresionist și a tehnicii picturii divizioniste, preconizată cu atâta competență doctrinară de Georges Seurat și Paul Signac. A lucrat patru ani alături de Maurice Denis, trecând între timp câteva luni și în atelierele lui Antoine Bourdelle, dela care învățase modelarea formelor sculpturale.

Atanasie Demian a devenit un mare adept al școalei divizioniste sau cromo-luminariste. Pornind dela tehnica vechilor maștri ai mozaicurilor, a căutat să transpună în metodele picturale principiile disocierii culorilor, întrebuițând pete mari de tonuri contraste, așezate fără tranziții într'o gamă abundentă de nuanțe izolate între ele. Prin amestecul optic al acestor pete de culori a urmărit provocarea unor senzații vizuale și obținerea unei intensități cromatice ce nu o putea avea prin combinația paletelor sau prin îmbinarea lor pe pânză. Echilibrul acestor elemente de tonuri separate și proporția lor măsurată după legile contrastului au putut să dea aceleași efecte puternice, ca și amestecul optic al petelor pure din mozaicuri. Atanasie Demian a ajuns la o perfecțiune atât de mare în compoziția contrastelor dintre umbră și lumină pe baza normelor divizioniste, încât în 1923 a fost însărcinat să

picteze în stilul acesta străvechea biserică romană din comuna Mezeriât de lângă Lyon. Este poate singurul artist străin care a fost solicitat să picteze o biserică catolică în Franța. Pe pereții acestei biserici, cari n'au văzut podoabă picturală dela zidirea lor din veacul al XIII-lea, se află acum lipite pânzele de creații religioase ale maestrului român, care a eternizat prin pete mari de ulei minunata artă a divizionismului pe care o învățase dela Maurice Denis.

În timpul șederii sale în Franța, Atanasie Demian a făcut numeroase portrete, mai ales figuri de copii pentru cari avea o deosebită atracție, și a pictat în vara anului 1923 cavoul familiar al contelui Gaigneron din castelul acestuia de lângă Angers, pe valea Loire.

In căutarea unei arte noi.

La începutul anului 1925 se întoarce în țară, fiind chemat să ocupe catedra de artă decorativă și bisericească dela școala de belle-arte din Cluj, unde a funcționat ca profesor vreo patru ani. Aici începe noua sa orientare artistică. Începe să renunțe la regulile divizionismului și să-și contureze lucrările, aplicând și tonuri intermediare în coloritul picturii. În sufletul său se petrece o revoluție inofensivă, dar cu atât mai constructivă de noi idealuri artistice. Simte nevoia unei emancipări și făuriri de noi directive pentru arta românească. La un an după apariția revistei „Gândirea” intră cu toată puterea sa de însuflețită inovație în ritmul de înnoire al cugetului și simțirii românești pe care o urmărea grupul de tineri dela această revistă. De atunci a rămas un fidel colaborator artistic al „Gândirii”, luând parte activă la mișcarea de renaștere culturală întreprinsă de ea. Aici a început să publice studii și schițe de desen, dibuind spre o direcție nouă inspirată de tradiționalism. Tot talentul său și l-a pus în serviciul întocmirii unor linii fundamentale pentru o compoziție de stil românesc. Între timp însă a menținut legătura cu străinătatea, făcând călătorii de studii în fiecare vară, dintre cari cele mai impor-

tante pentru evoluția concepțiilor sale artistice erau cele din țările balcanice și din Spania.

În vara anului 1929 se duce să petreacă două luni pe muntele Athos, unde vizitează aproape toate mănăstirile și stă la așezământul românesc dela Podrom, făcând copii după pictura bizantină și diverse schițe de studii după această tehnică pură a vechei picturi bisericești, publicând o bună parte din ele în revistele din țară. Aici, în atmosfera plină de tradiții ortodoxe și de atâtea relicve românești, își creiază mintal principiile unei noi doctrini artistice. Pe fundamentul unei îmbinări a tradiționalismului românesc cu tehnica picturii religioase din Athos, își va construi mai târziu noua sa artă, nouile sale dogme de lirism cromatic.

Primul rod al studiilor sale îl transpune în capela „Stella maris” dela Balcic, unde a fost invitat de regina Maria să picteze în frescă pereții aceluia sanctuar cari păstrează astăzi inima neuitatei noastre suverane. Realizarea acestei opere a fost unul dintre cele mai importante momente artistice din viața lui Atanasie Demian, fiindcă el marchează încheierea unei perioade de cercetări și studii întreprinse în vederea găsirii unor noi formule și concepții picturale, și deoarece el poate fi considerat ca un fericit augur pentru noua operă de tradiționalism liric, care îi deschide maestrului nostru bănățean perspectivele unei ascensiuni rapide și strălucite.

În vara anului următor pleacă în Spania ca să-l studieze pe Greco și Goya, voind prin adâncirea tehnicei lor să aducă nouă perfecționări artei sale. La Toledo pictează unicul său peisaj, care se află acum la Legația română din Londra. Este de remarcă că Atanasie Demian niciodată n'a făcut peisagii sau natură moartă, ci numai lucrări figurale, mai cu seamă portrete și pictură bisericească.

Printre operele sale mai importante trebuie amintite în primul rând picturile din bisericile dela Cluj, Sighișoara, Sibiu, Bodrog și Timișoara. La Cluj a pictat cupola catedralei ortodoxe în frescă, la Sighișoara cupola în frescă, afară de partea ornamentală care este în tempera și în sfârșit restaurarea pic-

turii din biserica mănăstirească dela Bodrog toată în frescă. La Timișoara catedrala va fi pictată toată în frescă, iar ornamentația în tempera. În 1937 a pictat panourile decorative din pavilionul românesc dela expoziția internațională din Paris. Între portretele sale cele mai reușite este figura apostolică a patriarhului Miron Cristea. Mari succese a avut cu expoziția celor 45 capete de copii pe cari le-a expus la București în primăvara anului 1931, cucerind unanima admirație a publicului din Capitală. Pentru activitatea sa artistică Atanasie Demian a fost decorat în 1930 cu „Meritul cultural“.

Lirismul lui Demian.

După lungi și stăruitoare cercetări, Atanasie Demian a ajuns astăzi la formula definitivă a doctrinei sale artistice, care este inspirată din bizantinismul mediteranean și se întemeiază pe tradiția picturii românești. Pe suportul acestui fundament de concepții și-a construit structura compoziției alegorice a operei sale atât de lirice. Părăsind cu desăvârșire principiile misticismului său de altădată, a ajuns să creeze o pictură lirică, povestitoare, de o cursivitate vizuală care odihnește privirea și înalță sufletul. Prin coloritul transparent al figurilor se deslușesc contururi și stilizări liniare spre deosebire de tehnica divizionistă pe care a repudiat-o irevocabil. Formele le profilează în ondulări mlădioase, câteodată ovale, negând tehnica rigidă a vechilor bizantini. Cromatica sa este luminoasă, mai clară decât cea practică de impresioniști, fiindcă a reușit să deslege misterul unor combinațiuni de tonuri simfonizate pe o gamă nesfârșită, care își are însă sursa într-o paletă redusă la foarte puține culori. Prin actuala sa pictură, Atanasie Demian a găsit formula lirismului cromatic și tehnica realizării lui în artele plastice.

Neo-bizantinismul lui Catul Bogdan.

Pe un alt drum de cercetări și experiențe în direcția renașterii într-o formă modernă a picturii bizantine a ajuns la ingenioase deslegări profesorul Catul Bogdan dela Academia de Arte Frumoase din Timișoara. Rezultatele studiilor sale în acest do-

menui se văd în toată splendoarea lor fixate pe iconostasele și pereții bisericilor bănățene pe cari le-a pictat în ultimii ani. Cele mai sugestive exemple ni le prezintă cele două biserici din Timișoara Iosefin și Mehala. Madonele și sfinții săi palpitează de lumină și pasiune internă. Coloritul străveziu le desvăluie toată trăirea lor sufletească, iar ecranul de nuanțe pasive, pe care se reflectează compoziția, evidențiază și mai mult această vibrațiune lăuntrică. Din figurile lor se desprinde atâta divinitate, încât viziunea lor inspiră evlavie și profundă religiozitate.

Catul Bogdan n'a încercat să se sustragă din atmosfera mistică a picturii bizantine, lăsând artei sale bisericesti caracterul tradiționalismului ortodox. Inovația lui consistă în tehnica desenului și în compunerea culorilor. Fără să atingă o cromatică prea luminoasă, tonurile pe cari le întrebunțează sunt de o puritate delicată și se armonizează între ele, dând efecte de o profundă impresie. Liniile conturilor sunt de o precizie grafică, mobile și ondulate, cu mișcări premeditate. În general arta religioasă a lui Catul Bogdan îl ridică la rangul unui creator de concepții noi. El a arătat în Banat directivele neo-bizantinismului în pictură noastră bisericască.

Brutus Haneș și pictura în pastel.

Un alt gen de pictură care a fost practicat în Banat, mai ales de *Brutus Haneș* (1893—1932), a fost pastelul. Numeroase capete de studii și portrete în pastel se află în casele amatorilor și prietenilor săi. Era cu drept cuvânt considerat maestrul creionului colorat, pe care l-a purtat cu atâta îndemânare, încât au ieșit de sub liniile lui minunate opere de artă. Avea un desen perfect, elegant, iar culorile delicate și fine. De aceea figurile sale, îndeosebi cele de femei, aveau o ținută și o prestanță de salon.

În afară de pastel, Brutus Haneș a mai lucrat și în ulei și cărbune. A făcut și puține acvarele. Era însă un reputat caricaturist. Ca om de înaltă cultură a scris multe articole și studii, dintre cari seria celor publicate la 1930 în ziarul „Vestul“ dela Timișoara vor rămâne prețioase documente despre activitatea sa publicistică.

S'a născut la 28 Martie 1893 în Făget, unde tatăl său Toma Haneş era director de bancă. După moartea prematură a tatălui, mama sa Hermina s'a stabilit cu cei trei copii ai săi la Timișoara, în casa părintelui ei Vichentie Selegianu, care era preot în Fabric. Brutus Haneş a urmat liceul și după aceea s'a dus la Budapesta să facă studii de pictură cu profesorul Edvi Illés. S'a interesat foarte mult și de teatru, ceea ce i-a deschis perspectivele unei frumoase cariere după unire, fiindcă în 1920, Octavian Goga, ministrul cultelor de atunci, l-a numit pe Brutus Haneş inspector al artelor, funcționând în minister și ocupându-se mai ales cu problemele artelor din Transilvania. În 1922 a fost avansat la rangul de director general în ministerul cultelor, dar în urma schimbărilor politice a părăsit postul la 1 Aprilie și s'a întors la Timișoara, unde a făcut pictură și publicistică până în ultimele zile ale vieții sale atât de sbuciumate. A murit în Timișoara la 30 Aprilie 1932.

Desenul și caricatura.

Caricatura în desenul bănățean n'a ajuns să-și găsească loc decât dela unire încoace. Aproape toți pictorii bănățeni din trecut au făcut și desene, dar n'au rămas de pe urma lor caricaturi. Explicația e simplă. N'au existat publicațiuni satirice unde să-și tipărească ori să-și litografieze astfel de creații. De aceea nici genul de caricatură sau de gravură umoristică n'a putut prinde rădăcini în evoluția artelor plastice din Banat, deși spiritul glumeț al Românilor de aici ar fi fost un fecund generator în acest domeniu de produse.

Odată cu apariția primei reviste satirice s'a născut și caricatura bănățeană. Este vorba de „Scorpionul“ dela Lugoj care a scos la lumină încă dela 1919 încoace o serie de caricaturi desenate de pictorul Virgil Simonescu. Succesul acestei reviste se datora fără îndoială caricaturilor, cari reprezentau figuri binecunoscute din viața publică și socială a Lugojului. Postura hazlie în cari erau înfățișate aceste figuri dădeau dovadă despre talentul satiric al marelui artist bănățean, pe care lumea l-a cunoscut până atunci numai sub aspectul creațiilor sale academice și a picturii religioase. *Virgil Simonescu* poate fi conside-

rat ca cel dintâi caricaturist bănăţean cu o prodigioasă activitate în acest gen al desenului, pe care l-a înălţat aici la rang de artă, deschizându-i vaste perspective de afirmare.

La Timişoara se ridică în acelaşi timp un alt talent de caricaturist, tot din vechea pleiadă de pictori. Este artistul *Brutus Haneş*, care era până atunci foarte apreciat mai ales pentru pastelurile sale atât de fine. Brutus Haneş era un om al teatrului şi al picturii, puţini l-au cunoscut ca desenator satiric, deoarece caricaturile sale n'au apărut în publicitatea bănăţeană sau în vreo revistă umoristică. Genul său era caricatura figurilor fără compoziţie. În timp ce Virgil Simonescu desvolta o temă în caricatură, Brutus Haneş avea predilecţie pentru studiul în caricatură al capetelor cu vădite particularităţi ori linii caracteristice. În primii ani după unire Brutus Haneş stătea mai mult la Bucureşti decât în Timişoara. În capitala ţării a reperat cele mai frumoase succese cu numeroasele sale caricaturi ce reprezentau aproape toate personalităţile proeminente ale vieţii politice şi economice. O reuşită expoziţie compusă din peste o sută de caricaturi alese şi ținută în 1921 la Bucureşti i-a adus lui Brutus Haneş răsplata unei consacrări şi în acest domeniu al desenului satiric.

Este de remarcă că cei dintâi caricaturişti bănăţeni au fost în realitate pictori şi numai ocazional şi-au pus talentul în serviciu caricaturii. Ei au meritul de a fi iniţiat în Banat o nouă direcţie în arta desenului. După ei a urmat o pleiadă întregă de diletanţi caricaturişti, dintre cari mulţi au dat minunate dovezi despre talentul lor, afirmându-se cu variate compoziţii de desen umoristic. Ironizarea plastică a devenit la modă. Din multitudinea de talente s'au remarcat însă prea puţini cu adevărate creaţii artistice. Cei mai de seamă caricaturişti bănăţeni sunt *Diodor Dure*, *Ioan Suciu* şi *Petrică Lazăr*, cari s'au afirmat în repetate rânduri cu lucrări expuse sau publicate. Mai pot fi amintiţi aici şi *Octavian David*, cunoscut sub pseudonimul de Tănase Călpac, care şi-a tipărit caricaturile în revistele sale umoristice „Pardon“ şi „Gura Satului“ dela Timişoara, precum şi decedatul *Constantin Băleanu* dela Turnu-Severin, care în timpul anilor cât era redactor la ziarul „Nădejdea“ din Timi-

șoara a publicat în Banat o serie de caricaturi cu subiect local. Dintre minoritari s'au consacrat în fața opiniei publice *Alexandru Sajó* dela revista „A TOLL“, apoi *Ferdinand Kora-Korber* care a avut reușite expoziții de caricaturi și în sfârșit decedatul *Desideriu Sienkovich*, care era redactor-caricaturist în 1922 la revista umoristică „Urzica“ dela Timișoara.

Diodor Dure.

Diodor Dure este unul dintre cei mai talentați caricaturiști ai tinerei noastre generații, cari au cules succese strălucite dincolo de frontierele țării. Caricaturile lui și azi mai împodobesc pereții vestitei bererii „Bavaria“ dela Geneva, unde își au expuse cei mai renumiți artiști ai lumii creațiile lor satirice cu subiect din viața diplomatică dela Societatea Națiunilor. S'a născut la 6 Iunie 1901 în Băile-Herculane. Tatăl său, Constantin Dure, a fost protopop în Orșova dela 1912 până în 1932, iar de atunci funcționează ca profesor la liceul din Lugoj. Mama sa, Cornelia Taniac este originară din Bucovina. Diodor Dure și-a făcut studiile primare în Mehadia, apoi patru clase secundare la școala medie din Orșova, iar cele superioare la liceul real din Vârșet, trecând bacalaureatul la liceul Diaconovici Loga din Timișoara în prima serie a examenelor ce s'au ținut sub stăpânirea românească. Academia de arte frumoase a urmat-o la Praga și la Londra, unde a terminat-o în 1924. Intorcându-se în țară a desemnat la revista umoristică „Scorpionul“ dela Lugoj. După încetarea apariției, Diodor Dure scoate la Lugoj o altă publicație satirică „Bagajul Banatului“ care era supranumit „Puiul Scorpionului“ și apărea de douăori pe lună timp de doi ani în 1929—1930. În acest interval organizează începând din 1926 expoziții anuale în diferite orașe, cea din Timișoara având loc în 1929. În vara anului următor a plecat la Ragusa, unde a stat două luni făcând caricaturi și peisagii. De aici s'a dus în Elveția, la Geneva și Lausanne, unde a stat vreo doi ani și jumătate. A făcut mai multe călătorii în Franța și Germania. La Geneva a fost corespondentul caricaturist al marilor ziare engleze și americane, lucrând îndeosebi pentru *New-York Times*. Reinforcându-se în țară a stat în București, apoi s'a mutat la Cluj,

unde a publicat în 1933—1934 revista politico-umoristică „Cu-cu“. Transformând titlul acestei reviste în „Figaro“, ea a con-tinuat să mai apară multă vreme. Ca pictor, Diodor Dure a realizat o serie de acvarele, peisăgii și portrete, dar cele mai minunate creații ale sale sunt picturile în miniatură. El este astăzi cel mai tipic reprezentant, poate chiar creator, al tehni-cei miniaturiste în acvarelă, executând desene și colorituri mi-nuțioase cu atâta precizie artistică, recurgând de multeori în loc de penel la vârful unui ac sau al unui fir de păr.

Petre Lazar.

Petre Lazăr este tipul cel mai caracteristic al artistului hoinar și boem, fără grija zilei de mâine fiindcă nu o avea nici pe cea de azi, fără bani în buzunar și nici cu certitudinea de a-i avea vreodată, dar cu deplina conștiință a puterii sale de creație și cu mulțumirea de a-și putea închina toată vigoarea talentului său pe altarul artelor plastice. Părinții săi Martin Lazar și Floarea născ. Ștefăniță erau agricultori într'un sat de lângă Caransebeș, în comuna Zlagna, unde tatăl său îl mai fă-cea și pe mecanicul. Petre Lazăr se născu la Caransebeș în 29 Iunie 1909. Nu peste mult îi muriră părinții și el fu crescut de unchiul său Victor Petculescu, comerciant în Caransebeș, ca-re era fiul artistului de teatru Augustin Petculescu din Lugoj. Petre Lazăr a urmat atât școala primară, cât și cinci clase se-cundare la liceul din Caransebeș. A trecut apoi la București, unde a fost primit în toamna anului 1927 la Academia de arte frumoase. Aici a terminat toate cursurile și diploma a obținut-o în vara anului 1933. După îndeplinirea stagiului militar a ră-mas în capitală, răpit de vârtejul unei vieți mai animate și mai generoase în posibilități de manifestare pentru un artist. A fost angajat ca redactor caricaturist de diversele ziare mari din Bu-curești, afirmându-se mai ales cu desenele sale reprezentând subiecte sau compoziții de caricaturi antisemite, semnându-le cu numele „L. Petrică“. După câțiva ani de fecundă activitate în presa bucureșteană, s'a întors nu demult acasă la Caranse-beș, unde lucrează și pregătește o expoziție de peisagii. Desenul

său este analitic, minuțios, stilizat, ocupându-se de toate aspectele subiectului pe care îl tratează în cele mai mărunte detalii. Nu-i scapă nimic ochiului său cercetător și înregistrează pe hârtie tot ce puterea sa de percepție vizuală desprinde din câmpul optic al celor văzute. Forța sa creatoare este însă mult mai viguroasă când elementele componente ale desenului său trebuie să le scoată din vastele și abundentele sale imagini și fantezii. De aceea în materie de compoziții Petre Lazăr promite să devie un mare pictor.

Ioan Suci.

Un alt maestru al desenului și caricaturii bănățene este Ioan Suci care în același timp este și un maestru de vioară, talentul său muzical depășindu-i poate pe cel în artele plastice. S'a născut la 16 Iulie 1896 în Timișoara unde tatăl său, Ioan Suci, era director la banca „Timișiana”. Mama sa Ecaterina Savici era fiica notarului din Vrăniuț, județul Caraș, iar tatăl său era fiul protopopului Iosif Suci din Lipova. Ionel Suci a urmat liceul la Budapesta și la Brașov, apoi școlile superioare de comerț dela Timișoara și Oradea, unde a trecut bacalaureatul comercial. Conservatorul l-a făcut la Timișoara. Războiul dela 1914—1918 îl chiamă pe fronturi ca ofițer în armata austro-ungară. După unire se așează definitiv la Timișoara, unde ocupă pe rând diverse funcțiuni la bancă, la primărie, apoi postul de secretar la Muzeul Bănățean. De prezent este administratorul spitalului de copii din Timișoara. Intre timp însă lipsește trei ani din orașul său natal, deoarece dela 1927 până în 1930 stă în Germania, făcând studii speciale de muzică și desen. La Frankfurt lucrează în școala profesorului de desen Lissman. Vizitează diverse orașe în Germania, susținându-se din banii câștigați cu vioara, având și o orchestră proprie, pe care o dirija. Timpul cel mai lung l-a petrecut în Berlin. Intors acasă, a activat în muzică și în arta plastică deopotrivă. Până la moartea profesorului Adalbert Tomm a făcut parte din cvartetul acestuia, pe care îl continuă acum el. A mai funcționat scurtă vreme și ca profesor de vioară la conservator. In dome-

niul desenului a realizat nenumărate schițe și caricaturi. A ilustrat cărțile de epigrame ale scriitorului Dion Mardan și a făcut două expoziții de câte 200 caricaturi, una în 1932 și alta în 1936, reprezentând figuri cunoscute ale vieții publice și culturale din Banat.

Portretele.

Am văzut că cel dintâi bănățean care a pictat portrete a fost George Diaconovici, care a eternizat în culori figurile citorilor de biserici datând din veacul al XVIII-lea. I-au urmat apoi clasicii, ajungând portretul bănățean pe vremea lui Constantin Daniel și Nicolae Popescu la un nivel de artă superioară. Au pictat apoi portrete și Ioan Zaicu, Virgil Simonescu, Alexandru Popp, Corneliu Liuba, Atanasie Demian, Catul Bogdan. Aproape fiecare artist a abordat și acest gen de pictură, dar n'au persistat pe această linie decât maestri de atelier, cari făceau lucrări de compoziții și figurale. La peisagiști și la impresionisti portretul era numai o îndeletnicire accesorie. Desigur că după răspândirea fotografiei, portretul în pictură a fost nevoit să-și caute adăpost în saloanele amatorilor și iubitorilor de artă, fiindcă marea mulțime a găsit un mijloc mai ieftin și mai practic pentru procurarea unor amintiri familiare. În schimb, făcându-se mai puține portrete și renunțându-se la sistemul producerii lor în serie, ele au devenit opere de artă rară, pictorii având mai mult timp și mai mult interes ideal ca să creieze ceva durabil și frumos.

Alexandru Popp.

Printre portretiștii bănățeni ocupă un loc de frunte bătrânul maestru Alexandru Popp, care a condus ani de-a rândul academia de arte frumoase dela Cluj, apoi cea dela Timișoara, funcționând și azi, la vârsta de 72 ani ca profesor de pictură la această școală din capitala Banatului.

Alexandru Popp este de origine din județul Arad, unde s'a născut în comuna Dieci la 1868. După terminarea liceului dela Arad, se înscrie în 1888 la academia de arte frumoase din Buda-

pesta. După patru ani trece să se specializeze în clasa profesorului Lotz, apoi se duce în 1894 la Paris, unde intră pentru studii la academia Julien. În anul următor se înapoiază la Budapesta și urmează cursurile școlii de maiestri a lui Lotz, obținând în 1896 diploma de profesor. La vârsta de 30 ani a fost numit profesor suplinitor, iar în 1900 titular la academia de artă aplicată din Budapesta, unde funcționează până la sfârșitul războiului mondial. În timpul acesta face mai multe călătorii de studii în Italia și Germania, iar pe teren de activitate artistică a ajuns la o mare reputație ca portretist. A lucrat împreună cu profesorul Lotz la picturile din Parlamentul maghiar, din palatul de justiție și din basilica dela Budapesta, precum și la pictarea catedralei Matei din cetatea Buda. Mai târziu a pictat singur tavanul teatrului din Praga și catedrala din Eger.

După unire, Alexandru Popp se întoarce acasă și lucrează mai ales peisagii și portrete. La 1925 a fost însărcinat să organizeze școala de arte frumoase din Cluj înființată atunci la stăruința ministrului de culte Alexandru Lăpedatu. Dela început a fost directorul acestei școli, continuând să o conducă și după strămutarea ei la Timișoara. Aici a început să picteze o altă serie de portrete și peisagii din cartierele orașului, realizând și frumoase opere de artă religioasă.

Ca disciplină artistică, maestrul Alexandru Popp aparține școlii clasice și niciodată nu s'a putut împăca cu tehnica și ideologia impresionistilor. Coloritul său închis și mistic, mai ales în portrete, precum și desenul precis al formelor, ni-l prezintă ca pe un artist cu temeinică pregătire academică. N'a renegat dogmele clasicilor nici atunci când a încercat să dea o cromatică mai luminoasă peisagiilor.

Acvarela.

Cel dintâi maestru al acvarelei bănățene a fost poetul lugo-jan *Victor Vlad Delamarina (1870—1896)*, care și-a ilustrat notele sale de călătorie din 1891 și 1894 cu sugestive schițe și peisagii lucrate în acvarelă reprezentând figuri și vederi din Odesa, Sevastopol, Sinope, Constantinopol, Chios, Taranto, An-

cova, Trieste și Pola, pe unde a umblat ca tânăr ofițer în marina română.

Dela unire încoace acvarela a luat un avânt și în Banat, fiind reprezentată mai ales prin *Diodor Dure* și Ioan Isac. Primul a ajuns la perfecțiuni uimitoare în tehnica culorilor aquatice, fiind fondatorul unei direcții noi în pictura românească. De fapt Diodor Dure este la noi inițiatorul și susținătorul curentului de *miniaturism*, pledând pentru o pictură de acvarelă atât de minusculă, încât ea să poată servi la realizarea unor mărunte medalioane sau chiar portrete, vizibile și lucrute la lupă cu ajutorul unui ac sau fir de păr. În schimb *Ioan Isac* a transpus impresionismul său în acvarelă, pe care o face numai de vreo doi ani, realizând până acum peste o sută de peisagii. Frumoase acvarele a mai făcut și decedatul pictor Brutus Haneș.

Pictura religioasă dela unire încoace.

Odată cu înfăptuirea unității naționale, au început pretundenți să se ridice noi biserici și să se restaureze cele vechi, căutându-se pictori pentru zugrăvirea lor. Din atelierelor vechi a ieșit o numeroasă pleiadă de maestri cari, adaptându-se noilor recerințe artistice, au introdus în pictura religioasă contemporană metode tehnice mai avansate și stilizări mai moderne. Intre acești pictori de biserici trebuie să-i amintim în primul rând pe: *Nicolae Popovici* din Zorlențul-Mare, care a pictat în comunele Cacova, Vrani, Vărădia, Mărcina, Călnic, Ciclova, Curtea, iar înainte de război în Seleuș, Rusca-Montană și Oravița, apoi pe *Ioan Băleanu* din Caransebeș care a pictat bisericile din Gavojdia, Băile Herculane, Poiana, Sălbăgel, Obreja, Ciuta și Lăpușnicul-Mare, după aceea pe *Gheorghe* și *Cornel Caba* din Caransebeș cari au pictat bisericile din Sinersig, Peșterea, Bogotin, Ferdinand, Cornereva și Mărul, și în sfârșit o serie de alți pictori cum e *Ștefan Lazar* din Timișoara (bisericile din Cebza, Sacoșul-Turcesc, Foeni), *Petru Drăghilă* din Orsova (biserica din Cârpa 1937), *Traian Bălașa* și alții. Aici este locul să-l amintim și pe *Lucian Ursulescu*, un funcționar supe-

rior de stat din Timișoara, care în orele sale libere a pictat o mulțime de icoane sfinte și câteva iconostase pe cari le-a donat bisericilor din regiunea aceasta, mai ales nouilor parohii din coloniile de muncitori.

Monumentalele opere de pictură bisericească au fost reazate însă de artiști cu studii academice și de maieștri a căror putere de creație i-a înălțat la rangul unor mari făuritori de artă nouă. Intre aceștia ocupă un loc de frunte Virgil Simonescu, Alexandru Popp, Atanasie Demian, Catul Bogdan și Ioachim Miloia, cari pot fi considerați de îndrumători ai generațiilor de azi și de mâine.

Ioachim Miloia (1897—1940).

Una dintre cele mai proeminente personalități culturale ale Banatului dela unire încoace a fost fără îndoială dr. Ioachim Miloia care în afară de fecunda sa activitate în domeniul desgropării trecutului românesc al acestei provincii, a fost un cercetător și creator de artă, a fost un mare pictor de biserici. Crescut în climatul clasicismului, a rămas un consecvent adept al picturii academice. Mistice în expresie și sobre în înfățișare, figurile sale de sfinți aveau totuși o profundă vibrație launtrică, din care se degaja multă evalavie și mult ortodoxism. Prin talentul și studiile sale a adus simțite rectificări picturii tradiționale a zugravilor noștri bănățeni, călăuzindu-i pe alte căi de concepții și deslegări tehnice. Privindu-i icoanele, putem desluși din ele că au fost construite de un talent dublat de știință. Intr'adevăr, talentul artistic al lui Miloia avea structura unei energii mereu alimentate din nesecatele sale resurse de doctrină și știință. Creațiile lui picturale erau în prealabil filtrate prin rezervorul de lumină al cugetului și simțirii sale. El a înfăptuit mai mult mintal, decât vizual. În cromatică era tot atât de sobru ca în gândire, paleta lui scaldându-se într'o tonalitate mai obscură, iar în forme era analitic, având un desen premeditat și minuțios. Aceeași tehnică o avea în pictura religioasă, ca și în arta decorativă. Peisagii a făcut puține, fiindcă era un pictor de atelier. În schimb, în deslegarea problemelor

de ornamentație, mai ales a cadrelor decorative dela iconostas-e, era de o ingeniozitate inventivă. De exemplu, sculptura în lemn aurit a iconostasului din biserica dela Timișoara-Iosefin a fost executată de maestrul Ștefan Gajo după desenele lui Miloia. Lucrările de pirogravură ce le-a făcut ca student în București, ca să-și câștige existența, i-au folosit mai târziu la numeroase realizări de motive românești, cum sunt ghiirlandele le pe pereții bisericii din Timișoara-Fabric, aplicate cu ocazia restaurării picturii lui Ioan Zaicu. Toată activitatea artistică a lui Ioachim Miloia a fost o permanentă trudă de a deslega mulțimea problemelor cari s'au pus picturii bănățene dela unire încoace.

Ioachim Miloia s'a născut la 3 Maiu 1897 în comuna Ferendia, unde tatăl său a fost învățător confesional. Fiind numit după aceea tatăl său ca revizor școlar pe lângă Consiliul eparhial, se mută cu părinții săi la Caransebeș, unde urmează Leul și după bacalaureat se înscrie la teologia de acolo, obținând diploma de licență în momentele mărețe ale unirii. Pleacă apoi la București și se înscrie la Facultatea de litere și la Academia de Arte Frumoase, făcând pictură cu maestrul Mircea. Visul lui era să meargă în Italia. Nu peste mult reușește să primească o bursă și se duce la Roma, unde stă fără întrerupere aproape șapte ani, obținând în 1922 diploma de licență dela Academia de Belle-Arte, apoi la 1924 doctoratul în istoria artelor și la 1927 doctoratul în litere și filosofie. În timpul acesta face pictură și studii de archeologie, colaborând și la diverse reviste de specialitate. Împreună cu un scriitor de acolo traduce și publică în limba italiană bucăți din literatura modernă română. Se întoarce acasă în vara anului 1927, când este numit profesor de desen la Școala Normală din Timișoara. La 23 Ianuarie 1928 este numit director al Muzeului din acest oraș. De atunci se stabilește definitiv în capitala Banatului, consacându-și toată viața și munca pentru propășirea culturală a provinciei bănățene. Face o serie de săpături archeologice cu frumoase rezultate, scrie regulat la diverse reviste și ziare, scoate ani de rândul „Analele Banatului“ în care publică numeroase studii și cercetări din trecutul acestei provincii, iar în mod

intermitent conduce teatrul și cinematografele municipiului. Activează în ultimii șapte ani ca deputat sinodal în eparhia Caransebeșului și pictează mai multe biserici dintre cari cea unită din Anina, apoi cele ortodoxe din comuna Foale și Timișoara-Iosefin, restaurând și pictura bisericii din Fabric. După o vieță atât de intens trăită și muncită pentru binele și progresul cultural al Banatului, Ioachim Miloia moare în seara zilei de 25 Martie 1940.

*

Am căutat să infățișez în câteva capitole toată evoluția picturii bășeșene dela origine până în ziua de azi, arătând mai ales cât de importantă și de fecundă a fost contribuția Banatului în domeniul artelor plastice sub domnia Majestății Sale Regelui Carol al II-lea. Când neamul românesc închină glasuri de preamărire marelui său suveran cu prilejul aniversării unui deceniu dela restaurație, revista „Luceafărul“ prezintă în semn de omagiu și de recunoștință, Regelui ocrotitor și îndrumător al culturii naționale, rodul îmbelșugat de gândire și de simțire pe care l-a produs Banatul în ultimii zece ani.

Iunie 1940.

AUREL COSMA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Poezia bănăţeană contemporană

de **Pavel P. Belu și Petru Stetca**

Ceeace constituie una din principalele caracteristici ale actualelor frământări culturale din țară, sunt grupările din provincie, cari, deseori, reușese să impună nu numai anumite curente literare, dar chiar să traseze linii de gândire, cu greutate în cântarul mentalității contemporane.

Una dintre aceste grupări, mai puțin încheată, însă în drum spre o trainică unitate, este puțin cunoscuta mișcare literară bănăţeană, care a început să mijcească în primii ani de după Războiul cel Mare și de atunci să se împlinească an de an, dând uneori talente cari au revoluționat scri-sul românesc tânăr.

Nu vrem, cătuși de puțin, ca afirmațiile noastre să pară izvorite dintr'un părtinitor sentiment regionalist, deaceea, în legătură cu revoluțio-narea scrisului românesc tânăr, amintim un singur nume: Valeriu Cărdu.

Mai sunt condee tinere plecate din Banat, dar neridicându-se nici unul până la valoarea acestui puternic fenomen liric care a fost Valeriu Cărdu, vom insista asupra lor în înșiruirea pe care credem nimerit a o face, oarecum, pe curente, pe lângă o enumerare în ordinea apariției lor în timp.

*

Astfel, primele talente încep să apară în jurul revistei timișorene „Banatul“, redactată de Aron Cotruș, Sim Sam. Moldovan și alții. Aci, pe lângă scrisul lui Tudor Arghezi, Ion Pillat, N. Davidescu, etc., găsim și condee bănăţene, dintre cari, în materie de poezie, a rămas numai D. O. Blidariu.

Sporadic, în puținele reviste tinere, ca „Semenicul“ și „Primăvara Banatului“, încep să apară numei noi: Doina Peteanu, Dorian Grozdan, Grigore Bugarin, Ion Miuța, Mia Marian și Valeriu Cărdu.

Mai târziu, generația lor a fost complectată de Mihai Novac, C. Miu-Lerca, Romulus Fabian, Traian Ieremie, Ioța Popovici Cerezeanu și alții.

Un merit deosebit revine revistei lui Tata Oancea, „Vasiova“, la care au colaborat aproape toți scriitorii bănăţeni, începând cu Anișoara Odeanu și Miu-Lerca.

După această primă perioadă a dibuirilor, a formării, toți aceșii

scriitori se regroupează în jurul revistei „Luceafărul“, redactată de d. Aurel Cosma.

Aci, apar o serie de condee noi, — cei mai în vârstă având puțința să se afirme, iar cei tineri să se lanseze. În paginile revistei, pătrund, în același timp, și scriitorii din alte regiuni, așa că „Luceafărul“ a devenit un fel de punte de legătură între Banat și restul celorlalte provincii.

În această vreme, tot la Timișoara, apar săptămânale de o remarcabilă valoare, dar cari au mai ales meritul lansării condeelor noi: „Fruncea“ d-lui Nicolae Ivan și „Colț de țară“, al d-lui Ion Lotreanu.

La „Fruncea“ este definitiv lansat Grigore Bugarin, prin editarea volumului de sonete „Simfonia rustică“ și prin sublinierea talentului său, număr de număr. Tot aci scriu Mircea T. Bandu, Mircea Șerbănescu, Corneliu Sav și alții.

Dincolo, la „Colț de țară“, apar nume ca: Ana Maria Toader, Ion Frunzetti, Marius Cioflec, Avram Pațanu, Gruia Floruțiu, Petru Sfetcă, Pavel Butan, Ion Triponescu, Ion B. Mureșianu, N. Galetaru, Alexandru Stolan, S. Duma, V. Sopon, I. Pitic, etc.

Alături de aceste strădanii, se nasc revistele școlărești, începând cu „Generația de mâine“, acea tribună tânără a elevilor din Oravița, care a fost o adevărată școală literară și la care au colaborat: Ion I. Mioc, Aurel D. Bugariu, Damaschin Mioc, Demostene Nolla și alții. Ca un ecou al Generației de Mâine“, la Timișoara apar „Rânduri Bănățene“, revista elevilor liceelor din capitala Banatului, unde se reîncarcă: Nicolae Țirioiu, Dan Coman, Ana Halas și Marius Gh. Munteanu.

Diferite săptămânale apoi ca „Reșița“, „Națiunea“, „Zapis“ „Curentul nou“, „Vestul“, „Banatul literar“, „Voința Banatului“, „Suflet nou“ ș. a., publică fie versuri, fie proză, scrisul bănățean luând un firesc curs de maturizare și apropiindu-se de forma zilelor noastre.

*

A face o înșiruire a condeelor din Banat pe curente, evident, e un lucru dacă nu imposibil, cel puțin foarte greu. Dacă poți spune despre Miulescu sau Anghel că sunt simbolști, despre Blaga că este impresionist, și expresionist, despre Nichifor Crainic că e tradiționalist sau despre un Octavian Goga că este semănătorist, — nu cu aceiași simplitate poți clasa poezii tineri, cari, de cele mai multe ori, nici ei nu știu ce sânt. Majoritatea lor n'au o metodă de lucru (vorbesc de poezii tineri în general), n'au un drum al lor și nici nu-l caută măcar; sunt furați de formă, de culoare, de zorzoane stilistice inutile; n'au nici o sevă interioară. Se pleacă asemenea teribil în vânt; imită în dreapta, în stânga și la urmă se pomenesc că n'au făcut nimic. Au PUBLICAT, vorba lui Mircea Eliade, dar n'au SCRIS.

Sunt, în această avalanșă de scriitorii tineri, câțiva, cari în adevăr ar un drum al lor. Și-i curios: ei sunt reprezentanții câte uneia din gru-

pările din țară: fie Ardeleni, fie Bucovineni, fie Olteni descinși la Bucureștiul, care — foarte clar — nu trăește decât prin elementele provinciale, care-l împropătează.

Azi se pune în artă, serios, problema unui STIL ROMÂNESC, a unei creații specific românești, pentru că aportul nostru, adus universalului, are valoare numai atunci, când am izbutit să ridicăm elementele băștinașe de creație minoră la o valoare majoră, măcinându-le în uzina trăirii noastre interioare, unde dospesc toate elementele tradiției, toate semnele ascunse ale firii noastre. După ce ai măcinat și refăcut aceste elemente, cărora le-ai turnat tremurul frământărilor cari se petrec în marile ascunzături ale firii tale, — unde zace cine știe ce filoane străbune — urmează ultimul proces: să dai lucrării tale o interpretare. Să aibă, pe lângă miez, un rost, o menire, să spună ceva. Nu-i nici artă cu tendință, dar nici artă pentru artă; e numai o artă, prin care cunoaștem pământul și firea românească.

În marele, curatul și selectul bazar al universalului etern (există și un universal periodic, efemer) numai acest specific găsește loc și e merit SĂ TRĂIASCĂ.

*

Se pune acum problema creației, a SPAȚIULUI MIORITIC, a ideii morfologice prin urmare — și problema etnicismului. Se vorbește de un „orizont spațial“, de un „climat al cultului“, și de toate câte sunt în legătură cu ele.

Înainte de a căuta UN SPECIFIC BĂNĂȚEAN, va trebui să știm precis dacă există un SPECIFIC ROMÂNESC, dacă avem „o creație etnică, o matcă stilistică a noastră“.

D. Grigore Ion, în studiul d-sale „PE URMELE SPECIFICULUI BĂNĂȚEAN“, după ce face anumite amenajamente speculative ale d-lui Lucian Blaga și remarcă unele scăpări în teoria spațiului mioritic, ajunge la concluzii afirmative, — consecințe necăutate și primite cu foarte mare severitate, dar născute în mod firese din judecarea mai ales a ornamenticii românești care, în mod clar, ne deosebește de toți vecinii (Sârbi, Bulgari, Greci), cari trece în raza de acțiune a Spațiului Mioritic“, întrucât „zona de creație populară nu acoperă precis pe cea etnică“. Această „ORNAMENTICĂ ROMÂNEASCĂ ESTE, FIE ÎN CULOARE, ÎN DESENE GEOMETRICE SAU ÎN MOTIVE, DE O DISTINCȚIE, DE O SFIALĂ DE CĂREȚINERERE ȘI DISCIPLINĂ INTERIOARĂ AȘA DE IZBITOARE FAȚA DE GEOMETRISMUL ABRUPT ȘI SGOMOTOS ȘI POATE ȘI MAI RĂZBOINIC AL SĂRBIILOR, GRECILOR ȘI BULGARILOR, ÎNCĂȚ DUHUL SPECIFIC, CARE ESTE ÎN ADÂNCURI ÎN DOSUL LOR ȘI LE NIVELEAZĂ, SE ÎMPUNE PORUNCITOR. DIN ÎNVELIȘUL LOR UN OCHI ROMÂNESC, UN GÂND ROMÂNESC PRIVESC SPRE LUMEA DIN AFĂRĂ“.

Mai departe, se pune întrebarea, dacă în cadrul acestui specific național nu cumva poate fi distins un SPECIFIC BĂNĂȚEAN.

După amănunțite cercetări, pe baza graiului specific, a artei coreografice și a coloritului ornamentice, se răspunde că nu ni se poate nega un potențial de creație bănățean, puternic „dar ale cărui semne crude abia se limpezesc“.

Destul ca, revenind asupra orizontului spațial, să ne explicăm aceste stări de fapt și să reamintim sublinierile străinilor Nierelich, Rochel, Dr. Heuffel și A. von Degen despre flora bănățeană, prezentată de ei ca foarte individuală și rară.

Ei bine, această floră, aceste coaste dulci cu dumbrăvi, cu un cer limpede, lilieci sălbatici, castani și tot soiul de plante cu înrădărire mediteraneană s'au revărsat în firea bănățeanului și i-au dat acel gust de visătorie, de cântec, blândețe, sfiiciune, — dar și o elastică, fină și foarte tăioasă putere de gândire. Bănățeanul totdeauna e blând, dar în liniștea blândeții lui e ironic. Se simte stăpân pe el și de aceea, mucalit, se ține numai de glume. Această vioiciune spirituală i-a dat faimoasa încredere de „frunce“.

Mai apoi, trăirea în contact cu națiuni mai civilizate, păstrarea obiceiurilor păgâne, vechi și foarte bogate, — toate i-au lămurit firea într-afăta, încât azi putem vorbi fără sfială de un SPECIFIC BĂNĂȚEAN, distinct și de calitate superioară, în cadrul specificului național românesc.

De aci înainte, întrăm în dezvoltarea propriuzisă a subiectului și ne punem întrebarea dacă nu cumva, careva din poeții bănățeni trădează ceva din firea și pământul Banatului, dacă sunt vreunii cari să exploateze acest specific, întrucât au reușit și despre calitatea lucrărilor tuturor până unde am putea vorbi, — bineînțeles, dacă poate fi vorba de vreo calitate.

D-l G. M. Ivanov, în două frumoase articole publicate în „România literară“, găsește calități rare poeziei bănățene și o clasează ca pe o poezie superioară.

Vorbind despre „iubirea în poezia bănățeană“, I. G. M. Ivanov observă: „Femeea în lirica poezilor bănățeni nu este nici Madona, nici Venera. Nu este înger — „prototipul îngerilor din senin“, cum o vedea câteodată Eminescu, nici Satana. Femeea în lirica poezilor bănățeni nu este principiu al răului absolut, răul cu imaginile lui de beznă, cu suferințele lui implacabile și absurde, cu scrășnete erotice, cu spasmele grozave ale nesațului sexual. Femeea în lirica poezilor bănățeni este om — cu tot ce este mai substanțial omenesc. Din umanitatea ei imanentă, poeții bănățeni ne-o înfățișează ca pe o mamă adorată, ca pe o soră gingașe și protectoare, ca pe o iubită scumpă și prietenoasă“.

Și d. G. M. Ivanov, la rândul-i subtil și cu gingășie, analizează poezia bănățeană și-i scoate la iveală sfaerele de lumină și curățenia de floare.

„Poetul bănăţean nu cade în greşeala exagerărilor idealiste. Iubita lui, atât de plăcută, curată şi frumoasă în umanitatea sa concretă, nu simte nevoia să se învesmânteze în înfăţişări angelice, pentru a atrage şi a inspira. Iubita lui este pentru el, suficientă cu tot ce se cuprinde în fiinţa reală a unei femei alese. Este, fără indoială, meritul româncei bănăţene, să fi devenit stăpâna şi însperatoarea sufletului bărbătesc numai cu aceea ce i-a dat Dumnezeu; dar ceea ce i-a dat — adică bogăţia de calităţi morale şi fizice, şi mai ales, acea demnitate regală faţă de sine şi de alţii — este destul pentru a fecunda la infinit şi în infinite variaţiuni sufleteşti şi artistice imaginaţia, sufletul şi inspiraţia poetului bănăţean. Iubirea lui pentru femeia reală a creiat şi realismul lui în artă, în arta românească din Banat, fiindcă arta bănăţeană este chiar în folclorul literar şi muzical — romantică în conţinut, realistă în filozofie, clasică în forma expresiunii şi-i desăvârşit românească în spiritul său naţional şi în substanţa sa etnică“.

Candoarea bucăţilor lirice realizate de bănăţeni, d-sa o atribuie nu numai acestui fond sufletesc de o pronunţată aristocraţie, ci şi unui permanent control de conştiinţă.

În scurte citate, iată dar, că d. G. M. Ivanov socoteşte că în lirica bănăţeană contemporană se oglindeşte cât de cât firea bănăţeană, prin nota ei de gingăşie şi umanitate.

D. Mircea Streinul, a scris în legătură cu „fenomenul regional bănăţean“, o notă foarte interesantă: „Banatul a început să dea dela o vreme îndrăzneţe talente literare. Grigore Bugarin şi Pavel P. Belu, îndeosebi, au reuşit să atragă atenţia asupra fenomenului regional bănăţean, care, cum cred, reprezintă stilul roman, semiboltă, în lirica noastră, în timp ce Bucovina stilul gotic.“

Poezia bănăţeană e menită să ne dea multe surprize. Deocamdată atât Grigore Bugarin cât şi Pavel P. Belu sunt două afirmaţii cari trebuiesc reţinute“.

Refinem, la rândul-ne, din aceste citate, „spiritul românesc“ al realizărilor artistice bănăţene şi „stilul roman, semiboltă“.

Din cercetările pe care le-am putea face mai adânc asupra poeziei bănăţene, reese, în adevăr, un stil rotund. Pe câtă vreme poezia bucovineană e numai rouă şi peisagiu, o dantelărie din fire de răcoare şi freamăt de fagi, pe lângă „frunţile de mânăstiri bucovinene“ atât de des amintite, — poezia bănăţeană are o notă de duritate, de siguranţă, de parc'ar paşi aspru pe pământ. Linia sufletească o vezi rotată ca pe un curcubeu — gest contemplativ şi măndru — pe când poezia bucovineană pare-î un fum de tămâie, care ureă sub formă de moi, elegante şi ascuţite turnuri albastrii în slavă pe deasupra fagilor.

Una e poezia munţilor melancolici şi gingaşi, cealaltă e poezia câmpiei bogate, a colinelor în floare şi a codrilor mijlocii.

În acest peisagiu de codru se întâlnesc amândouă; una cu aceeaşi

pași timizi de lună, pe când cealaltă dură, rotundă, — și oarecum suverană pe codrii. Pe când una se mulțumește cu melodia fluierelor de răcoare, cealaltă bubue și ciocotește revoluționar, — fierbând într'o dinamică inferioară extrem de puternică.

Nu-i nici ca Ardealul. Cotruș și Copilu-Cheatră sunt bolovănoși, asvârl blocuri de răzbunare din crestele munților și-apoi dispar în văgăune de codru, pe când Banatul stă drept și cu figură de heruvim așteaptă ora frângerii. El se prăbușește în vrăjmaș cosmic, cu munții, cu apele și cu codrii deavarma, sfărâmând totul și murind între ruine. Victoria crește pe mormântul lui. El a luptat nu pentru el, ci pentru urmași.

*

Această fire a Românului bănățean o trădează din plin realizările poezilor, cari, împreună, prezintă toată configurația sufletească a Banatului: Valeriu Cârdu, revoluționar; C. Miu-Lerca, petrecănos; Grigore Bugarin, ceteraș; Anișoara Odeanu, aristocratică; Mihai Novac, stânjănar; R. Fabian, paore de pustă; Gr. Popiți, păcurar . . .

Toți sunt măsurati, cu calcul. E în scrisul lor un fel de rotunjime, de cumpănă, — o zare...

Celalți, ca Grozdan, Lalescu, Sfetea și Butan, s'au degajat de pământ și scriu numai poezie. Incercările unora din ei de a cunoaște pământul, sunt slabe. Ei nu cunosc vigoarea pământului. Și atunci sunt numai spirit, vis, melancolie...

Grozdan, bunzooră: el vedea 'n lut doar un sistem filozofic.

*

Mi-ar mai rămâne să dau o parte din exemplele, pe cari mi-am susținut afirmațiile. Voi epuca și această ultimă poetică a lucrării, ce va duce spre sfârșitul ei, — dar mai înainte va trebui să stabilim încă o particularitate, ades remarcată, a poeziei bănățene: exploatarea folklorului.

Tochmai la incheierea acestui articol, citesc, în această privință, câteva pagini foarte însuflețite ale prietenului Aurel D. Bugariu, scrise în revista „Tinerețea“, din București.

El subliniază pronunțatul trio folcloric: C-tin Miu-Lerca, Grigore Bugarin și Pavel P. Belu, zicând: „Pentru noi, Bănățenii, poezia lui C. Miu-Lerca, Grigore Bugarin și Pavel P. Belu, este tot ceiace avem noi mai specifice, este sufletul nostru, al întregului Banat“.

Firește, aceasta-i o părere personală și poate că aceștia au utilizat mai mult folklorul — având metode aparte. Întâlnim, totuși, elemente folclorice și la Valeriu Cârdu și Anișoara Odeanu (au ambii o metodă gemenă), după cum e și la Mihai Novac și Grigore Popiți. Chiar Grozdan și Sfetea au încercat să se apropie de folclor. Sunt, prin urmare, în acest domeniu, realizări și tendințe.

Exemple nu mai dăm. Spunem doar că prin această particularitate, Banatul, la rândul-i, se deosebește de toate celelalte provincii, alături de el trecând numai Bucovina lui Teofil Lianu și Drumur și superbele cântece ale lui Radu Gyr.

Și aici, Bucovina se urcă, spiritual, în slavă, cu turnurile gotice parcă, pe când Banatul pășeste, judecă și ordonă: — dur. Gyr e un ogor de bijuterii și soare. Numai arcuș și culoare. Jerbele de flori îi împotmolesc cântecul.

+

VOLBURĂ POIANĂ NĂSTURĂȘ, poetul care deunăzi a fost sărbătorit pentru împlinirea a treizeci de ani de muncă pe ogorul literaturii românești, s'a apropiat în poezie cu sufletul de Banat și îi zugrăvește cu mare dragoste, aurăriile de grâne și sălciiile crescute în răcoare; țărâncile și apele:

Soare sus, jos grâu de soare,
Joacă flăcări pe ogoare.
Se întinde peste arii
Zarea Romei cu Cezarii,
Iar sub lespede de vrac
Zace pulbera de dac.

(„Banatul“)

Moldovean de origine, totuși versul lui, prin căldura și blândețea cu care-i scris, se apropie de sufletul bănățean: același turme de miei, aceleași sânziene și același cucl pedanți. Câteodată, amintirea îi înfloare, suavă, sub peană:

Nu uit cucernicia de sate moldovene,
Acolo ies luceferi din aur și poveste;
Iar luna, dusă 'n erânguri, îmbracă sânziene
Și acolo 'n zori cocoșii-luminii dau de veste.

(„Te chem“)

Poezia lui Volbură Poiană Năsturaș, deși de cea mai curată factură semănătoristă, uneori, prin tăria figurilor de stil, se apropie mult de poezia modernă de azi:

Vin gândurile mele, ca niște porumbei,
Din pumnul tău semințe de visuri ce le dai.

(„Visurile“)

Acesta-i un semn că opera d.ului Volbură Poiană Năsturaș e menită nu să moară, ci să trăiască. Prea e mult suflet în ea, pentru ea să nu poată dăinui în vreme.

Iată, bunăoară, o „Scrisoare“:

O creangă înflorită sau mâna ta era,
De-a fluturat la geamul vagonului în gară?
Noi știm că totdeauna plecarea înfioară

In fulgerări de lacrimi, de-a nu ne mai vedea.
Din nou mi-apare 'n minte azi ultimul vagon,
Pierdut la cotitura cu rai de tei în floare,
Aud și-acum prohodul de roți alergătoare,
Cu șuerul mașinei atât de monoton.

E în ea gingășia baladelor lui Topirceanu și uneori un grai, care trădează pe semănătorist. („Noi știm că totdeauna plecarea infioară. Ca fulgerări de lacrimi de-a nu ne mai vedea“.)

Și toată poezia lui Volbură Poiană e așa: curată, ca un foșnet de ape, ca icoană și ca un colind înghețat, alb, sub luna mare cât o baniță de argint.

Uncori e revoltată; alte ori, eroică în forma-i folclorică, exploatată, și de el cu mult succes (deci o nouă înfrățire cu Bănățenii).

Iată, bunăoară, ce zice despre Moți:

Nu-i fereastră luminată,
Să nu fie colindată;
Toate glasurile spun
Că e noapte de Crăciun;
Dela ușă la fereastră
Ducem sărăcia noastră,
Cântecul de neam iobag
Il cântăm din prag în prag:

+

„Munții noștri aur poartă,
„Noi cerșim din poartă 'n poartă“.

(„Colinda moșilor“)

Volbură Poiană Năsturaș e, deci, poetul de reală valoare, care are multă corespondență cu sufletul Banatului, pe care-l iubește.

+

CONSTANTIN MIU-LERCA, „petrecănosul“, este poetul în opera căruia, ca într'un fel de monografie, se oglindește satul bănățean.

Personagiile lui sunt ori țărani petroși și neaoși, ori țărânci cu chițălii și foiomfiu. Horele le-a prins mai bine ca nimeni altul. Flăcăii lui beau vin cu vadra și le saltă cuțitul la tureac.

„Mândra“ lui nu-i sulemenită, ci pură ca un izvor de munte. Iată acum un costum bănățean:

Și maica mi-a mai urzit,
lăstăvițe 'n patru ițe,
în în furcă răsucit,
primăveri svâcnind în muguri,
toamne rujinite 'n struguri,
aur, copt în crengi de tei,
tot bănuți și tot schintei.

Și 'n georgeie, a 'mpistrit
zgârgori rupți din curcubeu,
maci pe sloguri sângerând,
jorzi de salcă 'n ram plângând —
și pe umeri, în cheiță,
albe flori de romaniță.

(„Portul și mândra“)

Fetele în horă, iată cum le prinde Miu-Lerca:

Albinițe 'n roiu,
două la de-doi,
se 'nvârt volbură 'n țărănă,
ca voinicii de sub mână
și pe săni își leagă
salba de-aur, galbănă.

(„Joc bănațean“)

De multe ori, C. Miu-Lerca e meditativ, ca în „Nucul“ sau „Mormânt“. Iar în poezia de dragoste, e foarte suav:

Cloșca-și culcă printre stele
'n pene aurite puii...
Noaptea asta, măndro, a cui-i?
E a dorului și-a vinii...
Școală-s ninși de flori măgrinii,
Să ți-i scutur, dar, în poală...

(„Dorință“)

Atât prin motive cât și prin lexic, C. Miu-Lerca este poetul unui foarte curat specific bănațean. Poate fi considerat deschizător de drum.

✦

GRIGORE BUGARIN prezintă în „Simfonia rustică“ tot un fel de monografie a satului bănațean. El, însă, preferă forma de sonet. Nu caută susfirele pentru suflet, ci piatră turnând în sonete o ideologie românească foarte aspră:

Sunt rugile strămoșilor mei tari
Ca stâncile. Și sunt adânci ca marea
Și înțelesul lor e vast ca zarea
Și maiestos ca munții solitari.
Din veac în veac mi-au arătat cântarea
Spre culmile aceluiași altar;
Din rugile străoșilor, altar
Făcutu-mi-am și mi-am hrănit cântarea.

Poezia lui Grigore Bugarin mai e o poezie a piscurilor, a munților cu mioare, clopoței și ciobănițe. Cu fluere de lumină și sânziene de soare. Poezia lui e românească.

Pământ român cu hore și cu râuri;
Văzduh român cu doine și cu brâuri;

Țărancă în altijă cu luceafăr,
Prin ființa voastră inima mi străbate
Cărarea ei pentru eternitate
Și mit străvechi de-apururea stă teafăr.

(„Sonet românesc“)

Până și în poezia erotică e român. Dovadă strălucită, cea mai mare creație a lui Grigore Bugarin: volumul de sonete „Cântarea dragostei“.

Săracă-mi este casa unde vii,
Dar pentru sărbătoare am gătit-o,
S'o 'mpodobesti, te-aștept, desăvârșito,
S'o umpli cu-a iubirii melodii.
Și busuioc îți dau, neprețuito,
Și struguri copti din visătoare vii,
Pomelnicele celor morți și vii —
Să ști că-s mare neam: valah, iubito.

Poezia lui Grigore Bugarin e oarecum o poezie a vastității, a zării, pe când poezia lui C. Miu-Lerea e o poezie a unui pământ limitat, din care-și soarbe puternica-i vigoare, ca un izvor cu o vână plină de apă. Tot Bugarin a pus, în versuri, problema imperialismului românesc.

El a mai scris și poezii în grai bănățean, ca Delamarina și Gârda și are și un volum de poezii folclorice, intitulat „Florile satului“. Din toate lucrările lui, reiese ca un talent bineformat și cu o poezie pur românească.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ROMULUS FABIAN aduce o foarte interesantă contribuție, prezentându-ne satul de pustă, în culori bine prinse, tari, dar într-o formă puțin lomoroasă. Iată acum, după munții și ciobănițele lui Bugarin, după horele de oameni gazdă ale lui Miu-Lerea, un alt aspect al satului bănățean: pusta unde vin Almăjenii să taie grâu:

Satul doarme, parcă nu e,
luna plină, abia sue
dorm cocoșii, tac și căinii;
un plâns: cumăna fântânii.
Trei cosași veniți din zare,
după lucru, după pâine
și-au întins truda în iarbă,
și-așteptând ziua de mâine
au aprins
foc lin, să-și fiarbă
— foamei mari care le strigă —
brusturi verzi și-o mămăligă.

În poezia de pustă nu mai sunt fluere și izvoare: e brazda tare și plugul care rostogolește pământul, semănându-l:

Hii cai tari și mari, de pustă,
că și cerul își coboare,
în amurg, odată cu stolul de cioare,
ochii 'n brazda noastră 'ngustă.

Hii cai spornici, să gătam,
că orașul hain
așteaptă și lui să-i dăm
din trudnicul nostru chin.

(„Indemn“)

Romul Fabian mai are câteva toamne cu porumbiști coapte, de o mare frumusețe. Păcat că, fiind preot, e atât de izolat de oraș și poezia lui e atât de puțin cunoscută. Pentrucă-i un real talent.

*

MIHAI NOVAC prezintă o poezie gândită, foarte corectă, foarte largă și foarte frumoasă. Numai curățenie și melodie, numai suflet și lacrimi. El este, prin tăria lucrărilor, un fel de Nichifor Crainic al Banatului.

După noaptea de pustă a lui R. Fabian, iată o noapte de codru, de stânjenar, scrisă de Mihai Novac:

Doinesc din fluer după oi în turmă
Cu voi ciobani proptiți în crengi de corn,
Și la mulsoarea albă depe urmă
Mă bucur lăpte în găleți când torn
Prin codrii 'n boncănitul de topoare.
Bătrânii fagi din boltă îi răstorn
Iar seara ies la cele trei izvoare
Și scot din spuză rumenul mălaiu;
L'închin și, cald, din el mușc ca din soare.
Când mare-i taina noaptea 'n luna Mai,
Ascult cavalul tânguios din vale
Și-mi odihnesc privirea în jărăgaiu . . .

(„Cu voi cei mulți“)

In poezia lui Mihai Novac e o parte din pământul rănățean: Nera, Cazanele, codrii, minele de cărbuni și ogoarele cu pusta.

Iată un „Belșug“:

Arzând din țigla roșie — comoară,
Și 'ndoaie grinda, sub povară, casa,
In pod porumbul galben ca mătasa
Păstrează 'n bobi căldura de-astă vară.
De plină ce-i, stă să pornească masa
Și dintr'un colț închină a treia oară
Un moș cu barba lână de mioară,
Că anul ăsta 'n plin tăioase coasa.

Și câmpia ninsă:

Leru-i, Ier! Cât poți să vezi
Logorul și 'ntinsul lui
Toiul marilor zăpezi
E stăpân cuprinsului . . .
Sub troeni se reazimă
Glia — caldă azimă.

(„Lerui, Ier“)

In poezia crotică, Mihai Novac e de o foarte mare gingășie. Opera lui e de o impunătoare vastitate și de o factură cu totul superioară.

*

GRIGORE POPIȚI aduce în „Cântece din fluer“ peisagii de munte, melodie de doină și curățenie.

Din foc de dragoste nestins,
Din grânguritu de izvor,
Din cântece, ce nu mai mor,
Iubirea 'n fluer s'a aprins
Pădurea și picură încet
Durerea ei, durerea lui,
A tuturor și-a nimănu,
In tristul fluer din brădet.

(„Cu turma 'n codru“)

El mai ales cântă. Frumos, simplu, uneori prea simplu, dar destul ca să fie oricând bine:

Mândro,
Peste farmece, din munte
Am întins la tine puncte
Să te sorb dintr'o privire,
Să-ți vestesc a mea iubire.
Și din fluer și 'n cuvinte,
Doru 'n veci de veci să-ți cânte,
Mândro.

(„Cântece din fluer“)

Grigore Popiți e încă unul din bunii poeți ai Banatului.

VALERIU CÂRDU este un fenomen liric cu totul aparte. El se deosebește de toți ceilalți, prin uluitoarea-i dinamică. Este tipul bănușeanului revoluționar, omul care ordonă și „scrie istoria cu fier de plug“. Scurt. Tăios. Uneori de o melancolie așa de suavă, de parc'ar împleți fire de lacrimi. Pe noi, însă, în această lucrare, ne interesează satul din poezia lui. Acesta-i ireal, istoric. Brazdele sunt „strane de arătură“, țărani lui au strae de lumină și câmpul, ireal, e bătut cu bănuși în floare.

De trec prin satul meu natal,
Când se ivesc bănuși în floare,

Mă urmăresc, cu pasul ireal,
Străbunii îmbrăcați de sărbătoare.
Opregul țarinii scăldate 'n rouă,
E împletit cu versul meu din carte.
Odată, într'o zi de primăvară,
M'a dus de mână un străbun,
Să văd cum plugurile vremii ară
Și 'n vers minunile să vi le spun.

(„Precuvântare“)

Poezia lui e profund românească:

Cobor din țarini plugărite de străbunii mei
Și-aduc voința lor drept zestre țărănească.
Mi-am dăltuit povestea 'n inimă de stei,
Cu slovă simplă, dură, grea și românească.

(„Fragment autobiografic“)

Toată aspra vigoare a poeziei, Valeriu Cărdu o soarbe din braza Banatului:

Setos și dornic de împărtășanie,
M'am reîntors în satul meu de graniță.
La vama dintre lumi, smerită danie,
Mi-am dat tot sufletul din raniță.
Și-așa, întors acasă, cuminecătură
Mi-a fost ogorul care mă chema de mult.
M'am dus în stranele de arătură
Să cânt pământului și să ascult,
Cum trec în luminate dimineți cu rouă, —
Cu pașii sângerăți de lanțuri și piroane, —
Să ceară, pentru țară, rod de vreme nouă,
Străbunii mei cu prapori și icoane.

(„Legământ“)

In poezia lui e toată drama istorică a Ardealului, lăncu ce-și alun-gă durerea cu „fluerul nebuniei“; Horia, cu osul „dumicat pe roată“; Axente Sever, Popa Lucaci . . . Chiar Decebal invie la Sarmisegetuza și glasul lui „tună peste întreg Ardealul“. Totul e transfigurat, uluitor, mare. Pornesc satele din loc, icoanele, „pădurile și sulțarii“. Se dezvelese file de „uriae istorii“. Parcă se frământă pământul, parcă se adună revolta și parcă izbucnește în formidabile explozii.

Totul e dinlăuntru în afară. Fierberea interioară motorizează actul. Iată-l pe Horia:

Horia,
Tu n'ai crezut în aur și măririi, —
Ci, împărat sărac,
Cu vrerea ta de Dac,

Ai semănat pe țarine moșești, cu sânge, gloria.
Iar gândul tău, — torent năvalnic, Horia, —
Te-a ridicat magnific ciubărar de veac.

(„Horia“)

Este cel mai mare cântăreț al Moșilor, cu suferințele cărora s'a identificat. Ii plăcea mereu să spună că Moșii n'au sicrie. Mereu scria de ei, se revolta, pentru ca apoi peana lui să împletească fire de lacrimi. Căci el a trăit departe, printre Moșii lui cu „doniți și ciubare“. I-a simțit. I-a înțeles.

Valeriu Cârdu a fost un mare poet.

*

Din toate aceste înșiruri și citate, suntem siliți a recunoaște existența unei poezii bănățene, care și-a meritat pe deplin atributele de laudă, acordate, în unele publicații, de valoroase condee.

Există, prin urmare, un specific bănățean, dar am fi neobiectivi, dacă n'am recunoaște că el n'a fost exploatat într'o așa măsură, încât să poată fi mulțumitor cunoscut și apreciat. Poezia bănățeană e abia într'un voinicesc început, iar anii ce vor veni, îi vor aduce desigur consacrarea pe care o așteptăm.

Acești autori: Volbură Poiană Năsturaș, C. Min-Lerca, Grigore Bugarin, Mihai Novac, Romulus Fabian, Grigore Popiți, Valeriu Cârdu și Pavel P. Belu au în lucrările lor o poezie a pământului și a cerului. Sânt, dintr'un anume punct de vedere, un fel de tradiționaliști.

Poezia lor e împlinită și cu o distinctă notă de elasicism.

Grupul celălalt: Anșoara Odeanu, Dorian Grozdan, Traian Lalescu, Gruia Floruțiu, Petru Sfetcă, Pavel Butan, Ion I. Mioc, Mia Marian și mai puțin Gh. C. Croitoru au o altă poezie.

*

Unul dintre reprezentanții acestui al doilea grup, este d. PETRU SFETCA.

Poezia lui e profund melancolică, rece, pală. Abundă zăpezile bolnave de liniște, ciutele buimace de soare, umbrele ce se strecoară înfrigurate printre degete.

Se poate vorbi la el despre prețiozitatea cuvântului, despre un artificial frumos care impresionează. Peisagiile lui sunt cu totul ireale. Ceea ce abundă este jocul de umbre și lumini.

Citindu-i poemele, te cuprinde un simțământ de zădărnicie, de resemnare, de interiorizare, de parcă plutește ceva amar în jurul tău. Ai impresia că devii un fum, care halucinează în aerul ondulat și rece, ca după o ploaie de săptămâni, când cerul e încă închis. E tristețea morții iubitei în „nopți ude“, și poetul se întreabă:

Unde-i iubita mea? Sfințenia ei blajină,

Avea în obraji frăgeziuni de lumină;

Și deodată trupul ei s'a poticnit și a stat
Pe cioturi aspre de pământ nelucrat.
Și a început, așa, de multe săptămâni,
Să-i crească moartea lăncezimi pe mâni . . .

(„Poem pentru o moartă“)

Uneori, însă, ca niște zâmbete de soare, imaginile infloresc curat.
Iată o „Vară“:

Sunt bucle mari de soare revărsat
Peste hogașuri și sub streșini noi,
Iar tâmpile pădurilor se bat
Și liniștea mustește în zăvoiu

Alteori imaginile sunt de o mare prozpețime, ca în „Cu sufletul
lângă curgerea râului“.

Însă peste tot plutește o notă de desnădejde și răceală.

E glasul lui Octombrie, prin pâlcuri mari de rațe,
Ce trec colina zării, cu oboseala în plisc;
Eu am întins înalte spre ceruri două brațe.
Să simt răceala lunii, cu degetul pe disc.

(„Autumnală“)

Așa se prezintă poezia d-lui Petru Sfetca, care plae prin paloarea ei.

Se pare că-i aci verba de temperament, de influența pământului.
Căci e curios de remarcat: primul grup, cu acea poezie robustă, dură,
este alcătuit exclusiv din cărășeni. Chiar în sculptură, această notă dorică,
greă, o dă tot cărășanul Romul Ladea. Ceilalți (Mioc și Croitoru) se a-
propie tot mai mult de poezia trasată de județenii lor. Și dacă ne
gândim aci la părerile lui Taine, lucrurile ne par limpezi.

Prietenul Sfetca tratează mai departe poezia celui de al doilea grup.
Tot înalt și de frumos talent. El completează configurația sufletească a
Banatului, rotunzind un tot distinct și de reală valoare.

II.

Confratele Belu a făcut până aci o minuțioasă dare de seamă, cu de-
taliile ei cronologice, împărțind totul pe epoci, curente sau grupări. A în-
trat chiar și în detalii critice, de filozofie poetică, judecând desigur nu în
ansamblu poezia, ci împărțind. Socotindu-ne astfel scutiți de a-
ceste obligații, nouă ne revine greaua sarcină de a vorbi despre așa nu-
miții „netraditionaliști“. Să ne înțelegem:

Nu clasificăm poezia bănățeană contemporană în niciun fel. Nu cre-
dem nici într'o existență a curentelor, pentru că lirica locală este încă în
pragul genezel, pentru a avea pretențiile mature ale unei diferențieri. Da-
că e cazul însă să emitem totuși o părere, apoi putem spune că în vâr-

tejul începutului literar din Banat, deosebim în poetică nuanțe, care dealtfel sunt și inerente formației interioare a fiecărui scriitor, cât și manierei sale stilistice. E o chestiune de fapt, care însă nu justifică o împărțire pe curente, etc.

Dacă dăm interpretarea cuvenită noțiunii de poet, apoi Banatul nu numără decât vreo zece. Nu-i diferențiem și pe aceștia pe curente, pentru că în realitate toți poeții bănățeni au aceeași tendință, spre unul și același ideal: creația. Și tendința aceasta trebuie să fie întâiu de toate realizată și numai apoi bănățeană. Fiindcă bănățenismul, indiferent ce structură ar avea (politică economică sau literară) trebuie să fie înainte de toate o realitate, care să se impună singură, fără a fi forțată de noi.

Problema stilului românesc se pune pretutindeni în artă. Dar ni-e teamă că până azi, prea mult am ridicat această problemă la înălțimea unui cadru de discuție, fără a ne preocupa serios de rezolvarea ei.

Noi nu vom încerca aici niciun argument, pentru a arăta cu ce concepții și stiluri ornamentale are corespondențe versul bănățean. Dar întrucât s'au făcut atari clasificări, ne vom permite o scurtă paranteză.

Netradiționalismul, ca și curent, în poezia bănățeană, n'are o existență de fapt. Curentul celor netradiționaliști nu e propriu zis un curent sau grupare. E numai o prizmă de vedere în poezie, un fel de a simți, de a prezenta și nimic altceva.

Tradiția poeziei se bazează pe aceleași elemente conceptuale: sentiment și expresie. Indiferent ce haină le dai, intenția poetică ca atare rămâne aceeași. Și noi găsim poeții bănățeni, mai mult sau mai puțin, pe linia aceleiași intenții.

În tendința lor de a da un caracter de altitudine și universalitate poeziei, ei au exclus din preocupările poetice orice veleități exclusiviste sau de ordin regional. Evident, aceasta, fără a diminua în ei sentimentul de comunitate cu pământul.

Desigur că poezia aceasta este de natură să impresioneze o comunitate restrânsă, care dispune de mijloace emotive la altitudinea concepției creatorului. Fiindcă ar fi barbar să se ceară creatorului o acomodare cu mentalitatea unui oarecare cetitor de duzină, care, având — să zicem — „comunitate cu pământul“, este totuși debil cu mijloacele de înțelegere a unei opere.

Și-acum crezând c'am lămurit atitudinea și concepția noastră despre această problemă, vom trece la caracterizarea poezilor bănățeni contemporani încă neprezentați.

*

La ANIȘOARA ODEANU „netradiționalismul“ despre care vorbeam este

mai evident. Preocupată în mai toate poemele sale de misticismul acela greoi pe care îl întâlnim în unele versuri ale lui Nietzsche, la ea totul este viziune, conturată oarecum cu dăre puțin vizibile, șterse, ca și cum intenția nu e să descopere imaginea, nudă, așa cum este, ci să o îmbrace într'un nedeșluit pe care-l ghicești în dosul expresiei. Transcriem:

„Dansul meu nu face nimănui niciun rău...
Dar într'o seară când obosită fi-voiu foarte
Potecile vor ști că am plecat spre soare apune
Să-mi sting culorile cu fluturii de aur
In văgăuna Negurilor moarte“.

(Fata lui Codru-Impărat)

Vocabularul aci e bogat și prețios în simplitatea lui, mlădiat de cuvinte cari prin ordinea în care sunt plasate, plasticizează, dau peisagiului un colorit cu totul original.

Anișoara Odeanu scrie la o tensiune înaltă, unde peisagiul sufletește se pierde, se șterge, este nedeșluit. Limbajul ei n'are o cadență obișnuită, ei narează cu un calm cât se poate de impresionant. Cităm:

„Nordul doar me adânc, deasupra lui
Zăpezi nescârșite, lente, se cern...
Laponii mici s'au ascuns ca cârțițele sub pământ
Coarnele renilor în lumina focului
Trag pe pereți umbre de crengi bătute de vânt“.

Anișoara Odeanu justifică toate aprecierile care s'au făcut în jurul calităților sale literare, în cazul nostru poetice.

*

Poezia lui PAVEL P. BELU are miez, dar impresionează mai ales prin cadru.

La el subiectul, bănuim că există într'o schemă științifică apriori, dezvoltându-se pe ea cu un limbaj senin și bogat. La P. P. Belu poezia e o abundență de metaforă, de amănunt, de exces sentimental.

De exemplu:

„Rochiță verde, umerii de floare;
Cu pas mărunț și ochii de azur;
Cu dinți de nea și păr de aur pur:
Un ram de piersic, clătinaț în soare“...

Cu aceste caractere, poezia lui Belu impresionează. Nu cu o patetică răsunătoare, cum obișnuiesc majoritatea poezilor noștri tineri, ci cu o culoare vie, care fixează, dându-ne aproape perfect imaginea unui tablou incontestabil.

Câteodată la Belu stilul este colțuros, vrea să fie dinamic:

„Tristețile și nedreptățile m'alungă,
Revolta 'n pieptul meu vulcanic clocotește,
Voiu înfrăți durerea mea cu brazii, rumânește,
Cum baciul cântecul cu oile, la strungă“.

**Surescitarea aceasta, revolta care isbuenește, însfârșit expresia a-
ceasta care pare a unui nedreptățit, se domolește însă, până la urmă ca
un peisagiu de dealuri a câmpie.**

„Acolo arde pacea 'n candeli verzi, — de laur,
Doar câte-o frunză cade 'n palid foșnet.
Izvor ascuns în ramuri, rar vreun pocnet,
Cârpește liniștea cu petece de aur“...

**Este aci acea conștiință de sine a creatorului, care știe ce vrea și
își dă seama de ceea ce poate.**

**Dealtfel la Pavel P. Belu, nu e nevoie să recurgem pentru a-l caracte-
riza, la nici un atribut critic, fiindcă posibilitățile sale și le eviden-
țiază singur.**

Iată:

„In pliscuri de mătase, duc mierlele pădurea;
Alunii urcă 'n soare, cu inimile 'n crengi.
Și-asvârl în albastrițe poenele securea,
Iar seara poposește, pe chiot de tălângi“.

**Interesant apoi la P. P. Belu, tematica folclorică, care e foarte bine
clădită, unde elementul poporan e la locul lui și unde psihologia hănățeș-
nului e bine conturată.**

Cu acestea credem că am spus tot.

*

**Versul lui PAVEL BUTAN este expresia unei muzicalități discrete, on-
dulată, care poartă în ea germele unei tristeți transcendente. Este în cor-
formația lui poetică ceva patetic, care atribut dealtfel și imprimă poeziei
sale un caracter de originalitate. Cităm:**

„Intr'o zi, tot ca și asta, de Octombre,
Drumul mă va duce 'n crânguri sombre.
Intr'o zi ploioasă spre amurg,
Voiu dormi la margini de foburg.
Intr'o zi cu ceață și cu vânt,
Regăsi-mă-voiu doar singur în pământ...
Când și nucii-or să-și destrame arama,
M'oiu întoarce istovit la mama.

(Ultima trecere)

**Vedem în Pavel Butan gingășia acelei sensibilități mari, care usucă,
care transpune într'o sferă de simțire puțin omenească.**

**Versurile lui Pavel Butan obosesc, poate din pricina orizonturilor
largi ce-și deslușesc și a peisagiului fără culoare. Fiindcă la orizontul ver-**

sului său, nu stă cromatică care să impresioneze, cromatică, ce, existând chiar, nu ne dă decât o nuanță fadă, dealtfel proprie melancoliei poetului ci, acele armonii ca niște semne interioare cari se succed într'o anumită orânduială a destinului poetului. Transcriem poema cu un caracter autobiografic „Poetul“:

„Ne 'nfeles și huiduit de gloată,
Trece prin băltoace și prin sloată
Și cu dalta-i de mărgean și șgură
Iși cioplește drum în stâncea dură.

Lepădându-și greul pământesc,
Urcă spre tărâm împărătesc,
Ca un abur ori ca o părere
Spre 'nălțimi de vis și giuvaere.
Și de-acolo-asvârle gloatei când și când,
Câte-un ciob din candelabrele-i de gând,

După aceste prezentări, întrebarea e dacă drama interioară a lui Buțan dispune de potențe latente pentru a ne da mai târziu o operă mare. O întrebare, pe care, vrem să credem că timpul o va rezolva afirmativ.

In DORIAN GROZDAN, găsim un element poetic bine format, cu realizări subtile, din cari nu lipsește nota matură a sentimentului perfect acordat.

In poema lui Dorian Grozdan nu știi ce să subliniezi: vigoarea mlădfe a versului, expresia sănătoasă și discongestionată sau factorul impresionist — expresionist, cu care această poezie abundă. Cităm:

„Cad frunzele domol, domol,
și dimineața toată nu-i decât un gol,
în care-și scutură, nori, brumele târzii;
în creasta unei zări, — brumată floare —
plânge ceru 'n stropi de soare.
Și 'n depărtarea 'nchisă și uitată,
îmi surăde searbăd câte-o față,
și-mi tot ademenește pașii către Ea . . .
— știu, m'asteaptă Toamna mea,
să-mi scuture frunzișul anilor în gol.
Cad frunzele domol, domol“ . . .

(Cad frunzele)

Este aci un fel de a vedea, de a intui și de a sublinia sentimentul în fața descompunerii măreței Naturi. Este aci un ce organic, pe care îl simți în vorba meșteșugită a lui Grozdan că-și primește o înfățișare nouă, aproape ireală. De exemplu:

„Prietene,
eu am trecut cu tălpile goale pe aici
prin șerpui și ierburile înalte,
unde cerbii ling rouă și plâng licurici
și unde brotăceii cer ploaie,
colțul frunzelor să-l înmoaie“.

Fără a insista, putem încheia fără greș, stabilind poziția poetică a lui Dorian Grozdan pe un plan de altitudine evidentă.

*

TRAIAN LALESCU are un vers ușor, simplu care descrie, povestește, are rezonanțe declamatorii și impresionează mai cu seamă dacă îl cetești cu glas tare. Transcriem:

„Eu n'am avut pentru cine să mă rog,
Dumnezeul meu mi-a chemat părinții
Undeva departe. Am așteptat sfinții
La ușa bisericei, ca un olog“.
N'am intrat în amvon. M'a înspăimântat
Miroso — acela dulce de tămâie.
Sfântul cu chip palid de lămâie,
Mă privea de pe perete, încruntat.

Stilul acesta, are în el o tristețe interioară, pe care o varsă în expresie sufletul uscat de suferință al poetului.

Interesant de observat la Traian Lalescu duioșia versului său, atribuit pe care îl găsești la prea puțini poeți tineri. Cităm:

„Nu mai plânge, nu mai plânge,
Lacrimile ți le-oiu strânge
Și le-oiu da la licurici,
Cei din Țara cu pitici;
Iar cam pela înserat,
Când te-i duce la culcat,
O să-ți povestească mama,
Fără ca să-ți dai tu seama,
Pân' ce somnul te-o înfrânge . . .
Nu mai plânge, nu mai plânge“ . . .

Iată însușiri, care, ne îndreptățesc a observa în Traian Lalescu un element poetic valoros.

*

Poemul lui GRUIA FLORUȚIU e candid, maniera sa stilistică fiind din acelea care desvăluie expresia verosimilă, fără a o subția cu metafore îndrăznețe. Sinceritatea sa evocă, fără a falsifica. Cităm:

„Înfiorat aștept ivirea zorilor în fereastră.
Ce-i, de noaptea nu se mai sfârșește?
De ce-s întunecate încă florile din glastră

Tăcerea e deasă, de par' c'a strâns-o un clește" . . .

Cu un sentimentalism ușor colorat de un stilism pronunțat, poezia sa vădește o bază literară bine formată, natural excluzând unele deficiențe ale metricei.

Poate pe Gruia Floruțiu am putea să-l încadrăm într'o concepție simbolică a poeziei, găsimu-i unele caractere din poemele bacoviene, cu rezonanțe nocturne și mirajuri de ireal. Iată:

„Mă strigă de dincolo sinistru glas,

Al adâncurilor, al morții.

Acum s'au aruncat sorții,

Doar drumul din urmă mi-a rămas“.

Așa cum scrie, Floruțiu vădește un talent, în care putem aprecia multe posibilități.

*

MIA MARIAN are o poetică clasică, cu reminiscențe sămănătoriste. Plină de seninătate în limbaj, cu un ritm corect și curgător, ea impresionează fără a emoționa. Poema sa are oarecum o rigiditate exterioară, poate datorită acelei note simple care o caracterizează. Redăm această strofă:

„Eram atât de singură și te-am primit în casă . . .

Purtai în trenea-ți de mătasă,

Trecutul tot în pulbere de stele

Și-atâtea lacrimi, șireaguri de mărgele“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj (Suflet nou)

Nepretențios, stilul acesta evocă totuși imagini frumoase, gingașe, înfățișat tot ceea ce poate da sufletul prea sensibil al unei femei.

*

Înainte de a încheia, menționăm și o tendință „literară“ țărănească în Banat. Evident numai tendință, pentru că țărănimea bănățeană, deși cea mai bine educată din Țară, înainte de a scrie, trebuie să cetească. E frumos totuși aportul ei de tendință. Însemnăm câteva nume, pe care le reținem noi: I. Frumosu, P. Târbățiu, I. Iacob și M. Ghita.

Cu acestea, indiferent de opiniile ce am exprimat, pentru unul sau celalalt grup, — amândouă formând un tot unitar — credem că am făcut o schiță expresivă a ceea ce se lucrează pe țăranul poetic în Banat, prezentând ceea ce s'a putut prezenta într'o direcție unde suntem numai la început.

Sculptura în Banat

Subiectul era să fie tratat de un om competent, d-l Catul Bogdan, care din împrejurări străine de voința d-sale, nu a putut scrie.

Însăllările mele nu au pretenția unui lucru definitiv. Cu vremea se va rezolva atitudinea artiștilor noștri plastici, nu ca o însiruire de nume

plasate în anumite epoci (s'ar putea vorbi despre o istorie a sculpturii în Banat?) ci ea o preocupare de artă. Amestecul meu în acest subiect, nu se admite. Putem vorbi despre opera de artă a creatorilor cari lucrează cu mijloace străine de aprofundarea DIDACTĂ a noastră dar cu sufletul fiecăruia din noi. De ce n'aş putea simţi fiorul artei lui Romul Ladea cum simt duhul legendelor populare? Ştiu eu de unde vin aceste frumuseţi rămase în rudimentarul satului meu? Şi cu toate acestea stau în centrul simfiriei mele.

Cu lipsa mea de cunoştinţe, mă opresc la două nume în sculptura românească din Banat: LIUBA, mort prematur, cu un început de creaţie în faţa căreia te apleci cu sfinţenie, ca în faţa mormântului unei fete, care s'a bucurat de un singur sărut, de o singură soaptă de dragoste şi de un singur joc, sărbătoarea când maica ei a lăsat-o să încerce în braţele feciorilor, ritmul unui brâu. Cu primul sărut al artei sale, Liuba s'a sfârşit,

Trec peste tot ce s'a mai încercat după aceea, cu incompetenţa mea de necunoscător şi mă opresc la opera lui ROMUL LADEA.

S'a vorbit adesea despre un specific românesc. Unii au făcut „politică“ pe temeiurile lui, alţii — mai îndrăgostiţi de suflet — au făcut artă. Dar nimeni n'a coborât abisul şi nimeni n'a urcat culmea ca Romul Ladea.

Noi, Românii, suferim de sarcasm. Boala mahalagismului nostru spiritual. Câţi doctori dela Sorbona n'ar râde cetind (dacă o fi cineva care ceteste atent la noi) ceea ce scriu eu aici? Dar ce importanţă are, de vreme ce bunăvoinţa paginilor acestora mă lasă să scriu.

Privind „BĂNAŢEANUL“, acest fărânc de o expresivitatea artei populare create de neamul românesc pe plan magie şi lumesc, am intuit rostul poeziei autentic româneşti. Privind „MAMA“, am auzit cântecul brâgilelor şi am văzut împistrirea covorului ţesut de mama mea când mi-a înflorit copilăria.

Dar numai atât? Să îndrăznim a pricepe înţelesul basmului nostru. Ce popor l-a putut urca până la „Iovan Iorgovan“? Ce poet român i-a descifrat valoarea? Dar iată-l în opera lui Romul Ladea, inspiraţie pentru o lume de artiştii, aşa cum e în folklorul nostru. Nici unde în lume, numai la noi!

Neamul meu românesc, creat de geniul unui superb Dumnezeu, nu mi-a lăsat urmă despre milenara lui cultură şi de aceea mi-o pot fura toate neamurile. Dar eu o întrezăresc cu nimicenia sufletului meu, prin geniul lui Romul Ladea în felul în care am încredere în destinul nostru istoric.

Unde a mai apărut CLOŞCA atât de superb ca în sculptura lui Romul Ladea? În ce istorie? O, istoria românească, Istoria Românilor, învăţată de mine, din gura unui profesor şi dintr'un manual sterp!

Rezum aici, în această notă fugară, subiectul anunţat. Are lipsuri mari.

GRIGORE BUGARIN

LUCEAFĂRUL

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ȘI CULTURĂ

A

REGIONALEI BĂNĂȚENE A ASTREI

Redacția și Administrația: Timișoara I, Str. Alba Iulia No. 2 (Palatul Cultural) Et. I.

Inscris în reg. publ. per. a Tr. Timiș-Tor., sub numărul 82.

Apare lunar sub îngrijirea următorului comitet de redacție:

Președinte:

Dr. AUREL COSMA
vicepreș. al „Astrei Bănățene“

Redactor:

Prof. TRAIAN TOPLICEANU
secr. general al „Astrei Bănățene“

Secretar de redacție:

PAVEL P. BELU

M E M B R I :

V. POIANA NASTURAȘ

Președintele „Altărului Cărții“

GRIGORE BUGARIN

VICHENTE ARDELEANU

Dr. NICOLAE URSU

PETRU SFETCA

ABONAMENTE:

Pentru particulari . . . . . 150 L.

Pt. cercuri cult. și școli prim. 150 L.

Pt. despărțăminte și școli sec. 300 L.

Autorități, instituții . . . . . 500 L.

Abonament de sprijin . . . . . 1000 L.

Prețul acestui exemplar, apărut pe luna Mai—Iunie

1940, este de . . . . . 20 Lei

Orice corespondență, cât și revistele de schimb, se vor trimite pe adresa redacției. Materialul se primește până la cel mai târziu 5 al lunii respective, orice alt manuscris, sosit după această dată, contând pentru numărul care urmează. Tot ceea ce nu se publică se distruge.

CUPRINSUL :

Sabin Evuțianu	Inchinare Majestății Sale Regelui
Volbură Poiană Năsturaș	Regelui (versuri)
Traian Topliceanu	Frământări culturale bănățene în ultimul deceniu
Grigore Bugarin	Cununie (versuri)
Nicolae Ursu	Banatul muzical în ultimii zece ani
Grigore Bugarin	Scriitori bănățeni în proză în ultimii zece ani
Aurel Cosma	Pictura bănățeană
Pavel P. Belu și	Poezia bănățeană contemporană
Petru Sfetcă	
Grigore Bugarin	Sculptura bănățeană